

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Hanseatic Town of Visby
inscribed on the World
Heritage List in 1995

HANSESTADEN VISBY

*Strategi och handlingsplan
för världsarvet*

2020 - 2030

DEL I: STRATEGI

©Region Gotland 2020

ISBN 978-91-519-6203-0.

Titel: Strategi och handlingsplan för världsarvet
Hansestaden Visby 2020-2030.

Författare och redaktör: Elene Negussie.

Medförfattare: Petra Eriksson, Monica Frisk,
Erika Hedhammar, Christian Hegardt,
Maria James, Viktor Lindbäck, Kristin Löftstrand,
Elin Sander, Johanna Skantze, Anne Ståhl-Mousa,
Björn Sundberg, Per Wikberg, Karin Winsnes.

Dialogkonsult: Anna Linton
och Johanna Skantze, We are Laja.

Grafisk form: Knak.

Tryckeri: iVisby Tryckeri AB.

Illustrationer: Dorothea Barre och Edvin Holm.

Foton: Sara Appelgren, ©Region Gotland / Gotlands Museum (4-9, 16-21, 25-39, 47-50, 59-65, 73-74); Elene Negussie, ©Region Gotland (13, 67); Lars Lundqvist (44); "nollan" (52/53), Emil Schön, CCBY (69); Karolina Gerdin, ©Region Gotland (93); Geografisk information, ©Region Gotland (70, 71), Curth Klasén, CCBY (43), Gunnar Britse, ©Region Gotland (85), ©Petra Eriksson (54, 55).

Ett projekt genomfört av Region Gotland i samverkan med Länsstyrelsen i Gotlands län, Riksantikvarieämbetet, Statens fastighetsverk, Gotlands Museum, Uppsala universitet Campus Gotland, Visby Innerstadsförening, Fastighetsägarna, Medeltidsveckan, Visby Centrum och Gotlands Besöksnäring.

INNEHÅLL

Sammanfattning	5		
1 Inledning	8		
1.1 Bakgrund	9		
1.2 Syfte, användning och disposition	10		
1.3 Vision och övergripande mål	11		
1.4 Strategiska utgångspunkter	12		
1.4.1 Världskonventionen	12		
1.4.2 Nationell strategi för världsarvsarbetet	14		
1.4.3 Agenda 2030 – globala mål för hållbar utveckling	15		
1.4.4 Unescos rekommendation om det historiska urbana landskapet	18		
1.4.5 Världsarv – en resurs i regional utveckling	18		
1.5 Tidigare strategier, nya frågor och utmaningar	20		
2 Särskilt stort universellt värde – ”världsarvsvärde”	22		
2.1 Hansestaden Visby – en världsarvsstad	23		
2.1.1 Kriterier och attribut	24		
2.1.2 Autenticitet och integritet	28		
2.1.3 Världsarvets avgränsning	30		
2.2 Skydd och förvaltning	32		
2.2.1 Lagstadgat skydd	32		
2.2.2 Organisation för Hansestaden Visby	34		
2.2.3 Roller och ansvar	36		
2.2.4 Ägare och förvaltare	37		
2.3 Uppföljning och bevakning	38		
2.3.1 Rapportering till Unesco	38		
2.3.2 Anmälan av påverkan på världsarvet	38		
3 Tematiska områden och mål	40		
3.1 Skydd, vård och förvaltning	40		
3.1.1 Stadsmuren och vallgravarna	41		
3.1.2 Ruinerna	42		
3.1.3 Stadslandskapet	42		
3.1.4 Traditionella metoder och material	42		
3.1.5 Utvidgning av världsarvet och buffertzon	43		
3.2 Livskraftig, hållbar stadskärna	44		
3.2.1 Offentliga rum, trafik och mobilitet	45		
3.2.2 Planering och stadsutveckling	48		
3.2.3 Hållbar användning	49		
		3.3 Hållbar turism	51
		3.3.1 Besökare och värdskap	52
		3.3.2 Kapaciteter och rörelsemönster	52
		3.3.3 De boende och den lokala ekonomin	52
		3.4 Miljö, klimat och energi	53
		3.4.1 Miljö	54
		3.4.2 Klimat	55
		3.4.3 Energi	57
		3.5 Riskhantering och beredskap	58
		3.5.1 Risker och riskbild	60
		3.5.2 Samverkan och integrering	62
		3.5.3 Brandskyddsstrategi	63
		3.6 Kommunikation och kunskapsbyggnad	64
		3.6.1 Kommunikation	66
		3.6.2 Kunskapsbyggnad	68
		3.7 Innovation och digitalisering	70
		3.7.1 Tillgängliggörande och upplevelser	71
		3.7.2 Användning i samhällsplanering	71
		3.7.3 Bevakning	71
		Litteratur och dokument	72
		Bilagor	77
		Bilaga 1 Särskilt stort universellt värde	78
		Bilaga 2 Skydd och lagstiftning	84
		Kulturmiljölagen	84
		Miljöbalken	85
		Plan- och bygglagen	86
		Förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer	87
		Bilaga 3 Fördjupad beskrivning av världsarvets organisation	88
		Världsarvssystemets aktörer	88
		Nationella och internationella nätverk	91
		Bilaga 4 Processbeskrivning – metod och projektorganisation	92
		Bilaga 5 Offentligt ägda fastigheter	96
		Bilaga 6 Kartor	99

Sankta Maria domkyrka.

SAMMANFATTNING

Strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby är ett styrdokument med det övergripande målet om att bevara, använda och utveckla världsarvet i linje med världsarvskonventionens krav och operationella riktlinjer. Dokumentet syftar även till att använda världsarvet som en plattform för hållbar utveckling inom ramen för de globala målen och Agenda 2030. Benämningen ”strategi och handlingsplan” motsvarar ”förvaltningsplan” i den nationella strategin för världsarbetet.

Dokumentet består av två sammanhängande delar. Del I utgör en långsiktig strategi för världsarvet med tre kapitel och tillhörande bilagor. Del II är en handlingsplan som följer strategins tematiska utformning med åtgärder och aktiviteter som utgår från målen och som ska uppdateras med jämna mellanrum. Handlingsplanen är därmed en föränderlig plan som bygger på överenskommelser och ansvarsfördelning mellan olika aktörer, såväl myndigheter som privata ägare och ideella organisationer.

Strategidelen består av 40 mål: 4 övergripande mål och 36 tematiska mål (se tabell 1). Visionen lyder: ”Hansestaden Visby - en resurs för Gotland med betydelse för hela mänskligheten.”

De platser som upptagits på världsarvslistan har ett särskilt stort universellt värde (*outstanding universal value*) som ska garanteras skydd och vård för all framtid.

Hansestaden Visby är ett unikt exempel på en nord-europeisk medeltida muromgärdad handelsstad med betydelse för Hansans bildande och med en välbevarad och särskilt komplett stadsbild och sammansättning av högkvalitativa historiska byggnadsverk. Tillsammans ger dessa delar uttryck för en betydande mänsklig bosättning som fortfarande utgör en levande stad.

Strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby utvecklades mellan 2018 och 2020 genom dialog och samverkan och utifrån nationella och internationella styrdokument som beskriver hur världsarven ska tas om hand samt bidra till en hållbar samhällsutveckling. Projektorganisationen bestod av en projektledare, en styrgrupp, en projektgrupp och sju tematiska arbetsgrupper som formulerade förslag till mål och åtgärder.

Dokumentet vänder sig till en bred målgrupp men främst till de aktörer som är direkt involverade i att bevara, använda och utveckla världsarvet. Världsarvets aktörer utgörs av en kedja som sträcker sig från internationell till lokal nivå. De beslut som fattas på lokal nivå ska utgå från de villkor som utformas nationellt och internationellt.

Hansestaden Visby förvaltas av flera olika aktörer som tillsammans utgör en samlad organisation för världsarvet. Världsarvrådet är ett viktigt forum för samverkan, samråd, informationsutbyte och samtal mellan olika aktörer som har en roll och ansvar i världsarvsarbetet. Dess huvudsakliga uppgift är att säkerställa att världsarvsvärdet upprätthålls och att målen i strategi och handlingsplan förverkligas.

TABELL I: MÅLMATRIS

Övergripande mål

- Mål 1 Hansestaden Visbys världsarvsvärde beaktas i allt utvecklings-, förändrings- och planeringsarbete för ett långsiktigt bevarande.
- Mål 2 Hansestaden Visby är en livskraftig, hållbar, säker och attraktiv plats för boende, verksamma och besökare året runt. Världsarvet utgör en resurs och drivkraft i regional utveckling.
- Mål 3 Världsarvet används som plattform för hållbar utveckling utifrån Agenda 2030.
- Mål 4 Aktiv kommunikation och kunskapsuppbyggnad skapar förståelse och engagemang för Hansestaden Visby och världsarvskonventionen hos boende, verksamma och besökare.

Tematiska mål

Skydd, vård och förvaltning

- Mål 3.1.1 Detaljplanen säkerställer ett heltäckande och långsiktigt bevarande av världsarvet.
- Mål 3.1.2 Försiktighetsprincipen är vägledande där det råder tveksamheter kring åtgärder och ingreppens påverkan på världsarvet. Arbeten utförs med respekt för originalet och genom användning av traditionella metoder och material samt med rådgivning.
- Mål 3.1.3 Visby fortlever som en bebodd historisk stad där vardagslivet är utgångspunkt för utvecklingen av verksamheter och besöksnäring.
- Mål 3.1.4 Ett långsiktigt bevarande av stadsmuren säkerställs genom ett statligt ansvarstagande i regional samverkan.
- Mål 3.1.5 Kyrkoruinerna bevaras och förvaltas långsiktigt och tillgängliggörs i största möjliga utsträckning.
- Mål 3.1.6 Visby bibehåller sin autentiska siluett och stadsbild för upplevelsen av den historiska staden. Alla tidsskikt i stadsmiljön så som byggnader, parker och gröna rum respekteras.
- Mål 3.1.7 Världsarvets koppling till Sankt Görans, Solberga kloster och Galgen är tydlig.
- Mål 3.1.8 Det finns en välfungerande förvaltningsorganisation som bygger på alla intressenters samverkan, inklusive lokalsamhället, i världsarvsarbetet.

Livskraftig, hållbar stadskärna

- Mål 3.2.1 Hansestaden Visby har välkomnande platser och stråk för alla och en stadskärna som är en förebild utifrån mobilitet, tillgänglighet och transporter.
- Mål 3.2.2 Biltrafiken minskar och begränsningar för tyngre fordonstrafik och markvibratorer finns inom världsarvet.
- Mål 3.2.3 En helhetssyn på stadens bevarande och utveckling gynnar en mångfaldig stadskärna med god balans mellan olika funktioner, samhällsgrupper och ekosystem.
- Mål 3.2.4 Visuella samband i staden stärks genom landskapsmetoder för identifiering och skydd av vyer och siktlinjer.
- Mål 3.2.5 Samtida bebyggelseutveckling sker i samklang med och med utgångspunkt i stadens kulturhistoriska värden.
- Mål 3.2.6 Balans råder mellan privat och offentligt ägda fastigheter i innerstaden för att värna om en mångfunktionell innerstad.

Hållbar turism

- Mål 3.3.1 Det råder balans mellan användning av staden som besöksmål och livsmiljö.
- Mål 3.3.2 Det finns en god praxis för besökare och värdskap för att bevara världsarvets kvaliteter.
- Mål 3.3.3 Integrerad flödesplanering tar hänsyn till världsarvets kapacitet och förutsättningar.
- Mål 3.3.4 Den lokala ekonomin gynnas och en modell utvecklas för att generera ekonomisk återbäring kopplat till världsarvets bevarande.

Miljö, energi och klimat

- Mål 3.4.1 Livsmiljö för boende och besökare är god och hälsosam avseende buller, luftkvalitet, grönområden och infrastruktur.
- Mål 3.4.2 Hansestaden Visby har en grön stadskärna med välmående parker, planteringar och trädgårdar, med höga rekreativa kvaliteter och biologiska mångfald. Ekosystemtjänster är kända och nyttjas.
- Mål 3.4.3 Världsarvet är motståndskraftigt mot effekter av klimatförändringar.
- Mål 3.4.4 Stadens energisystem är långsiktigt hållbart och möjliggör omställning till ett fossilfritt samhälle.
- Mål 3.4.5 Energieffektivisering i byggnadsbeståndet görs varsamt utan att byggnaderna förvanskas och deras kulturvärden hotas.

Riskhantering och beredskap

- Mål 3.5.1 Visby innerstad är en trygg och säker miljö för alla som bor, verkar och vistas i den.
- Mål 3.5.2 Genom kontinuerlig riskanalys, god beredskap och ett bra förebyggande arbete, både avseende snabba och långsiktiga förlopp, motverkas negativ påverkan och skada på världsarvet.
- Mål 3.5.3 Genom samverkan mellan berörda aktörer före, under och efter händelser minskar olycksriskerna och den gemensamma förmågan ökar.
- Mål 3.5.4 Risken för uppkomst och spridning av brand i Visby innerstad förebyggs och minskar.

Kommunikation och kunskapsuppbyggnad

- Mål 3.6.1 Genom kommunikationsplanering och framtagandet av en kommunikationsplan ökar kunskapen om, intresset och engagemanget för världsarvet.
- Mål 3.6.2 Världsarvsstatusens anseende höjs och bidrar till att stärka Gotland internationellt.
- Mål 3.6.3 Världsarvet Hansestaden Visby som varumärke uppdateras, förnyas och förtydligas som en integrerad del av varumärket Gotland.
- Mål 3.6.4 Visby har ett världsarvscenter som vänder sig till boende och besökare. Det är en mötesplats som bidrar till ökad samverkan, kunskap, engagemang och deltagande i världsarvet.
- Mål 3.6.5 Det pedagogiska arbetet med världsarvet i skolan stärks och säkerställs långsiktigt genom samarbete mellan skola och världsarvsorganisation.

Innovation och digitalisering

- Mål 3.7.1 Användningen av immersiva medier ökar för att bättre förmedla, bevaka och tillgängliggöra världsarvet.
- Mål 3.7.2 Digital dokumentation av världsarvet är öppen, tillgänglig och användbar för förmedling, forskning och konservering.
- Mål 3.7.3 Samarbete ökar med andra världsarv och aktörer inom områdena digitalisering och praktiskt arbete med immersiva medier.
- Mål 3.7.4 Sensorteknik nyttjas för bevakning av världsarvets skick.

I. INLEDNING

Hansestaden Visby (*Hanseatic Town of Visby*) är ett världsarv och skyddas av konventionen om skydd för världens kultur- och naturarv ("världsarvskonventionen") som antogs av Unescos generalkonferens 1972. Unesco, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* är FN:s organisation som arbetar för att skapa fred genom internationellt samarbete inom utbildning, vetenskap, kultur och kommunikation/information. Genom att bevara mänsklighetens gemensamma historia i dess mångfald skapas förutsättningar för förståelse och tolerans.¹

Synen på världsarv har utvecklats över tid, vilket återspeglas i konventionens operationella riktlinjer som uppdateras med jämna mellanrum. Vikten av hållbar utveckling och att världsarven bidrar till samhällsutveckling betonas alltmer och betydelsen av medborgarnas engagemang har blivit tydligare. Världsarven tillhör oss alla. Just därför behöver de också vara en arena för delaktighet och hållbarhet, såväl miljömässigt som socialt, ekonomiskt och kulturellt. Detta inledande kapitel beskriver huvudsakligen vision, övergripande mål och strategiska utgångspunkter för arbetet med Hansestaden Visby.

¹ Världsarvskonventionen bygger på FN:s fredstanke och Unescos budskap om att "Eftersom kriget har sitt ursprung i människornas sinnen, måste försvaret av freden också byggas upp i människornas sinnen" (ur Unescos stadgar, 1954).

"Gamla apoteket" - medeltida packhus från 1200-talet.

Bostadskvarter i norra delen av Visby innerstad.

1.1 Bakgrund

Den 9 december 1995 upptogs Hansestaden Visby på Förenta Nationernas (FN) världsarvslista och blev erkänt av Unesco som ett kulturarv värt att bevara för hela mänsklighetens nutida och kommande generationer.

Ett världsarv är ett geografiskt avgränsat kulturarv, naturarv, eller kombinerat kultur- och naturarv som har ett särskilt stort universellt värde (*outstanding universal value*). Det kan vara ett monument, miljöer eller större landskap som på unika sätt vittnar om jordens och människans historia. Världsarven ska skyddas, bevaras, presenteras och föras vidare till kommande generationer, vilket Visby åtog sig vid världsarvsutnämningen. Strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby ger en långsiktig vision och åtgärder för världsarvets omhändertagande.

Hansestaden Visby på Gotland är ett utomordentligt exempel på en nordeuropeisk medeltida murosomgärdad stad. Dess form och funktion från sent 1200-tal som en av de viktigaste Hansestäderna återspeglas i den välbevarade stadsmuren, vallgravarna, gatunätet, kyrkoruinerna, de medeltida byggnaderna och stadsbilden, det vill säga bilden av staden i sin helhet. Staden är också ett exempel på en betydande mänsklig bosättning, en levande stad som bevarats och vidareutvecklats genom anpassning till medeltidens form och funktion. Den medeltida staden har bevarats och kompletterats med tydliga årsringar fram till nutid.

Hansestaden Visby är en världsarvsstad och kräver ett särskilt förhållningssätt till bevarande eftersom städer är dynamiska platser som förändras och anpassas till nya omständigheter. Unescos rekommendation om det historiska urbana landskapet från 2011 förespråkar en helhetssyn på städernas bevarande. Det urbana kulturarvet ska ses som en grundläggande resurs i en hållbar samhällsutveckling för hela Gotland.

1.2 Syfte, användning och disposition

Enligt världsarvskonventionen ska alla världsarv ha en plan med en långsiktig vision och åtgärder som visar på hur världsarven omhändertas. Världsarvsarbetet ska vara väl förankrat i lokalsamhället.

Syfte

Strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby är ett styrdokument med det övergripande målet att bevara, använda och utveckla världsarvet enligt världsarvskonventionens krav och operationella riktlinjer, samt att synliggöra världsarvet som en plattform för en hållbar samhällsutveckling inom ramen för de globala målen och Agenda 2030. Den är resultatet av ett samskapande mellan aktörer från offentlig sektor, näringsliv, akademi och civilsamhälle (se processbeskrivning i bilaga 4).

Benämningen ”strategi och handlingsplan” motsvarar begreppet ”förvaltningsplan” som omnämns i den nationella strategin för världsarbetet och är anpassat för samhällsplanering av en stad.² I världsarvskonventionens operationella riktlinjer används begreppet ”*management plan*”, vilken beskrivs som obligatorisk för alla världsarv.³

Världsarvsarbetet handlar om att skapa en vision och konkreta åtgärder för världsarvets långsiktiga bevarande. Strategi och handlingsplan för världsarvet består av två delar som ska betraktas och används som ett sammanhängande dokument. Strategin (del I) utgör en vision med målsättningar för världsarvet. Handlingsplanen (del II), som är en separat del, följer strategins tematiska utformning med åtgärder och aktiviteter som utgår från målen. I handlingsplanen beskrivs även ansvarsfördelning, samverkansmöjligheter, tidsram, budget och resurser. Den är ett prioriteringsverktyg som ska uppdateras vartannat år.

Handlingsplanen är en överenskommelse mellan aktörer med ansvar för olika delar av världsarvsarbetet. Dessa aktörer samlas genom representanter i världsarvsrådet och har ett gemensamt ansvar att följa upp och säkerställa handlingsplanens genomförande.

Användning och målgrupper

Strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby vänder sig till en bred målgrupp men främst till de aktörer som är direkt involverade i att bevara, använda och utveckla världsarvet. Det handlar om tjänstepersoner, beslutsfattare och politiker vars funktioner är kopplade till världsarvsarbetet, men även ideella och privata aktörer som representerar innerstadens olika intressen. Dokumentet ska vara väl förankrat i samhällsplaneringen och inom regional utveckling.

Att formulera en strategi och handlingsplan som vänder sig till en bred målgrupp är en utmaning eftersom det handlar om att fånga upp centrala begrepp och detaljer samtidigt som texten ska vara tillgänglig och lättförståelig. Framtagandet av en populärversion eller motsvarande är viktigt för att möjliggöra bredare kommunikation och förankring.

Disposition

Det inledande kapitlet av strategidelen beskriver strategins syfte, vision och strategiska mål. Här beskrivs även strategiska utgångspunkter samt nya frågor och utmaningar som tillkommit i världsarvsarbetet.

Det andra kapitlet redogör för det särskilt stora universella värde som ligger till grund för världsarvsutnämningen av Hansestaden Visby. Det handlar om världsarvets värdegrund, skydd, förvaltning och processer för uppföljning av dess omhändertagande.

Det tredje kapitlet beskriver sju tematiska målområden med specifika mål som utgår från de övergripande målen.

Bilagorna samlar fördjupad information om världsarvet, dess skydd och förvaltning, processen för framtagandet av strategi och handlingsplan, offentliga fastigheter och kartor.

1.3 Vision och övergripande mål

Visionen och de övergripande målen för Hansestaden Visby handlar om att världsarvet ska säkerställas långsiktigt och synliggöras som en värdeskapande grund för samhällsutvecklingen på Gotland. Grunden för visionen och de övergripande målen beskrivs i avsnittet om strategiska utgångspunkter.

Vision

Visionen lyder: *Hansestaden Visby - en resurs för Gotland med betydelse för hela mänskligheten.*

Visionen innebär att Hansestaden Visby bevaras, används och utvecklas på sätt som säkerställer och utgår från de värden som ligger till grund för världsarvsutnämningen. Genom ett historiskt urbant landskapsperspektiv förblir världsarvet en välbevarad, livskraftig, resilient och hållbar stad och därmed en resurs för Gotland med betydelse för hela mänskligheten.

Övergripande mål

De övergripande målen genomsyrar de tematiska målen i kapitel 3 och är ledstjärnor i förverkligandet av visionen.

Övergripande mål

Mål 1	Hansestaden Visbys världsarvsvärde beaktas i allt utvecklings-, förändrings- och planeringsarbete för ett långsiktigt bevarande.
Mål 2	Hansestaden Visby är en livskraftig, hållbar, säker och attraktiv plats för boende, verksamma och besökare året runt. Världsarvet utgör en resurs och drivkraft i regional utveckling.
Mål 3	Världsarvet används som plattform för hållbar utveckling utifrån Agenda 2030.
Mål 4	Aktiv kommunikation och kunskapsuppbyggnad skapar förståelse och engagemang för Hansestaden Visby och världsarvskonventionen hos boende, verksamma och besökare.

Målkonflikter

Världsarvsarbetet handlar alltmer om att koppla ihop mål om att bevara, använda och utveckla världsarv inom ramen för Agenda 2030. Att de globala hållbarhetsmålen hänger ihop och inte kan nås på bekostnad av andra samhällsmål visar på behovet av att hantera olika typer av intressekonflikter i världsarvsarbetet. Exempelvis kan mål om minskad klimatpåverkan och klimatanpassning utgöra hot för kulturvärden, varpå dessa åtgärder på olika sätt behöver anpassas till världsarvsvärdet. Vidare kan konflikter uppstå i olika synsätt på hur man ska bevara och utveckla en stad samt mellan bevarande och användning av kultur- och naturresurser.

Samtidigt så visar Agenda 2030 tydligt på de synergier som finns med att olika insatser för samhällsomställning kan bidra till flera mål samtidigt. Att världsarvsstrategin bidrar till att minimera konflikter och att hitta synergier mellan olika mål är därmed viktigt för ett hållbart världsarv. Världsarvsarbetet handlar till stor del om att hitta tvärssektoriella förhållningssätt och underlag för välgrundade beslut. Det handlar också om ett ständigt fokus på uppfyllandet av världsarvskonventionen och de principiella synsätt på bevarande som utvecklats över tid.

² Riksantikvarieämbetet (2019) Nationell strategi för världsarvsarbetet – avrapportering av regeringsuppdraget att utarbeta en nationell världsarvsstrategi, s. 71.

³ UNESCO (2019) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, § 108.

1.4 Strategiska utgångspunkter

Strategi och handlingsplan för världsarvet Hanse-staden Visby har utvecklats utifrån nationella och internationella styrdokument som beskriver hur världsarven ska tas om hand samt bidra till en hållbar samhällsutveckling.

1.4.1 Världsarvskonventionen

Världsarvslistan uppkom genom världsarvskonventionen som antogs av Unescos general-konferens i Paris 1972. Hittills har 193 länder undertecknat konventionen och därmed åtagit sig att skydda världsarven inom sina områden samt att stödja värnandet om världsarv internationellt. Sverige skrev under konventionen 1984 och ratificerade den följande år. Sedan dess har 15 världsarv utnämnts inom landets gränser, från Laponia i norr till Örlogsstaden Karlskrona i söder. Över 1 100 världsarv finns upptagna på världsarvslistan som årligen växer i antal.

Det finns även en lista för hotade världsarv och en av anledningarna till att konventionen instiftades var att världssamfundet ansåg att vissa platser har ett sådant stort värde att värnandet om dessa platser kräver internationellt samarbete. På listan finns världsarv som hotas av flera olika anledningar, från krig, konflikter och naturkatastrofer till miljöförstöring, överexploatering och okontrollerad urbanisering.

Världsarvskonventionens artikel 4 är central i världsarvsarbetet och handlar om att varje stat har en skyldighet att säkerställa identifiering, skydd, bevarande, presentation och överlämnande av världsarven till kommande generationer med stöd av den nationella lagstiftningen i varje enskilt land.⁴ Artikel 5 handlar om världsarvens funktion i samhällslivet, vikten av kompetens och resurstillsättning inom de organisationer som ansvarar för världsarven, samt kunskapsförsörjning i världsarvsarbetet.⁵ Även artikel 27 som handlar om kunskapsuppbyggnad och informationsinsatser är central i världsarvsarbetet.⁶

Världsarvskonventionen har kopplingar till den internationella bevarandepaxis som utvecklats av bland annat ICOMOS, *International Council of Monuments and Sites*, som är ett rådgivande organ till Unesco, genom fastställandet av principer och normer för kulturmiljövården. Dessa finns beskrivna i olika dokument, exempelvis Venedigdokumentet som antogs 1964 (Venice Charter). Även Europarådet har tagit fram riktlinjer för bevarandearbetet, exempelvis Faro konventionen som beskriver hur kulturarvet kan utgöra en resurs för social- och ekonomisk hållbarhet.

Unesco har utvecklat flera normativa instrument med koppling till världsarvsarbetet. Exempelvis finns konventionen om skydd av det immateriella kulturarvet, som antogs 2003, och konventionen om skydd för och främjande av mångfalden av kulturyttringar från 2005. Den internationella bevarandedoktrinen utgör en värdegrund och viktig kunskapsresurs i världsarvsarbetet.

Operationella riktlinjer för implementering av världsarvskonventionen

Unescos världsarvskommitté har tagit fram operationella riktlinjerna för hur världsarvskonvention ska implementeras. Riktlinjerna beskriver bland annat världsarvsvärdets byggstenar (särskilt stort universellt värde) som definieras enligt särskilda kriterier och begreppen autenticitet och integritet. Även begreppet buffertzona tydliggörs i de operationella riktlinjerna. Det finns också instruktioner för hur den periodiska rapporteringen om världsarvens bevarande till Unesco ska gå till.

Riktlinjerna har utvecklats över tid för att spegla världsarvskommitténs förväntningar på världsarvsarbetet. Exempelvis har paragrafer lagts till kring hållbar utveckling för att återspegla kopplingen till globala mål om hållbarhet.

Budapestdeklarationens fem strategiska mål

Utöver de operationella riktlinjerna har Unesco och världsarvskommittén tagit fram olika normativa dokument för världsarvsarbetet. Budapestdeklarationen med dess fem strategiska mål - även kallade de "fem C:na" - är grundläggande i världsarvsarbetet:

- ”*Credibility*, öka konventionens trovärdighet som representativt och geografiskt vittnesbörd om kultur- och naturarvsplatser av särskilt stort universellt värde;
- *Conservation*, säkerställ effektivt bevarande av världsarv;
- *Capacity-building*, lyfta och utveckla kunskaps- och kompetenshöjande insatser;
- *Communication*, öka allmän kännedom, engagemang och stöd för världsarv genom kommunikation;
- *Community*, stärka lokalsamhällets roll i konventionens genomförande”.⁷

Unescos huvudkontor i Paris.

⁴ UNESCO (1972) Unescos Konvention om Skydd för Världens Kultur- och Naturarv (svensk översättning av Svenska Unescorådet).

⁵ Riksantikvarieämbetet (2019) Nationell strategi för världsarvsarbetet – avrapportering av regeringsuppdraget att utarbeta en nationell världsarvsstrategi, s. 77.

⁶ UNESCO (1972) artikel 27.

⁷ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 91

1.4.2 Nationell strategi för världsarvsarbetet

Riksantikvarieämbetet har på regeringens uppdrag tagit fram en nationell strategi för världsarvsarbetet för perioden 2020 till 2030 i samarbete med Naturvårdsverket och Svenska Uneskorådet samt genom dialog med övriga ansvariga aktörer i världsarvsarbetet. Den nationella strategin ger en samlad beskrivning av Sveriges arbete med världsarvskonventionen och tydliggör roller, ansvar och framtida inriktning i världsarvsarbetet. Strategin ämnar till att lyfta statusen för de 15 världsarven i Sverige genom ökad information, utökad samverkan och en tydligare organisation, samt att höja ambitionen i världsarvsarbetet och att lyfta fram dess betydelse för samhällsutvecklingen.

Visionen för det nationella världsarvsarbetet är att "världsarven visar vägen till en hållbar och fredlig värld".⁸

Följande övergripande mål har fastställts för världsarvsarbetet:

- "Agenda 2030 *genomsyrar allt* världsarvsarbete i Sverige;
- Arbetet med världsarv i Sverige är *förebildligt* i fråga om att bevara, använda och utveckla natur- och kulturmiljöer på ett hållbart sätt utifrån Agenda 2030-målen;
- Sverige är *aktivt* i det internationella samarbetet, verkar för att konventionen är ett effektivt och trovärdigt redskap inom Unesco och lyfter världsarvens betydelse för Agenda 2030-målen;
- Världsarvsarbetet präglas av samarbete, samverkan, dialog och lokalt medbestämmande."⁹

Den nationella strategin beskriver ett antal utvecklingsområden. Dessa handlar i korthet om: att ta tillvara på världsarvens potential och bidrag till samhällsutvecklingen; förbättrad kunskap och kommunikation om världsarvsarbetet;

förbättrad katastrofberedskap och beredskap för klimatförändringar; utvecklat arbete med förvaltningsplaner; förbättrade processer kring samråd och underlag vid planerad förändring i och i anslutning till världsarv; tydligare organisation i världsarvsarbetet; och aktivt deltagande i internationella samarbeten.¹⁰

Den nationella strategin för världsarvsarbetet har utgångspunkt i de nationella miljö- och kulturpolitiska målen.¹¹ Målen för kulturmiljöarbetet handlar om att främja:

- "Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas;
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön;
- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser, och;
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen."¹²

Generationsmålet är det övergripande målet för den svenska miljöpolitiken: "att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser".¹³

Strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby har utformats med hänsyn till de övergripande målen och utvecklingsområdena i den nationella strategin för världsarvsarbetet.

1.4.3 Agenda 2030 – globala mål för hållbar utveckling

Sedan FN antog Agenda 2030 för hållbar utveckling år 2015 har världsarvsarbetet allt mer kopplats till dess genomförande. Världsarv kan användas som en plattform för hållbar utveckling med strategi och handlingsplanen som arena för konkreta mål, åtgärder och exempel. I världsarvsarbetet lyfts miljömässiga (energieffektivisering, klimatanpassning), ekonomiska (arbetstillfällen, fastighetsvärden), sociala (gentrifiering, delaktighet) och kulturella (kulturmiljön, berättelser) aspekter av hållbar utveckling fram.

Hållbar utveckling definierades utifrån tre dimensioner vid FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio de Janeiro 1992 – social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet. Sedan dess har kulturen allt oftare lyfts fram som en potentiell fjärde dimension av begreppet hållbar utveckling.¹⁴ Vid användande av kulturen - vilken omfattar kulturarvet och kulturmiljön - som ett strategiskt verktyg för samhällsutvecklingen är det viktigt att förhålla sig till denna som en ändlig resurs liksom naturmiljön som tillskrivs både egenvärde och användarvärde.

Agenda 2030 omfattar 17 globala mål för hållbar utveckling och 169 målsättningar för att "stimulera åtgärder under de kommande 15 åren inom om-

råden som är av avgörande betydelse för mänskligheten och planeten".¹⁵ Exempelvis återspeglas miljöaspekter i målen om bevarande och hållbar användning av hav, och marina resurser (mål 14) samt skydd, återställande och hållbar användning av markekosystem (mål 15).

Kulturarvets roll har specifikt byggts in i målet att göra städer och mänskliga bosättningar inkluderande, säkra, elastiska och hållbara (mål 11). En viktig indikator inom målet är att "stärka insatserna för att skydda och trygga världens kultur- och naturarv" (mål 11.4).

Men kulturarvsarbetet kan kopplas till flera andra mål. Exempelvis är jämställdhet (mål 5) ett viktigt perspektiv som ska genomsyra kulturarvsarbetet. När det gäller turism konstaterar FN:s världsturismorganisation (UNWTO) att mål 8, 12 och 14 är särskilt relaterade.¹⁶ Mål 8 handlar om anständigt arbete och ekonomisk tillväxt och mål 8.9 kräver "politik för att främja hållbar turism som skapar jobb och främjar lokal kultur och produkter". Mål 12 om ansvarsfull konsumtion och produktion belyser behovet av att "utveckla och implementera verktyg för att övervaka hållbara utvecklingseffekter för hållbar turism som skapar jobb och främjar lokal kultur och produkter" (mål 12.b). Visionen för världsarvsarbetet kan kopplas till målet om "fredliga och inkluderande samhällen" (mål 16).

Figur 1.1 Agenda 2030 och de globala målen.

⁸ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 29.

⁹ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 7.

¹⁰ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 8.

¹¹ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 100.

¹² Prop. 2012/13:96, bet. 2012/13:KrU9 och rskr. 2012/13:273.

¹³ Sveriges miljömål, <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/generationsmalet/>, 16 juli 2019.

¹⁴ Kulturen som en fjärde dimension av hållbar utveckling har bland annat förespråkats av The United Cities and Local Governments, en internationell sammanslutning av städer och kommunala organisationer.

¹⁵ UN (2015) "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development", Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1, United Nations, New York.

¹⁶ UNWTO (2019) "Tourism in the 2030 Agenda", <http://www2.unwto.org/content/tourism-2030-agenda>, 16 July 2019.

Hansestaden Visby - ett historiskt urbant landskap.

1.4.4 Unescos rekommendation om det historiska urbana landskapet

Synen på städers bevarande har utvecklats i det internationella arbetet och idag används landskapsbegreppet alltmer i synen på bevarande av stadens kultur- och naturvärden. År 2011 antog Unesco en rekommendation om det historiska urbana landskapet, där det urbana kulturarvet ska ses som en grundläggande resurs i en hållbar samhällsutveckling. Det handlar om att se helheten och samspelet – staden, bebyggelsen och förhållandena på platsen i sitt större sammanhang, men även om förändringsförmåga.¹⁷ Rekommendationen växte fram utifrån en internationell debatt kring hur man ska förhålla sig till ny arkitektur och utveckling i världsarvsstäder. Dessa kräver ett särskilt förhållningssätt till bevarande eftersom städer är dynamiska platser som förändras och måste anpassas till nya omständigheter.

Grunden är naturlandskapet och det byggda landskapet, som utvecklats över tid, och innefattar staden med dess omgivningar. Det gäller mönster och strukturer, rumslig organisation och markanvändning, inslag av öppna rum, visuella samband, parker och grönska. Men också landskap i bildlig bemärkelse, som det sociala, kulturella och ekonomiska landskapet, historiska sammanhang, verksamheter och processer. Även det mentala landskapet är viktigt med upplevelsen av miljön. Här ingår traditioner, föreställningar, sociala och kulturella aktiviteter och hantverkskunskap.

Förändringar i det historiska urbana landskapet kräver varsam hantering och kunskap om kultur- och naturvärden. För att skydda dessa behövs verktyg för att hantera förändringar så att livskvaliteten och stadens miljö förbättras. I världsarvsstäder ska utveckling utgå från världsarvsvärdet vilket kräver finess i samhällsplaneringen.

1.4.5 Världsarv – en resurs i regional utveckling

Världsarv har potential att bidra till regional utveckling och därmed är det viktigt att koppla ihop världsarvsarbetet med det övergripande arbetet med både lokal och regional utveckling.¹⁸ Till de huvudsakliga övergripande lokala och regionala styr- och måldokumenterna med tydlig koppling till strategi och handlingsplan för världsarvet Hansesstaden Visby hör regional utvecklingsstrategi, översiktsplan, fördjupad översiktsplan och kulturplan. Utöver dessa finns flera andra viktiga strategier och dokument vilka namnges i avsnittet litteratur och dokument.

Regional utvecklingsstrategi för Gotland

Den regionala utvecklingsstrategin (RUS) ska vara en samlad och sektorsövergripande strategi för det regionala tillväxtarbetet och innehålla mål samt långsiktiga prioriteringar för att nå en hållbar regional utveckling på Gotland. Det formella uppdraget kommer från lagen om regionalt utvecklingsansvar som säger att den regionalt utvecklingsansvariga aktören - Region Gotland - i samverkan med myndigheter, näringsliv och civilsamhälle, ska ta fram en regional utvecklingsstrategi för Gotland.

Kulturarv och kulturmiljö är en resurs för en hållbar regional utveckling ur flera perspektiv. En attraktiv region med utvecklade natur-, kultur- och kulturarvsresurser främjar den regionala konkurrenskraften. Det ger en god livsmiljö för boende och företag samt en spännande destination för besökare, vilket stärker attraktionskraften. Visbys status som världsarv är en viktig resurs för hela Gotland, som bidrar till ökad förståelse för hur samhället har utvecklats genom århundraden. En vital stadskärna utgörs av blandade funktioner och användningssätt som möter olika samhällsgruppers behov. Världsarvets särskilda miljö skapar jobb och sysselsättning inom flera områden som exempelvis hantverk, byggnads- och kulturvård, kreativa näringar och besöksnäringen. För universitet utgör världsarvet ett laboratorium för såväl undervisning som forskning. Världsarvsstatus är fördelaktig för utbyte av internationella erfarenheter och kompetens, samt i projektutlysningar.

Översiktsplan och fördjupad översiktsplanen för Visby

En översiktsplan och dess fördjupningar utgör viktiga ställningstaganden för Gotlands och Visbys framtida utveckling utifrån plan- och bygglagen och bidrar till att uppfylla målen i den regionala utvecklingsstrategin. Översiktsplanen omfattar hela Gotland och sätter ramar för användning av både mark- och vattenområden. Genom denna fysiska planering görs avvägningar mellan exploatering och bevarande, rumslig organisation av funktioner och tekniska system, samt det fysiska byggandet och arkitektonisk utformning.¹⁹

Den fördjupade översiktsplanen utgör regionens ställningstagande för Visbys framtida utveckling. Utgångspunkten i den fördjupade översiktsplanen är det överordnade målet om en hållbar utveckling ur ett ekologiskt, socialt och ekonomiskt perspektiv. I Hela Visby understryks bevarandet av den medeltida stadskärnan som en självklarhet samt ambitionen om att innerstaden ska harmoniera med staden utanför murarna.²⁰

I samband med revidering av översiktsplanen för Gotland och översyn av den fördjupade översiktsplanen för Visby är det viktigt att målen i strategi och handlingsplan för världsarvet harmonierar med nya planprocesser och utgör ett planeringsunderlag.

Kulturplan

Kulturplanens syfte är att bidra till att uppnå de nationella kulturpolitiska målen, som bland annat lyfter värdet av att bevara, använda och utveckla ett levande kulturarv. Kulturplanen är ett verktyg som ska stärka förutsättningarna för konsten och kulturen på Gotland och som styr arbetet med att uppnå målen med regionens kulturpolitik och visar på inriktningen av kulturutvecklingsarbetet på ön. Här lyfter kulturplanen särskilt fram tre prioriterade områden: social hållbarhet, kulturskapandets villkor och kulturdriven tillväxt.²¹

Det övergripande målet för social hållbarhet är att kulturen används i ett tvärsektorielt samarbete som bygger broar mellan människor på Gotland och att alla människor ska ges möjlighet att möta kultur. Mångfald är ett viktigt perspektiv kopplat till detta och som också har stark bäring inom världsarvsarbetet. Även vikten av deltagande hos barn och ungdomar lyfts fram. Fokusområdet villkor för kulturskapande handlar om vikten av förutsättningar för kulturutövande, stimulerande mötesplatser och samverkan. Fokusområdet kulturdriven tillväxt syftar till att främja kulturella och kreativa näringar på Gotland, av vilka flera har sin verksamhetsgrund i kulturarvet.

Vy från klintkanten vid Vårdklockegatan.

¹⁷ Ahlberg (2013) Förord, Rekommendationen om det historiska urbana landskapet, Svenska Unesco-rådets skriftserie nr 1/2013.
¹⁸ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 36.

¹⁹ Gotlands kommun (2010) Bygg Gotland: Översiktsplan för Gotlands kommun 2010-2025.
²⁰ Gotlands kommun (2009) HELA VISBY/ Fördjupad översiktsplan för Visbyområdet 2025.
²¹ Region Gotland (2020) Kulturplan 2021-2024 (remissförslag).

1.5 Tidigare strategier, nya frågor och utmaningar

Två handlingsprogram har tidigare fastställts för Hansestaden Visby. Den senaste arbetades fram i början av 2000-talet och fastställdes år 2003 av kommunfullmäktige. Dokumentet är en bra grund för världsarvsarbetet och flera av målsättningarna kvarstår i den nya strategin. Några exempel är att Hansestaden Visby bör ses i ett helhetsperspektiv, vikten av en levande stad, att den välbevarade stadsmiljön bidrar till att skapa attraktionskraft samt vikten av hållbar utveckling.²²

Nya frågor och områden

Nya områden har tillkommit i världsarvsarbetet sedan 2003-års handlingsprogram för Hansestaden Visby. Hållbar användning och immateriella aspekter av världsarvens bevarande har blivit mer framträdande i de operationella riktlinjerna för världsarvskonventionen och kopplingen till hållbar utveckling utifrån Agenda 2030. För Visbys del är målet om en levande innerstad ännu mer aktuellt än tidigare. Unesco efterfrågar dessutom att världsarven presenterar besöksstrategier och planer för hållbar turism utifrån världsarvsperspektiv.

Ett annat område som tillkommit är riskhantering och beredskap, särskilt beredskap för klimatanpassning. Klimatförändringar bedöms av Unesco som ett av de främsta hoten mot världsarvens bevarande. Vidare har lokalsamhällets roll i konventionens genomförande stärkts och god kommunikation kring världsarv lyfts fram alltmer.

Utmaningar i Visby innerstad sedan föregående strategier

Det finns en bra grund för ett sektorsövergripande världsarvsarbete men samtidigt flera utmaningar för Hansestaden Visbys bevarande och utveckling. Den muromgärdade innerstadens funktion som levande och mångfacetterad stadskärna med stadskultur är sårbar. Privatisering, gentrifiering och ökat fokus på turism påverkar både den funktionella mångfalden och den sociala balansen i staden.

År 2009 flyttade offentliga funktioner som Länsstyrelsen och Region Gotland från stadskärnan och cirka 600 arbetsplatser försvann från innerstaden. Detta har förändrat karaktären av stadskärnan som plats för offentlig förvaltning och service. Flera av de offentligt ägda fastigheterna har sålts till privata aktörer och kontoren byggts om till hotell och bostäder.

Enligt innerstadsinventeringen som genomfördes 1996 uppgick antalet hotell till ett tiotal och idag är antalet hotell med hotell- och pensionatstillstånd ökat till ungefär 40 stycken.²³ Det antal hotell som drivs utan tillstånd eller bygglov är idag okänt. Antalet restauranger har också ökat sedan 1996, från cirka 30 jämfört med idag då antalet uppgår till ett 60-tal. I dagsläget är det svårt att styra omvandlingen från kontor till tillfälligt boende och det kan vara nödvändigt att framöver se över detaljplanen när det gäller användningssätt för att få en bättre balans mellan olika funktioner.

Antalet folkbokförda i Visby innerstad har under 2000-talet legat konstant på ca 2 950 men har sedan 2010 minskat till cirka 2 500, detta trots att antalet lägenheter ökat.²⁴ Fastighetspriser och de starka säsongsskiftningarna innebär svårigheter för invånare att etablera sig i Visby innerstad. Ett stort antal boenden hyrs ut under sommarveckorna, vilket betyder att många hyresgäster endast kan bosätta sig tillfälligt och kanske inte upplever en tillhörighet till staden vilket i sin tur påverkar den levande innerstaden.

Privatiseringen har lett till en förändrad ägandestruktur. År 1996 ingick 33 bebyggda fastigheter i Region Gotlands fastighetsbestånd, jämfört med 12 år 2020. Av 1 068 fastigheter i Visby innerstad ägs idag 159 fastigheter av företag. Av fastighetsägarna är 474 skrivna i innerstaden; 321 är skrivna på fastlandet varav 256 i Stockholm; 224 är skrivna på Gotland eller i Visby utanför murarna; och 11 utomlands. Innerstadens mantalsskrivna är fördelade på 578 fastigheter. På resterande 490 fastigheter är ingen folkbokförd.²⁵

Trycket på att utveckla fastigheter genom att förtäta, riva och bygga nytt har ökat. Här gäller det att kanalisera den potential som ekonomiska resurser kan innebära genom att tydliggöra världsarvsförutsättningar och stärka värdena istället för att urholka.

Den förväntade ökningen av framförallt dagsbesökare som kryssningskajen medför ställer ökade krav på ramar och riktlinjer för hållbar turism. Uppskattningsvis kan antalet besökare uppgå till 150 000 under en säsong, vilket kommer innebära en påfrestning på världsarvets materiella såväl som immateriella attribut. Här kan lärdomar från andra världsarvsstäder med liknande förutsättningar vara speciellt betydelsefulla.

Efter ringmursrasen 2012 finns en ny medvetenhet om risken för fler ras och vikten av insatser för att minimera risken för olyckor samt att säkerställa underhållet för ringmuren på lång sikt. Det finns även andra risker som brand, klimatförändringar, överexploatering och brister i kunskap om bevarande och vikten av att använda traditionella hantverk och metoder. Både för lite och för mycket underhåll kan urholka de kulturhistoriska värden som ligger till grund för världsarvsutnämningen.

Stora Torget, en mötesplats i staden.

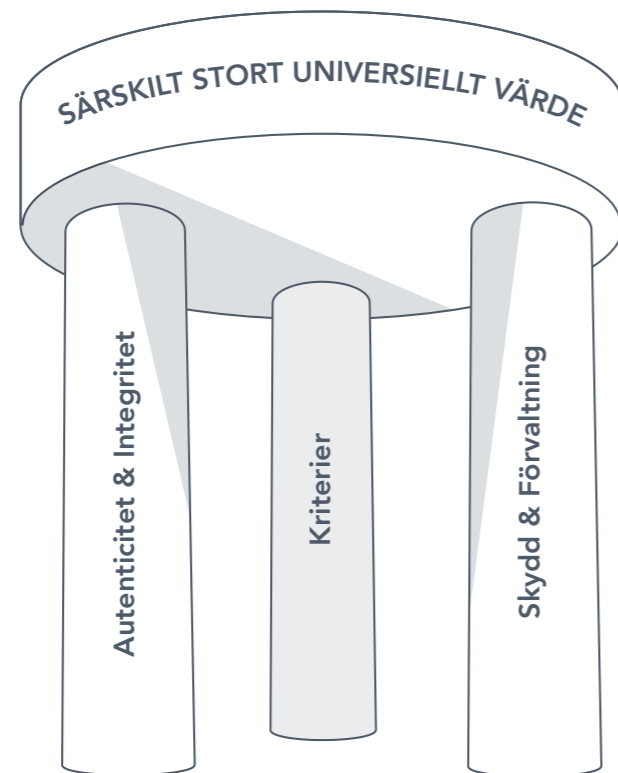
²² Region Gotland (2003) Världsarvet Hansestaden Visby inför 2000-talet: Ett handlingsprogram med åtgärdsplan.
²³ Innerstadsinventeringen 1996, <http://visinvent.gotland.se/>
²⁴ Skatteverket (2020) folkbokföringsregistret
²⁵ Lantmäteriet (2020) fastighetsregistret

¹⁹ Gotlands kommun (2010) Bygg Gotland: Översiktsplan för Gotlands kommun 2010-2025.
²⁰ Gotlands kommun (2009) HELA VISBY/ Fördjupad översiktsplan för Visbyområdet 2025.
²¹ Region Gotland (2020) Kulturplan 2021-2024 (remissförslag).

2. SÄRSKILT STORT UNIVERSELLT VÄRDE

De platser som upptagits på Unescos världsarvslista har ett särskilt stort universellt värde - *outstanding universal value (OUV)* på engelska - som ska garanteras skydd och vård för all framtid. I enklare termer kan det beskrivas som "världsarvsvärde". Värdet mäts genom särskilda kriterier, villkor om autenticitet och integritet, samt att det finns skydd och förvaltning som säkerställer världsarvets bevarande. Dessa är alla viktiga beståndsdelar i begreppet särskilt stort universellt värde (figur 2.1).

Hansestaden Visbys särskilt stora universella värde - eller "världsarvsvärde" - grundar sig i den text som fastställts av Unesco genom processen för en retroaktiv världsarvsbeskrivning. Dokumentet presenterades vid världsarvsforum i Visby 2016 och antogs av Unescos världsarvskommitté i Kraków 2017.²⁶ Detta kapitel beskriver och förklarar Hansestaden Visbys världsarvsvärde utifrån det fastställda dokumentet (se bilaga 1).

Figur 2.1: Särskilt stort universellt värde.

²⁶ UNESCO (2017) Retroactive Statement of Outstanding Universal Value, Extract of the Decisions adopted by the World Heritage Committee at its 41st session, Krakow, 2017.

2.1 Hansestaden Visby – en världsarvsstad

Hansestaden Visby nominerades inom kategorin "bebodd historisk stad" och utsågs av Unescos världsarvskommitté som: "Ett synnerligen framstående exempel på en nordeuropeisk muromgärdad handelsstad som på ett unikt sätt bevarat sin stadsbild och sin synnerligen värdefulla bebyggelse, som till sin form och funktion klart uttrycker denna betydande mänskliga bosättning."²⁷

Visby ligger på Gotland, en ö cirka 100 km öster om det svenska fastlandet i Östersjön. Den vikingatida bosättningen lokaliserades vid havet med en naturlig hamn, skyddad av branta klippformationer. Gotländska köpmän utnyttjade den som en strategisk punkt i handeln med länderna kring Östersjön.

De slöt sig samman i en federation eller Hansa för att skydda sina handelsposter. Vid 1100-talet hade Visby kommit att dominera denna handel och alla kommersiella vägar genom Östersjön styrdes genom staden.

Visbys glansdagar under 1100- och 1200-talen ligger till grund för dagens världsarvsstatus. Staden spelade en viktig roll i handelsförbundet Hansan och var en metropol i den internationella handeln runt Östersjön. Medeltidens formspråk dominerade stadens skala och utformning. Staden är därmed ett unikt exempel på en nordeuropeisk medeltida muromgärdad handelsstad med betydelse för Hansans bildande och med en välbevarad och särskilt komplett stadsbild och samling av framstående byggnadsverk. Stadslandskapet speglar genom sin form och funktion en betydande mänsklig bosättning som fortfarande utgör en levande stad.

Wisbya Gothorum, 1598 - den äldsta stadsbilden av Visby.

²⁷ Unescos motivering till utnämningen av Hansestaden Visby som världsarv, december 1995.

2.1.1 Kriterier och attribut

Hansestaden Visby uppfyller kriterierna (iv) och (v) som beskrivs i världsarvskonventionens operationella riktlinjer.²⁸ Flera andra hansestäder har utnämnts enligt kriterium (iv) men få är upptagna på världsarvslistan enligt kriterium (v). Attributen, är de beståndsdelar eller kännetecken som tillsammans utgör världsarvsvärdet.

Kriterier

Kriterium (iv) handlar om ett utomordentligt exempel på en typ av byggnad, arkitektonisk eller teknisk konstruktion eller landskap som illustrerar en speciell period eller perioder i mänsklighetens historia. Kriterium (v) handlar om att en plats är ett utomordentligt exempel på en traditionell mänsklig bosättning, mark- eller havsanvändning som är representativ för en kultur som hotas av oåterkalleliga förändringar.

Kriterium (iv): byggnad och bebyggelsemiljö som illustrerar en speciell period i historien

”Hansestaden Visby är ett utomordentligt exempel på en nordeuropeisk muromgärdad stad vars medeltida form och funktion från sent 1200-tal är anmärkningsvärt intakt som en av de viktigaste Hansestäderna mellan 1161 och 1360. Detta återspeglas i den välbevarade stadsmuren, gatunätet, kyrkoruinerna, de medeltida byggnaderna och stadslandskapet.”

Här handlar det främst om det medeltida arvet som lämnat tydliga spår och som fortfarande präglar stadslandskapet.

Kriterium (v): traditionell mänsklig bosättning som hotas av oåterkalleliga förändringar

”Visby är ett karakteristiskt exempel på en traditionell mänsklig bosättning som har bevarats och vidareutvecklats genom kontinuerlig anpassning till den medeltida stadens form och funktion. Visby har överlevt som en bebodd stad trots socioekonomiska och kulturella förändringar. Det har resulterat i ett stadslandskap där den medeltida muromgärdade handelsstaden bevarats och kompletterats med tydliga årsringar fram till nutid. Funktionell kontinuitet återspeglas genom att stadens historiska roll som residens- och stiftsstad består samt att det finns kommersiella funktioner och bostäder.”

Här handlar det om bebyggelseutvecklingen som resulterat i tydliga årsringar och genom ett särskilt förhållningssätt till den medeltida staden. Det handlar också om en sårbarhet, både avseende den levande staden och bebyggelsen.

Attribut

Till attributen som ska bevaras hör: stadsmuren och vallgravarna; infartsvägar och gatunät; kyrkoruinerna, medeltida hus; trähusbebyggelsen och den övergripande stadsbilden.

Stadsmuren och vallgravarna

Stadsmuren och vallgravarna utgör tillsammans en försvarsanläggning. Stadsmuren - eller ”ringmuren” - byggdes av kalksten under 1200- och 1300-talen för att försvara staden och handeln. Stadsmuren är drygt 3,4 km lång och hade ursprungligen 29 marktorn och 22 sadeltorn. Av dessa återstår idag 27 av marktornen och 9 sadeltorn. Kruttornet, ett vaktorn som markerade det norra hamninloppet, byggdes cirka 1152.

De omgivande vallgravarna hör till försvarssystemet och är dessutom ett stenbrott från vilket man bröt en del av kalkstenen för att bygga muren. Vallgravarna är en väsentlig del av murens försvarssystem - att försvara staden genom sina svårforcerade gravar och höjder samt genom sin obevuxna, öppna terräng. Den välbevarade öppenheten bidrar idag till läsbarheten av stadslandskapets historiska utveckling, kontrasten mellan stad och land under medeltiden. Idag är ”gravarna”, som de kallas lokalt, ett grönområde med gångvägar och vackra vyer.

Infartsvägar och gatunät

Stadens infartsvägar går genom ringmursportar i norr, öster och söder, och leder från klinten ner till hamnen. Vägar kan dateras till vikingatiden och sträcker sig utanför världsarvets gränser. Flera av de övriga portarna i Ringmuren, exempelvis Skolporten, är av senare datum än den medeltida staden och bidrar till den mångfald av tidsskikt som utmärker.

Det medeltida gatunätet finns kvar både över och under mark. Stadsarkeologin ger belägg för omfattande bebyggelse lämningar, äldre gator som är belagda med stora kalkstensplattor och ett sofistikerat vatten- och avloppssystem. Det finns en relativt outnyttjad potential att synliggöra delvis framgrävda fornlämningar under mark, exempelvis latrinkammaren vid Stora Torget.

²⁸ UNESCO (2019) § 77.

Kyrkoruinerna

Det medeltida Visby hade fler kyrkor än någon annan stad i Sverige: 15 innanför murarna och två utanför. Dessa byggnadsverk återspeglar flera tidsperioder med romanska och gotiska karaktärsdrag, och de hade funktioner som församlings-, gilles-, kloster- och sjukhuskyrkor. Många förföll när de övergavs under reformationen på 1530-talet. Endast domkyrkan Sankta Maria, den tidigare tyska kyrkan, förblev intakt och är fortfarande i bruk som domkyrka.

Inom världsarvet finns idag följande kyrkoruiner: Sankta Gertrud, Sankt Nicolai, Helge And, Sankt Clemens, Sankt Olof, Drotten, Sankt Lars, Sankta Karin, Sankt Hans och Sankt Per. Under mark finns resterna efter ryska kyrkan och Sankt Mikael. Sankt Göran med lämningar av det medeltida hospitalet under mark samt Solberga kloster med kyrka (Mons Solis) finns i nära anslutning till världsarvet utanför stadsmuren, den senare under mark.

Medeltida hus

Majoriteten av de medeltida stenhusen uppfördes som mäktiga packhus och magasin. Resterna av över 200 packhus och köpmanshus, uppförda i romansk och gotisk stil, finns bevarade. De medeltida packhusen tjänade som affärslokaler och varulager åt stadens köpmän. Lägre bebyggelse i anslutning till packhusen tjänade som bostäder.

Trähusbebyggelsen

En stor mängd små trähus från 1700- och 1800-talen med skiftesverkskonstruktion – ”bulhus” – en teknik som härstammar från vikingatiden finns bevarade. Den välbevarade trähusbebyggelsen med ålderdomlig gatubild hittas främst i de östra delarna av staden uppe på klinten och i området söderut där Visborgs slott var placerat samt i de norra delarna av staden.

Stadslandskapet

Stadens fysiska form och den övergripande stadsbilden är Visbys viktigaste egenskaper. Stadsbilden, eller stadslandskapet, handlar om stadens form och funktion, om helheten. Visby har en speciell topografi med dramatiska höjdskillnader som präglar stadens utformning. ICOMOS utvärdering i samband med nomineringen av Hansestaden Visby hänvisar till 1912 års stadsplan och stadslandskapets intakthet.²⁹ Inspiration hämtades från trädgårdsstadsidealet med många siktlinjer och öppna ytor mot stadsmuren bevarade.

Den medeltida staden har bevarats och kompletterats med tydliga årsringar fram till nutid. Byggnadsordning för Visby innerstad identifierar fem karaktärsområden: medeltidsstaden, residensstaden, trästaden, borgarstaden och den moderna staden. Vikten av stadens årsringar är kopplad till Visby som exempel på en betydande mänsklig bosättning som överlevt och vidareutvecklats. Senare årsringar har påverkats av de tidigare och resulterat i speciella miljöer. Exempelvis finns en koppling mellan odling i den medeltida staden och utvecklingen av trädgårdar under 1800-talet och Botaniska trädgården. Funktionell kontinuitet återspeglas genom att stadens historiska roll som residens- och stiftsstad består samt genom dess funktioner som handels- och boendemiljö.

²⁹ ICOMOS (1995) Hanseatic Town of Visby: Advisory Body Evaluation.

Rackarbacken och insidan av stadsmuren.

2.1.2 Autenticitet och integritet

Autenticitet handlar om att något är äkta och trovärdigt. När det handlar om en byggnad eller annan form av kulturarv visar världsarvskonventionens operationella riktlinjer på olika aspekter som ska tas hänsyn till i bedömningar om autenticitet i kulturmiljöer: form och gestaltning, material, användning och funktioner, traditionella metoder, platsens sammanhang, immateriella värden och platsens själ.³⁰ Integritet handlar om att världsarvet omfattar alla de attribut, eller kännetecken som bidrar till världsarvsvärdet och att de olika delarna är i ett gott skick.³¹

Autenticitet

Visby är den bäst bevarade muromgärdade staden i Nordeuropa och exempel på ett befäst handelscentrum. Staden är den mest kompletta av de tidiga Hansestäderna. Visbys ursprungliga form, som kan upplevas i dess fysiska struktur och övergripande stadsbild, är dess viktigaste kvalitet. Det kan utläsas i det oregelbundna gatumönstret och infartsvägarna som löper från klinten till hamnen, några med ursprung i vikingatiden. Packhusen i kalksten, som uppfördes under Visbys höjdpunkt som ett av Hansans handelscentrum, har behållit sin dominans längs de tre huvudgatorna som löper parallellt med strandlinjen.

De medeltida byggnaderna är autentiska, vilket visas i dess utformning och storlek genom den rektangulära planen, höjd och material. Senare bebyggelseutveckling har anpassats till den medeltida skalan och stadsplanen. Den gotländska kalkstensbrytningen och traditionella kalkproduktion som används till puts- och murbruk är fortfarande aktiv och spelar en avgörande roll när det gäller underhåll och bevarandet av äldre hantverk.

Stadsmuren är till största del intakt, och dess höga autenticitet är enastående. De välbevarade vallgravarna och öppna ytor som omger staden innanför murarna bildar en skiljezon som accentuerar kontrasten mellan den kompakta medeltida staden och den glesa ytterstaden. Särskilt tydliga är de tre parallella vallgravarna längs den norra delen av muren.

Under 1900-talet tog stadsplaneringen intryck av trädgårdsstadsidealet vilket gjorde att stora områden med öppna ytor sparades och en begränsning i byggnadshöjd och täthet styrde utformningen av staden utanför murarna.

Trots att de medeltida kyrkorna förföll, och förlorade sin ursprungliga funktion, utgör ruinerna ikoniska värdebärare av arkitektonisk och historisk betydelse som varit mer eller mindre intakta sedan 1800-talet. Att domkyrkans (Sankta Maria) funktion som kyrka består och att svenska kyrkan precis som under medeltiden äger betydelsefulla fastigheter bidrar till stadens kontinuitet.

Den levande staden är också en viktig del av Hansestaden Visbys autenticitet. Medan Visby förlorade sin funktion som en handelsmetropol under 1400-talet, speglas dess kontinuitet som levande stad i funktioner som handel, kontor, bostäder, utbildning, kultur och turism. Den senare är en viktig "handelsvara" idag. Utflyttningen av flera offentliga myndigheter till lokaler utanför stadsmuren har i viss grad förvandlat staden från en livlig kontorsbaserad kärna till ett mer säsongsbetonat bostadsområde. Att Visby och Gotland är ett attraktivt besöksmål med ekonomiskt starka fastighetsägare är både en tillgång och ett hot mot bevarandet av denna miljö. Bevarande bygger ofta på att förändringar genomförs varsamt och med respekt för originalet.

Integritet

Hansestaden Visby omfattar den medeltida staden innanför stadsmuren, de omgivande vallgravarna och de öppna ytorna som omger den. Världsarvet är överlag i gott skick och den medeltida stadsplanen är i stort sett intakt. Mindre delar av stadsmuren har rasat under årens lopp. En sektion av muren rasade 2012 vilket resulterade i en framgångsrik restaurering och ny kunskap om stadsmurens skick och bevarande.

Åtgärder som inte tar hänsyn till rådande riktlinjer för bevarande innebär en gradvis och ackumulativ förändring av bebyggelsen som får en negativ påverkan på världsarvsvärdet över tid. Det kan exempelvis handla om brister i användandet av traditionella metoder och material, samt nya tillägg som ökar i antal och därmed förändrar stadsbilden.

Den historiska stadssiluettens visuella integritet är sårbar när staden expanderar och utvecklas. Tendenser av en utveckling som leder till att världsarvet förlorar stadskärnans funktioner och bristen på kunskap om traditionella hantverk hotar stadens funktionella kontinuitet och byggnadsverk.

Vissa nyckelattribut är placerade utanför världsarvet: ruinerna av Sankt Göran och Solberga kloster, den medeltida galgen på Galgberget, kalkstensbrott och infartsvägarna till den medeltida staden.

³⁰ UNESCO (2019) § 79-82.

³¹ UNESCO (2019) § 87-89 och Riksantikvarieämbetet (2019) s. 25.

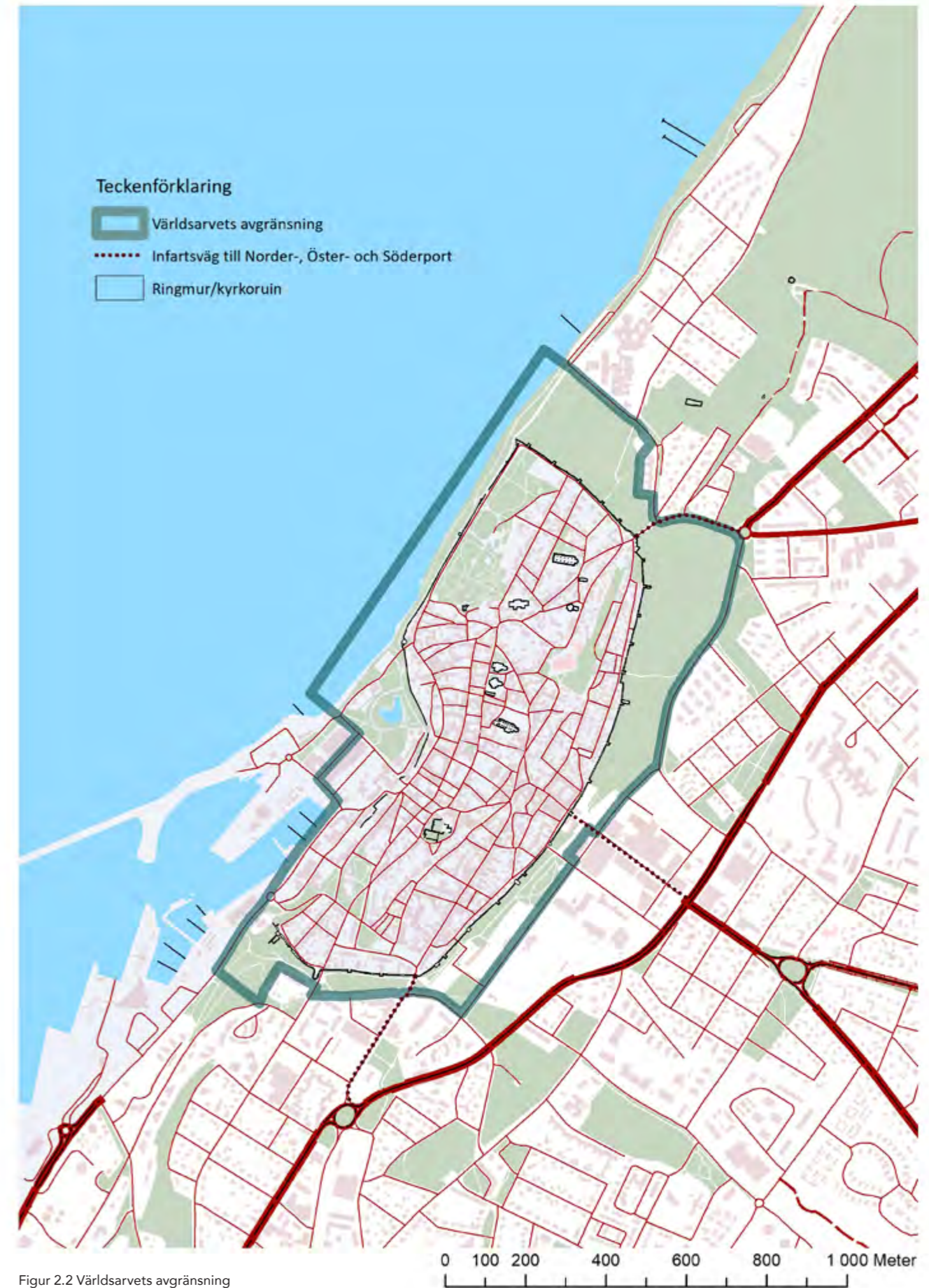
2.1.3 Världsarvets avgränsning

Hansestaden Visby omfattar den murgårdade staden och dess närmaste omgivning med vallgravar och öppna ytor som tillsammans utgör ett område på 105 hektar (figur 2.2).

Idag saknas en buffertzona för världsarvet. En sådan kan upprättas som ett extra skydd och utpekat område inom vilket ett särskilt förhållningssätt säkerställer världsarvets bevarande och upplevelsevärde. Detta beaktas i befintliga planer och förhållningssättet kan också framgent säkerställas i planarbeten, till exempel i revideringar av fördjupad översiktsplan och i nya detaljplaner (se kapitel 3.1).

Stadsmuren och Östergravar.

Figur 2.2 Världsarvets avgränsning

2.2 Skydd och förvaltning

Ett av villkoren som ställs vid utnämningen av världsarv är att det finns ett välfungerande system för skydd och förvaltning, samt finansiella resurser, kunskap och kompetens.³² Enligt världsarvskonventionen ska ländernas egen lagstiftning tillämpas för att skydda världsarven. Staten har gjort bedömningen att den svenska lagstiftningen är tillräcklig för att skydda världsarv så länge den efterföljs på rätt sätt.³³ Det här avsnittet beskriver Hansestaden Visbys skydd och förvaltning samt redogör för roller, ansvar och ägandestruktur.

2.2.1 Lagstadgat skydd

Hansestaden Visby skyddas främst genom kulturmiljölagen, miljöbalken och plan- och bygglagen. Mer detaljerad information om lagarna finns i bilaga 2. Dessa lagar reglerar bland annat användningen av mark- och vattenområden, planläggning och skyddet av fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. Utöver dessa lagar finns flertalet lagar och förordningar kopplat till de olika tematiska avsnitten så som klimatlagen och lagen om skydd mot olyckor (se litteratur och dokument).

Fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen

Hela innerstaden inklusive dess närmsta omgivning av vallgravar, strandpromenaden och Almedalsparken innehåller kulturlager från förhistorisk och historisk tid och utgör ett stadslager och skyddas som fornlämning.³⁴ Utöver detta skyddas stadsmuren, kyrkoruinerna och flertalet andra lämningar som individuella fornlämningar.³⁵

Fornlämningar skyddas genom kulturmiljölagen (2 kap.). Skyddet gäller för kända likväl som icke kända fornlämningar. Det innebär att om en fornlämning upptäcks innehar den samma skydd som en redan registrerad fornlämning. Det är alltid tillståndspliktigt att bygga för eller övertäcka en fornlämning samt att göra ändringar, om- eller tillbyggnader vid eller intill en fornlämning. I och med att Visby innerstad i sin helhet är en fornlämning krävs alltid tillstånd vid markgrepp.

Tillstånd krävs även i samband med till exempel skyltning, belysning eller borttagande av desamma. En byggnad, park, trädgård eller anläggning kan förklaras som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen (3 kap.). Det är det högsta skydd en byggnad kan få enligt svensk lagstiftning. Det finns 257 byggnadsminnen i Visby innerstad och totalt 380 på Gotland. Gotland är det län som har flest byggnadsminnen av alla län i Sverige. Till varje byggnadsminne finns tillhörande skyddsföreskrifter som specificerar vilka delar av byggnaden som är skyddad. Skyddets omfattning varierar från byggnad till byggnad och det är därför viktigt att fastighetsägare och/eller brukare av ett byggnadsminne är väl införstådda med skyddsföreskrifternas innebörd.

Visby domkyrka (Sankta Maria) skyddas som kyrkligt kulturminne genom kulturmiljölagen (kap. 4).

Tillståndspliktiga åtgärder enligt kulturmiljölagen beslutas av Länsstyrelsen som också är tillsynsmyndighet. Åtgärderna kan även kräva bygglov som beslutas av Region Gotland.

Riksintresset Visby

Visby är sedan 1987 utpekad som riksintresse för kulturmiljövård enligt miljöbalken. Det geografiska området för riksintresset för kulturmiljövård omfattar staden innanför murarna, vallgravarna, strandgården och den inre hamnen (se bilaga 6). Området ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön. Åtgärder utanför riksintressets gränser får heller inte utföras om dessa kan komma att medföra påtaglig skada för riksintresset.

Motiveringen lyder: ”Unik tidigmedeltida murougårdad stad, Östersjöhandelns ledande metropol t.o.m. 1200-talets slut. Hansans födelsestad som i planmönster och bebyggelse ännu väl speglar handel, hantverk och sjöfart samt stadens förvaltningsfunktioner och sociala förhållanden från medeltid fram till modern tid.”

Värdemotiven är: ”Medeltida gatunät och tomtstruktur i det centrala stadsområdet och ett nät av infartsvägar utanför detta. Mariakyrkan, kyrkoruiner och medeltida stenhus.

Försvarstornet Kruttornet vid platsen för den medeltida hamnen samt ringmuren med vallgravar och en obebyggd zon där utanför. Lämningar av Visborgs slott. Stadsbebyggelse i sten och trä från 1600-1800-talen. Småhusbebyggelse och bevarad planstruktur som under 1700- och 1800-talen växte fram på Klinten och utmed de gamla vägsträckningarna runt det medeltida bebyggelseområdet. Parker och grönstråk. Institutionsbyggnader och annan bebyggelse som hör samman med funktionen som residens- och domkyrkostad. Medeltida kulturlager.”

Uttrycket för riksintresset nämner bland annat det medeltida gatunätet, tomtstrukturen, infartsvägarna, ringmuren med vallgravar och en obebyggd zon där utanför. Vidare lyfts stadsbebyggelsen i sten och trä samt småhusbebyggelsen och den bevarade planstrukturen.³⁶

Vid planläggning och beslut om bygglov ska riksintressets värden beaktas. Länsstyrelsen har stärkt skyddet för riksintresset genom ett förordnande som innebär att alla rivningslov i innerstaden kan komma att överprövas av Länsstyrelsen. Det aktuella området omfattar hela detaljplaneområdet för Visby innerstad.³⁷

Detaljplan för Visby innerstad och tillhörande byggnadsordning

Den gällande detaljplanen för Visby innerstad har till syfte att skydda innerstadens kulturvärden.

”Genom denna detaljplan ska skapas förutsättningar för en utveckling som kan ske i samklang med stadens kulturvärden så att de inte påverkas negativt. Hänsyn ska tas till att staden utvecklats under närmare tusen år. I planen anges därför regler till stöd för fastighetsägarna hur bebyggelsen och miljöerna i Visby innerstad ska vårdas, förvaltas och utvecklas.”³⁸ Av planbestämmelserna för Visby innerstad framgår att hela planområdet utgör en särskilt värdefull bebyggelsemiljö och omfattas av varsamhetskrav och förvanskningförbud enligt 8 kap. 13-14 §§ plan- och bygglagen.³⁹

Enligt gällande detaljplan ska bebyggelse, trädgårdar och parker hanteras varsamt och skyddas från förvanskning. Nuvarande fastighetsindelning ska ligga fast. Ändringar och nya användningssätt ska prövas utifrån byggnadernas specifika kulturvärden och inte innebära skada på dessa. En utökad bygglovsplikt omfattar bland annat underhåll av byggnaders exteriör, trädfällning samt mindre fasadändringar.

Till detaljplanen hör byggnadsordningen som ska användas för att underlätta tolkningen av detaljplanens bestämmelser. I byggnadsordningen finns de karaktärsdrag och värden preciserade som varsamhetskravet speciellt ska inriktas på. Medeltidsstaden (1100-1500); Residensstaden (1500-1720); Trästad 1720-1830; Borgarstaden (1830-1920); Den moderna staden (1920-2010). Ett djupare resonemang kring detaljplanens betydelse för bevarandet av världsarvet finns i bilaga 2.

³² Riksantikvarieämbetet (2019) s. 63.

³³ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 57.

³⁴ Fornlämning RAÄ-nr: Visby 107:1, L1976:5295.

³⁵ Fornlämningar i Visby innerstad: Visborgs slott (RAÄ Visby 65:1-2 L1976:5238 och L1976:5239); Minneskorset (RAÄ Visby 63:1 L1976:5236)

Vraklämning i Almedalen (RAÄ Visby 79:1 L1975:7051); och Stenåldersboplatsen vid Stora Torget (RAÄ Visby 79:1 L1976:5315).

³⁶ Riksantikvarieämbetet för kulturmiljövården, Gotlands län (l), https://www.raa.se/app/uploads/2019/09/L_riksintressen.pdf

³⁷ Med hänvisning till skyddet av riksintresse för kulturmiljövård har länsstyrelsen beslutat att förordna (2018-11-19) att 11 kap 12 § plan- och bygglagen ska tillämpas i fråga om miljö- och byggnadsnämndens beslut om rivningslov enligt plan- och bygglagen inom det geografiska område som utgörs av riksintresse för kulturmiljövård Visby enligt beslut 1987 och 1997.

³⁸ Gotlands kommun (2010) Detaljplan för Visby Innerstad - Antagandehandling – 2009-10-28, s. 2-3.

³⁹ Plan- och bygglagen (2010:900) 8 kap. 13-14 §§.

2.2.2 Organisation för Hansestaden Visby

Världsarvets aktörer utgörs av en kedja som sträcker sig från internationell till lokal nivå (se bilaga 3). De beslut som fattas på lokal nivå ska utgå från de villkor som utformas nationellt och internationellt.

Enligt den nationella strategin för världsarvsarbetet ska världsarven ha ett system för förvaltningen. Hansestaden Visby förvaltas av flera aktörer som tillsammans utgör en samlad organisation för världsarvet. Den rådande organisationen bygger på ett förslag som antogs av kommunstyrelsen 2007 och som utgick från arbetet med 2003 års handlingsprogram för Hansestaden Visby. Syftet var att möjliggöra ett mer offensivt arbete kring världsarvsarbetet genom en organisation bestående av ett världsarvsråd, en världsarvssamordnare, en världsarvsstudio och världsarvsforum som en arena för att skapa delaktighet hos allmänheten i världsarvet.

Världsarvsrådet

Världsarvsrådet är ett forum för samarbete mellan olika aktörer som har en roll och ansvar i världsarvsarbetet på lokal och regional nivå. Enligt den nationella strategin är världsarvsrådet ansvarigt för att ta fram en förvaltningsplan samt genom att bidra med underlag i den periodiska rapporteringen till Unescos världsarvskommitté.⁴⁰

Hansestaden Visbys första världsarvsrådsmöte hölls den 12 oktober 2007 och samlade representanter från Gotlands kommun, Länsstyrelsen i Gotlands län och Gotlands museum. Ytterligare aktörer har knutits till rådet sedan dess. Världsarvsrådets sammansättning bestäms på regional/ lokal nivå och bör utgöras av representanter från ansvariga aktörer men även aktörer som har en roll i att förvalta, använda och utveckla världsarvet.

Världsarvsrådet för Hansestaden Visby utgörs idag av representanter från följande organisationer: Region Gotland, Länsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet, Statens fastighetsverk, Gotlands Museum, Visby innerstadsförening, Hyresgästföreningen, Visby Centrum, Fastighetsägarna, DBW:s innerstadsråd,

Medeltidsveckan, Uppsala universitet Campus Gotland och Gotlands förenade besöksnäring. Fler aktörer kan komma att bli aktuella som medlemmar i rådet.

Den nationella strategin ger utrymme för världsarven att forma världsarvsarbetet utifrån behov. Världsarvsrådet bör fortsatt eftersträva en representation från boende, näringslivet, besöksnäringen, universitetet och andra aktörer och föreningar utifrån behov. En detaljerad instruktion behöver tas fram som specificerar världsarvsrådets funktion, arbetsätt och representation.

Enligt praxis sammankallar världsarvssamordnaren världsarvsrådet till fyra möten om året. Regionstyrelsens ordförande eller motsvarande innehar ordförandeposten.

Världsarvssamordnare

Världsarvssamordnaren har ett övergripande strategiskt och samordnande ansvar att se till att organiseringen i världsarvsarbetet i sin helhet fungerar på lokal/regional nivå. Världsarvssamordnaren ansvarar även för att leda och samordna arbetet med att ta fram, uppdatera och följa upp strategi och handlingsplan för världsarvet. Världsarvssamordnaren är kontaktperson och representant för världsarvet och den övergripande världsarvsförvaltningen.⁴¹

Tjänsten som världsarvssamordnare är idag placerad på Region Gotland.⁴² Världsarvssamordnaren sammankallar världsarvsrådet och världsarvsstudion inom Region Gotland. För god samordning av världsarvet krävs stöd kring exempelvis kommunikation och ett kansli som kan fungera som ett nav i världsarvsorganisationen.⁴³

Var funktionen som världsarvssamordnare är placerad varierar, en del världsarvssamordnare finns på länsstyrelserna en del på kommunerna. Det finns utrymme att anpassa detta utifrån behov. För Hansestaden Visby som har sitt främsta skydd genom den antagna detaljplanen finns fördelar med att tjänsten som samordnare även fortsättningsvis finns på Region Gotland, som ansvarar för kommunens uppdrag och därmed planmonopolet.

Världsarvsstudio

Inom Region Gotland bedrivs det aktiva världsarvsarbetet genom en världsarvsstudio som ska ta initiativ till förvaltningsövergripande utveckling av världsarvet, koordinera insatserna och följa upp åtgärder i strategi och handlingsplanen, samt utveckla riktlinjer för exempelvis information och skyltning. Världsarvsstudion ska vara en tillgång för samtliga aktörer inom Region Gotland och behöver skapa samsyn och samförstånd kring världsarvet inom regionen. De olika förvaltningarna och avdelningar inom varje förvaltning bör känna till vilka projekt som planeras inom och i anslutning till världsarvet så att en bedömning av påverkan kan göras innan genomförande.

I världsarvsstudion ingår världsarvssamordnaren, stadsarkitekten, regionantikvarien, stadsträdgårdsmästaren och en representant från fastighetsförvaltningen. Dessa utgör viktiga kompetenser för världsarvsarbetet och för de delar av världsarvsarbetet som Region Gotland som region och kommun ansvarar för. Världsarvsstudion kan utökas med flera förvaltningsrepresentanter enligt behov och olika representanter kan bjudas in utifrån tematiska arbetsområden.

Världsarvsforum

Världsarvsforum är tänkt som en arena för dialog och samverkan med allmänheten och olika grupperingar i samhället i världsarvsarbetet. Det kan handla om större möten med en bredare allmänhet men även tematiskt inriktade möten med särskilda fokusgrupper. Minst ett världsarvsforum ska hållas årligen för att möjliggöra deltagande och engagemang i världsarvsarbetet. Region Gotland och Länsstyrelsen ansvarar gemensamt för att världsarvsforum är en plattform för delaktighet i världsarvsarbetet.

⁴⁰ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 51.

⁴¹ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 50-51.

⁴² Tjänsten inrättades på Region Gotland år 2005 vid dåvarande arkitektkontoret.

⁴³ Sedan 2018 finns ett världsarvskontor i Donnerska huset vilket utgör en fysisk del av kanslifunktionen för Hansestaden Visby.

2.2.3 Roller och ansvar

Myndigheterna har ett särskilt ansvar för världsarvet och Region Gotland och Länsstyrelsen har ett delat ansvar i säkerställandet av världsarvsarbetet på lokal/regional nivå. Även andra organisationer och aktörer spelar en viktig roll i världsarvsarbetet varav flera är representerade i världsarvsrådet.

Region Gotland

Kommunerna har en central roll i världsarvsarbetet som beslutsfattande myndighet och i arbetet med samhällsplanering och samhällsutveckling på lokal nivå. Regionerna ansvarar för tillväxtfrågor, besöksutveckling och att göra konst och kultur tillgängligt på regional nivå. Kommunernas och regionernas roll kopplat till världsarven varierar utifrån lokala och regionala förutsättningar. Den nationella strategin lyfter att regionerna generellt kan ta en större roll i fråga om världsarvens användande, utvecklande och bidrag till samhällsutvecklingen och Agenda 2030. Genom planmonopolet är Region Gotlands befogenheter inom samhällsplaneringen av stor betydelse för världsarvets bevarande. Detaljplanen är ett viktigt verktyg i bevarandet och det är av stor vikt att detaljplanen uppdateras efter behov för att uppnå dess syfte.⁴⁴

Region Gotland har genom det kommunala och regionala uppdraget ett myndighetsansvar för världsarvet utifrån samhällsplanering och regional utveckling. Region Gotland är den samordnande organisationen för världsarvsarbetet med en heltidsanställd världsarvssamordnare som sammankallar världsarvsrådet och ska följa instruktioner i den nationella strategin för världsarvsarbetet.

Den politiska organisationen består av regionstyrelsen, regionfullmäktige och nämnderna. Här tas politiska beslut kring frågor som förvaltningarna bereder. De nämnder som främst fattar beslut som berör världsarvsarbetet och världsarvets bevarande är miljö- och byggnämnden och tekniska nämnden.

Teknikförvaltningen ansvarar för förvaltning och utveckling av allmänna platser, park- och gatumark samt de av regionen ägda byggnader inom världsarvet, med ansvar för underhålls- och ändringsarbete på dessa. Samhällsbyggnadsförvaltningen ansvarar för den fysiska samhällsplaneringen. Regionstyrelseförvaltningen ansvarar för strategiska beslut kring

världsarvet och har ett särskilt ansvar för att visionen för världsarvet säkerställs och förankras brett på strategisk nivå. Här finns också ansvar för regional utveckling, kommunikation, tillväxtfrågor, besöksnäring, internationellt samarbete samt konst och kultur tillgängligt på regional nivå.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen ansvarar för det statliga natur- och kulturmiljöarbetet på regional nivå utifrån tillämplig lagstiftning, vilken bland annat omfattar tillstånd och tillsyn enligt kulturmiljölagen.

Samtliga länsstyrelser med världsarv inom sina län har ett grunduppdrag som innefattar att på regional nivå ha uppsikt i enlighet med miljöbalken (1998:808) och hushållningsförordningen (1998:896). I de fall där det inte finns en fungerande förvaltning har Länsstyrelsen ett ansvar att utse världsarvssamordnare och världsarvsråd samt vara pådrivande i arbetet med förvaltningsplanerna så att de uppdateras och följs upp. Länsstyrelsen har vidare ett ansvar för återkommande uppföljning och återrapportering om världsarvet till Unesco genom Riksantikvarieämbetet.⁴⁵ För Hansestaden Visby sker det i samarbete med Region Gotland.

Länsstyrelsen fattar beslut enligt förordning (2010:112) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer. Bidraget kan lämnas till bland annat kulturhistoriskt motiverade kostnader vid vård av värdefulla kulturmiljöer så som byggnadsvårdsåtgärder, vård av fornlämning samt till kunskapsunderlag och kunskapsprojekt.

Organisationer, ideella aktörer och nätverk

Världsarvets bevarande och förvaltning bygger på ett brett samarbete bland världsarvets aktörer, såväl offentliga som privata. Hansestaden Visby har flertalet organisationer och aktörer vars engagemang och delaktighet har stor betydelse för världsarvets bevarande (dessa beskrivs i bilaga 3). Därutöver bör nämnas betydelsen av den enskildes engagemang och delaktighet. Hansestaden Visby är - genom Region Gotland - medlem i olika nätverk för världsarv på nationell och internationell nivå. Exempelvis är Hansestaden Visby medlem i föreningen Världsarv i Sverige samt organisationen för världsarvstäderna, *Organization of World Heritage Cities* (se bilaga 3).

2.2.4 Ägare och förvaltare

Ägarstrukturen är viktig i bevarandet av kulturmiljöer då olika typer av ägande ger olika slags förutsättningar för bevarande och användning av kulturmiljöer. En blandning av ägandeformer är önskvärd för att säkra mångfald av funktioner och sociala aspekter. Hansestaden Visby består av en blandning av offentliga och privata ägare. Majoriteten av fastigheterna ägs privat. Offentligt ägda fastigheter är sammanställda i bilaga 5. Detta fastighetsbestånd har minskat över tid genom avyttring och privatisering.

Riksantikvarieämbetet

Utöver ansvaret för världsarvsarbetet på nationell nivå har Riksantikvarieämbetet (RAÄ) en särskild och unik roll i förhållande till Hansestaden Visby som förvaltare av stadsmuren, som ägs av Region Gotland. Rollen i världsarvsrådet avgränsas till ansvaret för stadsmuren och är skild från RAÄ:s roll som nationell myndighet för kulturarvsfrågor, såväl som rollen som samordnare för det nationella världsarvsarbetet.

Statens fastighetsverk

Statens fastighetsverk (SFV) förvaltar de statligt ägda fastigheter som haft en väsentlig roll i Sveriges historia och som representerar ett mycket stort kulturhistoriskt och samhällsekonomiskt värde. Till SFV:s huvudsakliga mål hör bevarande och förädling av kulturhistoriskt värde. SFV lägger stor vikt vid genomtänkt användning och att hitta nyttjare som ser värdet som en tillgång.

Staten äger och förvaltar genom SFV totalt 29 fastigheter i Visby innerstad. Sedan 2015 förvaltar SFV i Visby innerstad fastigheterna Residenset 1, Helgeandshuset 2, kyrkoruinerna och fyra delar av ringmuren som tidigare förvaltades av Riksantikvarieämbetet. Gotlands Museum lämnar årligen rapporter till SFV gällande ruinernas status och Länsstyrelsen tar del av som tillsynsmyndighet.

Region Gotland

Region Gotland äger och förvaltar förutom park- och gatumark 14 fastigheter. Stadsmuren och de flesta av dess torn ägs av Region Gotland men har traditionellt förvaltats av staten genom Riksantikvarieämbetet. Gotlandshem AB äger och förvaltar åtta hyresfastigheter i Visby innerstad. Region Gotlands parkförvaltning förvaltar även Botaniska trädgården som ägs av Sällskapet DBW.

Privata organisationer och aktörer

Majoriteten av fastigheterna i Visby innerstad ägs av privata aktörer. Av 1 068 fastigheter i Visby innerstad ägs 159 fastigheter av företag och det finns 69 bostadsrättsföreningar. I övrigt finns fastigheter som ägs av fastighetsbolag, stiftelser, föreningar, juridiska och enskilda personer.

Svenska kyrkans byggnadsbestånd i Visby innerstad ägs och förvaltas främst genom Visby domkyrkoförsamling och Prästlönetillgångarna i Visby stift. Den förra som ägare av Sankta Maria domkyrka och domprostgården. Den senare som ägare av biskopsgården.

Föreningen Gotlands Fornvänner äger Fornsalens byggnader, Konstmuseets lokaler och Gamla Residenset.

⁴⁴ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 13.

⁴⁵ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 12.

2.3 Uppföljning och bevakning

Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket har ett nationellt uppsiktsansvar för världsarven i Sverige och ansvarar för både den periodiska rapporteringen och den reaktiva bevakningen av världsarven till Unescos världsarvscenter. Världsarven bevakas inom ramen för respektive myndighets ansvarsområde. På regional nivå har länsstyrelserna ett uppsiktsansvar och är tillsyn- och tillståndsmyndighet.⁴⁶ En kontinuerlig uppföljning och uppdatering av strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby är en viktig del i arbetet.

2.3.1 Rapportering till Unesco

Den periodiska rapporteringen och den reaktiva bevakningen är centrala delar av världsarvskonventionen för att möjliggöra insyn för Unescos världsarvskommitté i hur världsarven omhändertas på nationell och regional/lokal nivå. Den periodiska rapporteringen äger rum vart sjätte år.

För Hansestaden Visbys del ansvarar Länsstyrelsen för återkommande uppföljning och återrapportering om världsarvet till Unesco i samarbete med Region Gotland genom världsarvssamordnaren. Världsarvsrådet ska samverka och bidra med underlag i den periodiska rapporteringen så att rapporteringen om världsarvet blir komplett och väl förankrad inom berörda organisationer.⁴⁷ Riksantikvarieämbetet bidrar med stöd för att kvalitets säkra rapporteringen och rapporterar samlat in uppgifterna till Unescos världsarvskommitté.⁴⁸

Den reaktiva bevakningen handlar om rapportering till Unesco i samband med att ett världsarv hotas av exempelvis naturkatastrofer, storskaliga infrastrukturprojekt eller brister i skydd och förvaltning. I mer allvarliga situationer kan Unescos världsarvskommitté besluta om att skicka en delegation av experter som utreder hot och påverkan på världsarvet.

2.3.2 Anmälan av påverkan på världsarvet

Unesco efterfrågar kontinuerlig bevakning av världsarvet. Händelser och åtgärder som kan komma att skada världsarvet ska anmälas och rapporteras i god tid, exempelvis i samband med inledande faser av planeringsprojekt. Vem som helst kan göra en anmälan om påverkan enligt paragraf 172 av världsarvskonventionens operationella riktlinjer. Myndigheter har en särskild skyldighet att informera om projekt som kan komma att påverka världsarvet negativt. Anmälan ska göras innan beslut har tagits som kan vara svåra att ändra och som därigenom försvårar världsarvsvärdets bevarande.⁴⁹

Länsstyrelsen och Region Gotland har ett gemensamt ansvar att bevaka och rapportera förändringar som kan tänkas påverka världsarvet negativt. I samband med ett beviljat rivningslov av bulhuset, år 2018, på fastigheten Visby Atterdag 6 och en planerad omdaning av kvarteret informerade Region Gotland Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet eftersom sakkunnigas bedömningar visade på negativ påverkan på världsarvet. Ärendet synliggjorde vikten av rutiner inom myndigheterna för anmälan av påverkan på världsarvet och att dessa sker i tidigt planskede. Ett identifierat utvecklingsområde i den nationella strategin för världsarvet är ”tydligare processer och behov av samråd samt bra underlag vid planerad förändring i eller i anslutning till världsarv” för tidig upptäckt av förändringar som kan ha negativ påverkan på världsarvet.⁵⁰

⁴⁶ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 41.

⁴⁷ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 51.

⁴⁸ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 72.

⁴⁹ UNESCO (2019) § 172-174.

⁵⁰ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 10.

3. TEMATISKA OMRÅDEN OCH MÅL

Detta kapitel innehåller tematiska mål och en beskrivning av respektive målområde. Åtgärderna som kopplas till målen presenteras i handlingsplanen (del II).

3.1 Skydd, vård och förvaltning

Mål - Skydd, vård och förvaltning

- Mål 3.1.1 Detaljplanen säkerställer ett heltäckande och långsiktigt bevarande av världsarvet.
- Mål 3.1.2 Försiktighetsprincipen är vägledande där det råder tveksamheter kring åtgärder och ingreppens påverkan på världsarvet. Arbeten utförs med respekt för originalet och genom användning av traditionella metoder och material samt med rådgivning.
- Mål 3.1.3 Visby fortlever som en bebodd historisk stad där vardagslivet är utgångspunkt för utvecklingen av verksamheter och besöksnäring.
- Mål 3.1.4 Ett långsiktigt bevarande av stadsmuren säkerställs genom ett statligt ansvarstagande i regional samverkan.
- Mål 3.1.5 Kyrkoruinerna bevaras och förvaltas långsiktigt och tillgängliggörs i största möjliga utsträckning.
- Mål 3.1.6 Visby bibehåller sin autentiska siluett och stadsbild för upplevelsen av den historiska staden. Alla tidsskikt i stadsmiljön så som byggnader, parker och gröna rum respekteras.
- Mål 3.1.7 Världsarvets koppling till Sankt Göran, Solberga kloster och Galgen är tydlig.
- Mål 3.1.8 Det finns en välfungerande förvaltningsorganisation som bygger på alla intressenters samverkan, inklusive lokalsamhället, i världsarvsarbetet.

I kapitel 2 om världsarvsvärdet beskrivs världsarvets attribut mer detaljerat och vilket lagstiftat skydd som finns för världsarvet. I det här avsnittet beskrivs attributens förvaltning samt de behov som identifierats för att säkerställa ett långsiktigt bevarande.

Hansestaden har genom historien utvecklats och förändrats med hänsyn till den medeltida staden. För att möjliggöra framtida förändringar samt öka tillgänglighet och användning av världsarvet behöver förhållningssätt och riktlinjer tydliggöras.

3.1.1 Stadsmuren och vallgravarna

Stadsmuren

Riksantikvarieämbetet har en särskild och unik roll i förhållande till Hansestaden Visby som förvaltare av stadsmuren. Stadsmurens ägs av Region Gotland men RAÄ har förvaltningsansvaret. Under 1800-talet bestämdes på landets högsta politiska nivå att "ringmuren" skulle skyddas och bevaras. Det beslutades att staten genom Vitterhetsakademien skulle ha ett skötselansvar. Ansvar för stadsmuren överfördes under senare delen av 1900-talet till RAÄ. Stadsmuren är en nationell angelägenhet och staten har ett samlat ansvar för att framför allt säkerställa tillsyn, underhåll och reparationer. I linje med detta arbetar RAÄ med att ta fram en förvaltningsplan för att långsiktigt säkerställa murens förvaltning och fortbestånd.

Förvaltnings- och ägandefrågan är viktig för stadsmurens långsiktiga bevarande. Frågan om vem som ska äga och förvalta stadsmuren har diskuterats under en längre tid. Riksantikvarieämbetet förespråkar ett fortsatt långsiktigt ansvarstagande från statens sida gällande förvaltningen av stadsmuren och ansvarar för en diskussion mellan de statliga parterna och regionen i frågan. Frågan om Statens fastighetsverk ska ta över förvaltningen av stadsmuren, likt de gjort för ruinerna, har lyfts. För att möjliggöra att stadsmuren ska omhändertas av Statens fastighetsverk krävs dock medeltillförsel samt ett statligt ägande.

Stadsmuren är en del av stadens siluett och utgör ett dominant inslag i stadsbilden, vilket ska respekteras i framtida utvecklingsprojekt. Upplevelsen av stadsmuren är viktig och ska värnas om och respekteras. Den ska inte byggas för eller förminskas och befintliga siktlinjer mot stadsmuren ska bevaras. Det gäller såväl synliga partier i stads- och gatubilden innanför stadsmuren som siktlinjer och öppenheten utanför. Även på tomtmark som allmänheten inte har tillträde till gäller restriktiviteten för ny- och tillbyggnader som skymmer ringmuren. Nybyggnad och tillbyggnad som sticker upp över murkrönet ska göras med respekt och hänsyn tagen till upplevelsen av muren.

Vallgravarna

Region Gotland ansvarar för skötseln och förvaltningen av vallgravarna efter en befintlig skötselplan vilken bygger på ett historiskt underlag som tagits fram av Gotlands Museum.⁵¹ Vallgravarna är en del av den medeltida försvarsanläggningen men har därefter gestaltats. Under slutet av 1800-talet tog Planteringsgillet initiativ till att anlägga en park i vallgravarna. Delar av den parkanläggningen finns kvar idag och vallgravarna utgör fortsatt ett strövområde samt ett viktigt grönområde. I och med Planteringsgillets arbete med att gestalta vallgravarna finns träd och växter med värde för det biologiska kulturarvet. Hanteringen av kulturhistoriska, biologiska och rekreativa värden bör ses över för att hitta en balans mellan den visuella upplevelsen av stadsmuren, förståelsen för stadsmuren som försvarsanläggning samt bevarandet av planteringsgillets parkanläggning från sent 1800-tal.

I dagsläget utgör gravarna varken en öppen yta som accentuerar stadsmuren eller en anlagd park. En eftersatt skötsel riskerar att de öppna ytorna växer igen och att siktlinjerna mot stadsmuren försämrats. Växtlighet kan dessutom orsaka skada på stadsmuren murverk och framförallt de yttre murverken. Ny- och tillbyggnader intill vallgravarna ska göras med stor respekt för de kulturhistoriska och biologiska värdena, där öppenheten och siktlinjerna ska värnas om.

⁵¹ Petterson, L (2010) Skötselplan Visby vallgravar, <https://www.gotland.se/50896>

3.1.2 Ruinerna

Ruinerna förvaltas av Statens fastighetsverk, medan Gotlands Museum har ett nyttjanderättsavtal med SFV fram till 2032. SFV och Gotlands Museum samråder för att säkerställa kvalitén och lämpligheten på vad som arrangeras i ruinerna.

Kyrkoruinerna används i varierad utsträckning. I vissa av ruinerna finns potential för ett utökat användande och en bättre tillgång för allmänheten. Användning av ruinerna kan ses som en del i att tillgängliggöra världsarvet för en bredare allmänhet. Det är emellertid viktigt att det finns en balans mellan bevarande, användande och tillgänglighet, där användandet inte påverkar ruinernas kulturhistoriska värde negativt. SFV arbetar långsiktigt med att samtliga ruiner ska ha ett vårdprogram. Vårdprogrammen redovisar det kulturhistoriska värdet och lämplig nivå på vården vilket är en förutsättning för att rätt vård och underhållsarbete ska kunna genomföras. Utifrån detta ser SFV ett behov av att få en bättre uppfattning om rasriskerna i de olika ruinerna för att kunna bedöma hur mycket ruinerna tål och hur de kan användas samt vilka verksamheter som är lämpliga.

För de kyrkoruiner som används återkommande för olika evenemang, exempelvis Sankta Karin, Sankt Hans/Sankt Per och Sankt Nicolai, bör en modell tas fram för årlig, systematisk genomgång och redovisning av eventuellt slitage.

3.1.3 Stadslandskapet

Människor har bebott den plats som idag kallas Visby innerstad sedan urminnes tider. Den bebodda staden är en viktig del av världsarvsområdet (se avsnitt 3.2).

Stadens utveckling genom århundraden har lämnat sina spår med avläsbara årsringar i bebyggelsen sedan vikingatiden och medeltiden. De bevarade årsringarna ger en tydlig bild av hur staden vuxit fram under 900 år. I Visby syns inga tydliga cirkelformade ”ringar” i innerstadens framväxt. Bebyggelsen har tillkommit likt en mosaik som kompletterats efterhand. I byggnadsordningen presenteras fem huvudsakliga byggnadsepoker, var och en med sin egen karaktär och med värden att ta hänsyn till (se bilaga 2).

Innerstadsinventeringen som genomfördes 1996-97 ligger till grund för uppgifter om byggnadsår, uppförande och material med mera.

Befintliga byggnader intill eller sammanbyggda med stadsmuren eller ruinerna är uppförda för så länge sedan att de har en hävdvunnen plats i stadsbilden. Den bevarade äldre bebyggelsen i direkt anslutning till stadsmuren och ruinerna kan sägas vara en del av det historiska bebyggelsemönstret och ett karaktärsdrag för världsarvet.

En del av stadslandskapet skyddas genom kulturmiljölagen, men det mest omfattande skyddet säkras genom plan- och bygglagen och den antagna detaljplanen. I strategiarbetet har detaljplanens betydelse för bevarandet lyfts. Detaljplanens syfte är att reglera såväl bevarande som förändring inom ett avgränsat område. Den skapar förutsättningar för en utveckling i samklang med stadens kulturvärden så att dessa inte skadas. Hänsyn ska tas till att staden utvecklats under närmare tusen år. Det är viktigt att detaljplanen efterlevs och den ska vara utformad så att oåterkalleliga ingrepp som skadar världsarvet inte tillåts.

3.1.4 Traditionella metoder och material

Vår tids insatser ska harmonisera och vara likvärdiga med den kvalitet och ambition som präglar framväxten av staden. Arbeten ska utföras med respekt för originalet och på ett sådant sätt att omistliga värden inte går förlorade.

Det finns tillgång och kunskapsunderlag i ämnet, så som innerstadsinventeringen och byggnadsordningen. Det behövs dock förutsättningar för kontinuerlig uppföljning av uppgifter i exempelvis bebyggelseinventeringen men även vidareutveckling inom områden som inte är lika dokumenterade så som den byggnadshistoriska kunskapen.

Under strategins framtagande har förslag om certifiering av hantverkare lyfts, detta för att säkra att åtgärder utförs med rätt metoder och material och med hänsyn till de kulturhistoriska värdena. Detta har lyfts av såväl hantverkare specialiserade inom byggnadsvård som fastighetsägare. Vidare har viken av ett världsarvscenter framhållits för att skapa förutsättningar för kunskapsspridning (se avsnitt 3.6).

3.1.5 Utvidgning av världsarvet och buffertzonen

I den periodiska rapporteringen om Hansestaden Visby från 2013 konstaterades att gränserna för världsarvet behöver tydliggöras.⁵² Världsarvets gränser fastställdes i den retroaktiva värdebeskrivning år 2016 som även pekade på vikten av att inkludera Solberga kloster, Sankt Göran och Galgen i världsarvet eftersom dessa har en tydlig koppling till världsarvsområdet. Att inkludera dessa tillför inget extra för platsernas skydd utöver vad kulturmiljölagen redan ger, och deras värde för världsarvet kan belysas i information och pedagogiskt arbete.

En buffertzonen är ett instrument som syftar till att ge världsarvet ett extra skydd och vid nya världsarvsnominingar efterfrågar Unesco att en sådan identifieras.⁵³ Det är viktigt att myndigheternas förhållningssätt till Hansestaden Visby säkerställer att vidareutveckling av staden i världsarvets närområde genomförs utan skada på världsarvet. En buffertzonen ska vara ett underlag med ett sofistikerat förhållningssätt för tillämpning vid exempelvis exploatering och planläggning. Viktiga aspekter att ta hänsyn till är exempelvis stadssiluetten, vyerna, siktlinjerna och upplevelsen av stadsmuren. Flera av dessa belyses idag i den fördjupade översiktsplanen för Visby liksom i olika detaljplaner som finns runtom världsarvet.

Återuppbyggnad av stadsmuren efter ringmursrasen 2012.

⁵² UNESCO (2013) Periodic report – second cycle, Section II Hanseatic Town of Visby, <https://whc.unesco.org/en/list/731/documents/>
⁵³ UNESCO (2019) §103-107.

3.2 Livskraftig, hållbar stadskärna

Mål - Livskraftig, hållbar stadskärna

- Mål 3.2.1 Hansestaden Visby har välkomnande platser och stråk för alla och en stadskärna som är en förebild utifrån mobilitet, tillgänglighet och transporter.
- Mål 3.2.2 Biltrafiken minskar och begränsningar för tyngre fordonstrafik och markvibrationer finns inom världsarvet.
- Mål 3.2.3 En helhetssyn på stadens bevarande och utveckling gynnar en mångfaldig stadskärna med god balans mellan olika funktioner, samhällsgrupper och ekosystem.
- Mål 3.2.4 Visuella samband i staden stärks genom landskapsmetoder för identifiering och skydd av vyer och siktlinjer.
- Mål 3.2.5 Samtida bebyggelseutveckling sker i samklang med och med utgångspunkt i stadens kulturhistoriska värden.
- Mål 3.2.6 Balans råder mellan privat och offentligt ägda fastigheter i innerstaden för att värna om en mångfunktionell innerstad.

En hållbar stadskärna är en mångfunktionell, livskraftig och tillgänglig stadskärna för alla medborgare. Det är viktigt att innerstaden fortsätter att vara en livskraftig stadskärna.

Att Visby överlevt som en bebodd historisk stad utgör en del av världsarvsvärdet. Genom att tillämpa ett historiskt urbant landskapsperspektiv i samhällsplanering kan de samlade värdena tas till vara i stadsutvecklingen (se avsnitt 1.4.4).

Almedalen.

3.2.1 Offentliga rum, trafik och mobilitet

Stadens offentliga rum ska utgöra en arena för möten mellan människor för utbyte av idéer, kultur, varor och tjänster. Värnandet av stadskärnans offentliga rum är en viktig del av utgångspunkten att världsarvet ska vara tillgängligt för alla och för en levande innerstad.

Offentliga rum

De offentliga rummen (gaturum, stråk, grönområden, parker med mera) utgör en viktig resurs för allmänheten och tillhör alla. Vid planering, utformning och anläggning av platser och stråk likväl som grönområden ska hänsyn tas till platsens karaktär och världsarvets kulturvärden. Utveckling och drift i området ska bevara värdena och förstärka stadsmiljöns karaktär och identitet.

Förändringar i platsers utformning och anpassning till dagens behov ska utföras med hänsyn tagen till platsens historia, karaktär och identitet. Utveckling av offentliga platser och stråk bör ske inkluderande och i dialogform med medborgare, intressenter och aktörer. Det ska göras med höga krav på gestaltning, estetik och materialens kvalitet.

Genom medveten utformning och möblering kan stadsmiljöns karaktär framhävas samtidigt som den blir tydligare, tryggare och mer trivsamt för de som vistas där. De offentliga miljöerna och stråken ska upplevas trygga under alla årstider och under hela dygnet. Platserna ska kunna användas av alla samt vara inkluderande och tillgängliga. Klotter utgör ett stort problem och medför skadegörelse som leder till vantrivsel, otrygghet och ekonomiska förluster.

Grönområden, parker, stadsträd och annan planterad växtlighet ska vårdas och förnyas för att uppnå en långsiktigt hållbar och kvalitetsgivande stadsgrönska. Uppväxta stadsträd ska ersättas om dessa behöver tas ned. Almedalen, Botaniska trädgården, Palissaderna och vallgravarna utgör särskilt viktiga gröna rum i staden som kräver god skötsel och förvaltning.

Arbetet med stads- och utemiljöprogram för möblering och gestaltning av offentlig mark inom världsarvet bör prioriteras. Uteserveringar och förutsättningar för markupplåtelse ska följa de riktlinjer som Region Gotland tog fram i dialog med näringsidkare under 2017. Utemiljöprogrammet för Gotland innehåller en särskild del för Visby innerstad i vilket ett skyltprogram för världsarvet ingår. Förvaltning, ansvar och riktlinjer för världsarvsskyltar beskrivs mer i avsnitt 3.6 (kommunikation och kunskapsuppbyggnad).

Offentlig konst

I Visby innerstad finns 14 utomhuskonstverk som ingår i Region Gotlands konstsamling. Gotlands Museum har uppdraget att vårda, hantera och tillgängliggöra dessa. Det finns fler intressanta utomhuskonstverk utöver dessa i privat ägo.

Konsten i Visby innerstad är en del av vårt gemensamma kulturarv och relaterar till specifik plats, miljö och historia. Den finns i våra gemensamma rum, på allmänna platser, gator och torg och ägs av regionens invånare. Konsten i världsarvsstaden kan användas som en källa till kunskap för meningsfulla möten mellan människa och konstverk. Den offentliga konsten spelar en viktig roll i samhället och är identitetsskapande varför det är av betydelse att konsten förvaltas och vårdas. I arbetet med den offentliga konsten ska en jämn könsfördelning eftersträvas.

Konstverken i innerstaden är från 1899-2013 och då förvaltning är återkommande och resurskrävande behövs en långsiktig vård- och underhållsplan som i sin tur kräver fakta om de tekniska förutsättningarna. 2017 gjordes kvalificerade förundersökningar med åtgärdsförslag av konservatorer som underlag för framtida arbete med konservering och andra åtgärder som vid till exempel skadegörelse.

Trafik och parkering

Trafikmiljön i världsarvet bör kontinuerligt förbättras utifrån ett miljö- och bevarandeperspektiv samt de oskyddade trafikanternas villkor, det vill säga de som går, cyklar eller åker moped och särskilt de barn som lever och vistas i innerstaden.

Mindre transportfordon, exempelvis sopbilar, används i dag till viss del i Visby innerstad, dock förekommer en betydande mängd tyngre transporter som orsakar skador på byggelsen, exempelvis vibrationskador, påkörningsskador och sättningsskador. Tidigare begränsning av leveranstransporttider har inte visat sig fungera. Problematiken kvarstår och arbetet med att hitta en lösning bör prioriteras.

Även biltrafiken upplevs som störande för boenden och aktörer i världsarvet. Det finns en problematik med genomfartstrafik och en hög grad trafik nattetid. Trafikmätningar genomförs under sommarperioden för att en jämförelse ska kunna göras från år till år. Trafikmätningar kan möjligen göras under en längre period och resultatet behöver följas upp för att lämpliga åtgärder ska kunna vidtas.

Parkeringsmöjligheterna i innerstaden och dess närhet tenderar att minska, bland annat till följd av att tidigare parkeringsytor tas i anspråk för exploateringar. Ökningen av nyexploateringar i Visby innerstad gör att grönytor och trädgårdar på privata fastigheter i allt högre grad tas i anspråk för boendeparkering. Region Gotland har tagit fram en parkeringsstrategi som anger att nya parkeringsplatser primärt ska förläggas till kvartersmark, och att parkeringsplaneringen ska ske på sådant sätt att hållbara transportsätt uppmuntras.⁵⁴

Betydelsen av busstationen vid Kung Magnus väg har ökat efter ombyggnad 2015 och det finns idag exempelvis bussförbindelse mellan hamnterminalen och busstationen. Avsaknaden av kollektivtrafik genom innerstaden är en viktig fråga utifrån ett tillgänglighetsperspektiv.

Framkomlighet och tillgänglighet

Visby är en medeltida stad där den fysiska tillgängligheten i vissa fall är begränsad. Höjdskillnaderna i innerstaden begränsar tillgängligheten för till exempel rullstolsburna och personer med nedsatt rörelseförmåga. Vissa förbättringar i framkomligheten på allmän mark går trots allt att göra genom slätare gångstråk och utjämning av nivåskillnader där det är möjligt. I byggnader aktualiseras tillgänglighetsfrågorna vid större ändringar i samband med byggnadsplaneringen. Målkonflikten mellan varsamhetskraven och krav på fysisk tillgänglighet måste anpassas till stadsrummet samt till byggnadernas kulturvärde och karaktär. Ofta kan förbättringar göras både funktionella och estetiskt tilltalande.

Plan- och bygglagen ställer krav på ökad tillgänglighet dels i publika lokaler och dels på allmänna platser. Förbättringskraven gäller både rörelse- och orienteringshinder. Exempel på att avhjälpa enkla hinder i publika lokaler kan vara att markera första och sista trappsteget i ett trapplopp, montera rätt utformade ledstänger eller sänka för högt placerade ringklockor, byta ut handtag och vred, till mer greppvänliga handtag. Ramper är exempel på installationer som kan ha en negativ inverkan på gatubilden och gatumark kan inte arrenderas ut för att kunna uppföra ramper. I historiska miljöer så som Visby innerstad är standardlösningar inte alltid lämplig utan kreativa lösningar behöver tas fram anpassade utifrån kulturmiljöns förutsättningar.

Samtidigt som begränsningar av trafik och tyngre fordon behövs i innerstaden måste det finnas framkomlighet för utryckningsfordon och räddningspersonal, boende och verksamma.

⁵⁴ Region Gotland (2018) Parkeringsstrategi Gotland.

Botaniska trädgården i Visby.

3.2.2 Planering och stadsutveckling

Tillämpning av ett historiskt urbant landskapsperspektiv innebär att Hansestaden Visby som historisk stadskärna behöver förstås som en del av ett större landskap. Förändringar kräver varsam hantering och kunskap om kultur- och naturvärden (se avsnitt 1.4.4).

Stadsplanering

Ett historiskt urbant landskapsperspektiv beskriver betydelsen av att planera i samklang med helheten och utifrån samspelet mellan olika komponenter med koppling till stadens historiska framväxt och med hänsyn till platsens topografi, infrastruktur och grönstruktur. Förutsättningarna på en enskild plats eller del av staden ska ses i sitt större historiska sammanhang och i det långa tidsperspektivet.

Hansestaden Visby utgör den största delen av Visbys stadskärna som också innefattar närliggande utvecklingsområden som hamnen, området kring Söderport och Östercentrum. Dessa områden ska utvecklas genom en tydlig medvetenhet av världsarvsvärdet och i nära samarbete med aktörer inom världsarvsförvaltningen.

I den fördjupade översiktsplanen för Visby anges att ”Visbys stadskärna ska utvecklas socialt, kulturellt, kommersiellt och gestaltningsmässigt till en naturlig, levande och livskraftig stadskärna för Visbyområdet.”⁵⁵ I planering i och utveckling av stadskärnan behöver kopplingen mellan stadskärnans delar stärkas. Planeringen ska ge förutsättningar för en livskraftig stadskärnutveckling för boende, näring och besökare i samklang med världsarvsvärdet.

Detaljplanen för Visby innerstad reglerar hur den byggda miljön ska utvecklas och bevaras under plan- och bygglagen. Som hänsynsbestämmelse i detaljplanen är angivet att åtgärder som skadar kulturvärden inte får genomföras. Till planen hör en byggnadsordning som ger råd och riktlinjer för vilka värden som ska skyddas. En kommande översyn av detaljplanen bör utvärdera hur väl detaljplanens bestämmelser, byggnadsordning och tillämpning av dessa svarat mot planens syfte.

Samtida bebyggelseutveckling inom och i anslutning till världsarvet behöver ske i samklang med världsarvet och kulturkonsekvensbeskrivningar ska användas för att bedöma påverkan av samhällsplanering och byggande på världsarvsvärdet. En kulturkonsekvensbedömning (HIA, *heritage impact assesement*) bör fungera som beslutsunderlag vid större etableringar och markanvändningsförändringar (storlek, höjd, belägenhet och omfattning) inom framtida föreslaget område och ska tas fram av en oberoende konsult med dokumenterad erfarenhet av verktyget.⁵⁶ En HIA togs fram för Hansestaden Visby år 2016 för att utvärdera påverkan på världsarvet, både positiv och negativ, utifrån förslag till ny bebyggelse och markanvändning.⁵⁷

Bevarandeled utveckling

Den statliga kulturpolitiken lyfter fram vikten av att främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas. Ofta används i den allmänna diskussionen begreppen bevara och utveckla som motpoler, men det finns inte en sådan inneboende motsättning i begreppen. Ett världsarv ska utvecklas utifrån de värden som ska bevaras enligt världsarvskonventionen. Unescos riktlinjer för världsarvsstäder lyfter fram vikten av att hantera förändringar utifrån en bred värdegrund. I en världsarvsutnämning finns ett löfte om att bevara världsarvet för all framtid, samtidigt som bevarandet behöver ske i takt med en föränderlig utveckling och med att nya behov och förhållningssätt uppstår.

Syftet med begreppet bevarandeled utveckling är att bredda synen på vad utveckling innebär och att lyfta fram bevarandet av kultur- och naturvärden som en viktig utgångspunkt i all vidareutveckling.⁵⁸ För att begreppet ska få betydelse i praktiken och i planeringsprocessen behövs verktyg för bedömning av hur förändringar påverkar dessa värden och formulering av kritiska gränser för förändringar och exploatering.

3.2.3 Hållbar användning

Världsarvskonventionens operationella riktlinjer betonar vikten av hållbar användning av världsarven, såväl ekologiskt som kulturellt och på ett sätt som bidrar till livskvalitet och välmående hos lokalsamhällets invånare.⁵⁹ För Hansestaden Visby handlar det till stor del om att slå vakt om en balans mellan användning av staden som plats för besökare och som livsmiljö året om för boende och verksamma.

Den mångfunktionella stadskärnan

Visby har en av Skandinavien mest attraktiva stadskärnor. Attraktiviteten ligger inte enbart i den vackra historiska miljön, utan att denna miljö också är en levande och dynamisk stadskärna där en mängd funktioner fungerar sida vid sida. Det handlar exempelvis om service, bostäder, skolor, kontor, kultur, förvaltning, handel och övrigt näringsliv, mötesplatser och vackra parker och promenadstråk. Visbys historiska urbana karaktär, präglad av en mångfald av funktioner, aktiviteter och ägandeformer, samhällsintresse och långsiktig planering bidrar till den konkurrenskraft som behövs för Gotland.

De publika byggnaderna och de offentliga verksamheterna, liksom arbetsplatserna, utgör viktiga funktioner i stadskärnan. Om dessa funktioner försvinner eller omvandlas minskar också förutsättningarna för en diversifierad och levande stadskärna. Arbetsplatser flyttar ut, skolor och verksamheter försvinner efter hand. När funktioner försvinner ur stadskärnan minskar också möjligheterna för handeln att på sikt överleva i stadens centrum. Handeln kommer då att söka nya lägen mer perifert. Att aktivt använda ett offentligt fastighetsbestånd för att säkerställa en önskvärd utveckling i stadskärnan är en möjlighet, men också en stor utmaning, där de ekonomiska och sociala effekterna kanske kan utvärderas först på lång sikt.

Kulturen – en viktig del av staden

Hansestaden Visby innehåller en mängd kulturella platser och företeelser som ger staden liv och påvisar kreativitet och kulturell medvetenhet. Här finns exempelvis tre internationella konstnärsresidens:

Östersjöns författar- och översättarcentrum (*Baltic Centre for Writers and Translators*); Visby internationella tonsättarcentrum (*Visby International Centre for Composers*) och *Baltic Art Centre* (BAC).⁶⁰

Vidare har två av Gotlands tre stora regionala kulturinstitutioner sitt säte i innerstaden: länsteatern och Gotlands Museum, inklusive Gotlands konstmuseum. Den tredje stora kulturinstitutionen, Gotlandsmusiken, har inte sitt säte i innerstaden men erbjuder ett stort antal konserter på Wisby Strand, Almedalsscenen och på mindre scener över hela ön.

Även Sankt Nicolai - ”Kultudralen” - utgör en viktig kulturarena och är ett exempel på hur en ruin kan anpassas för ökad användning. Gotlands Kulturrum etablerades år 2020 som ett center för kulturella och kreativa näringar efter att Kulturskolan flyttade ut ur sina tidigare lokaler i kvarteret Ankaret. Säkrandet av fastighetens användning för kulturella ändamål uppfylldes genom fortsatt offentligt ägande vilket bidrar till målet om en mångfaldig stadskärna året om.

Social hållbarhet

En socialt hållbar stadsutveckling motverkar segregation och främjar integration. Hansestaden Visby ska vara en trygg och öppen plats för alla. Det finns starka tendenser i Visby liksom i flera andra städer att gentrifieringsprocesser påverkar stadskärnor negativt.⁶¹ Världsarvet är starkt präglad av en säsongskarakteristik vilket gör staden som levande organism ännu mer känslig när servicefunktioner förloras till förmån för hotell och fritidsboende. Viktiga frågor att ta ställning till är hur gentrifiering kan motverkas och hur permanent boende säkras.

Venedig är ett exempel på en världsarvsstad som ofta beskrivs som ett ohållbart exempel. Där har en vacker miljö men höga fastighetspriser och ökad turism lett till att staden förlorat sin relevans för en stor del av den lokala befolkningen och därmed sin karaktär som en levande stadsmiljö. I takt med att servicefunktioner, skolor och industri flyttat ut ur staden till förmån för besökare har den lokala befolkningen marginaliserats från stadskärnan. Detta i sin tur påverkar besöksnäringen negativt då besökare vill uppleva en autentisk livsmiljö.

⁵⁵ Gotlands kommun (2010) Fördjupad översiktsplan Hela Visby.

⁵⁶ ICOMOS (2011) ICOMOS Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties.

⁵⁷ Världsarvet Hansestaden Visby Heritage Impact Assessment för Östercentrum, Aktivitetspark Murgrönan, Kvarteret Järnvägen och Södertorg. Rapport framtagen av Katri Lisitzin på uppdrag av Region Gotland. Rev. 2015-12-14/2016-01-27.

⁵⁸ Jämför med begreppen ”conservation-led regeneration” och ”heritage-led development” på engelska.

⁵⁹ UNESCO (2019) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, § 119.

⁶⁰ Östersjöns författar- och översättarcentrum står sedan 1996 under Unescos beskydd och bedriver en residensverksamheten som kontakter och nätverk över landsgränserna och bidrar till att stärka yttrandefriheten och sprida kunskap och bygga broar mellan olika språk och kulturer.

⁶¹ Gentrifiering handlar om den sociala och ekonomiska statushöjning som sker i attraktiva välbevarade kulturhistoriska miljöer där fastighetspriser höjs bortom räckhåll för den lokala befolkningen eller dem som tidigare bebott ett område.

Balans mellan privat och det allmänna

En balans i ägostrukturen i stadskärnan ger bättre förutsättningar att på sikt behålla den attraktionskraft som en livskraftig och hållbar stadskärna utgör. Region Gotland äger och förvaltar ett litet antal fastigheter i Visby innerstad vilka tillsammans med fastigheter i statlig ägo utgör det offentliga fastighetsbeståndet i stadskärnan (se bilaga 5). Gotlandshem är ett allmännyttigt bostadsföretag ägt av Region Gotland som förvaltar allmännyttiga bostäder. En god balans mellan de allmännyttiga och privata hyresrätterna är viktig för social mångfald och en levande innerstad med året-runt boende.

Genom fortsatt ägande av fastigheter i världsarvet kan Region Gotland och andra offentliga aktörer stimulera en positiv hållbar utveckling i innerstaden samt skapa motståndskraft mot gentrifiering och begränsad markanvändningsspecialisering i innerstaden. Andra världsarvsstäder och historiska stadskärnor brottas med liknande problem, och där finns en stor möjlighet för Visby att bli ett vägledande exempel. Det finns ett behov av att utvärdera strategiskt viktiga fastigheter i offentlig ägo inom världsarvet, samt genomföra konsekvensanalyser om dessa övervägs att privatiseras. En viktig fråga att förhålla sig till är hur världsarvet som mångfunktionell och diversifierad stadskärna påverkas vid långtgående privatisering av det offentligt ägda fastighetsbeståndet.

Stadslandskap med kyrkoruinerna Sankt Clemens och Sankt Nicolai.

3.3 Hållbar turism

Mål - Hållbar turism

- Mål 3.3.1 Det råder balans mellan användning av staden som besöksmål och livsmiljö.
- Mål 3.3.2 Det finns en god praxis för besökare och värdskap för att bevara världsarvets kvaliteter.
- Mål 3.3.3 Integrerad flödesplanering tar hänsyn till världsarvets kapacitet och förutsättningar.
- Mål 3.3.4 Den lokala ekonomin gynnas och en modell utvecklas för att generera ekonomisk återbaring kopplat till världsarvets bevarande.

Besöksnäringen är en viktig del av det gotländska näringslivet och har en stor betydelse för tillväxt och sysselsättning. Gotland är ett attraktivt resmål och lockar årligen över en miljon besökare. Öns unika natur, kultur och kulturarv är viktiga reseanledningar. Samtidigt finns utmaningar att lösa kring turismens påverkan på klimat och att minimera slitaget på kulturmiljön.

Turismen och besöksnäringen behöver utvecklas på ett hållbart sätt som tar hänsyn till alla tre hållbarhetsdimensioner, ekonomisk, miljömässig och social hållbarhet. Samarbete med kryssningsindustrin och med Cruise Baltic, ett regionalt nätverk i Baltikum som kopplar samman 29 kryssningsdestinationer, är betydelsefullt. Hansestaden Visby bidrog till Cruise Baltics hållbarhetsmanifest som presenterades i Köpenhamn i april 2019.⁶²

Värnandet av kulturreсурser, naturresurser, en levande stadsmiljö och sociala aspekter, samt hållbar ekonomisk tillväxt är viktiga indikatorer för hållbar turism. Långsiktigt förankringsarbete mellan turism- och kulturarvssektorer är avgörande, likaså samarbete med universitet och utbildningsprogram inom kulturmiljövård och hållbar destinationsutveckling. Unescos metodmaterial för hållbar turism är en viktig utgångspunkt i arbetet och viktiga principer behöver analyseras genom tätt samarbete mellan kulturarvs- och besöksnäringens kompetenser.⁶³

⁶² Cruise Baltic (2019) Cruise Baltic Sustainability Manifesto, https://api.cruisebaltic.com/media/6015/cruise-baltic-sustainability-manifesto_website.pdf, 17 July 2019.

⁶³ UNESCO World Heritage Sustainable Tourism Toolkit, <http://whc.unesco.org/sustainabletourismtoolkit/how-use-guide>

3.3.1 Besökare och värdskap

Formulerandet av en god praxis bidrar till att skapa önskat beteende och god kommunikation mellan besökare och lokalbefolkning, vilket också är en möjlighet till lärande dem emellan. En uppförandekod baserad på uppfattningen om ”respekt och njutning” är avgörande för att hjälpa besökare att göra mer hållbara val och att engagera dem i världsarvet och dess bevarande. För att utveckla ett gott värdskap är det dessutom viktigt att skapa ett ambassadörskap och en känsla av stolthet och ansvar bland lokala invånare och företag.

3.3.2 Kapaciteter och rörelsemönster

Att fastställa kapacitetsomfång, att påverka flöden av besökare och att lära sig av andra urbana destinationer är avgörande för att uppnå hållbar turism i samklang med en levande världsarvsstad. Syftet med att kartlägga kapaciteter är att uppnå optimala förutsättningar för hållbar turism inom världsarvet i framtiden. Bedömningar behövs för att undersöka kapaciteten för specifika besöksmål inom världsarvet som exempelvis Domkyrkan och vissa ruiner. Sedan den nya kryssningskajen öppnades 2018 har det exempelvis skett en märkbar ökning av turister i Domkyrkan, vilket kan leda till både överbelastning, försämring av den fysiska miljön och överanvändning av sådant som toaletter. Det behövs evidensbaserad forskning som visar på indikatorer över brytpunkter.

Angående flöden av besökare är det viktigt att optimera dessa genom integrerad planering som tar ekonomiska, ekologiska, sociala och kulturella aspekter i beaktande. Genom att skapa verktyg för optimering av besökarflöden kommer ytterligare börda på mer utsatta delar av staden att kunna undvikas och samtidigt stärka besökarens upplevelse. Vidare kan skapandet av utmärkta vandringsstråk på kartor och i appar resultera i möjligheter till ökad försäljning för restauranger och affärer. Med ökad kryssningsturism ökar också vikten av att sprida turister över hela Gotland för att undvika överfokus på Visby.

3.3.3 De boende och den lokala ekonomin

Lokalbefolkningens engagemang och välmående är avgörande och planering av turism behöver göras i nära samarbete med lokalsamhällets olika aktörer. Att uppnå lokala ekonomiska mervärden för företagare och näringsliv är centralt. Dessutom är det viktigt att besök i världsarvet bidrar ekonomiskt till dess långsiktiga bevarande. Målet är att hitta sätt att engagera besökaren genom att skapa ”*call-to-action*” för frivilliga bidrag till bevarandet av exempelvis stadsmuren och ruinerna. Detta kan skapa medvetenhet och engagemang hos besökaren som i sin tur blir delaktig i världsarvets bevarande.

3.4 Miljö, klimat och energi

Mål - Miljö, energi och klimat

- Mål 3.4.1 Livsmiljö för boende och besökare är god och hälsosam avseende buller, luftkvalitet, grönområden och infrastruktur.
- Mål 3.4.2 Hansestaden Visby har en grön stadskärna med välmående parker, planteringar och trädgårdar, med höga rekreativa kvaliteter och biologiska mångfald. Ekosystemtjänster är kända och nyttjas.
- Mål 3.4.3 Världsarvet är motståndskraftigt mot effekter av klimatförändringar.
- Mål 3.4.4 Stadens energisystem är långsiktigt hållbart och möjliggör omställning till ett fossilfritt samhälle.
- Mål 3.4.5 Energieffektivisering i byggnadsbeståndet görs varsamt utan att byggnaderna förvanskas och deras kulturvärden hotas.

Miljö-, klimat- och energifrågor har blivit allt viktigare i sammanhang som rör förvaltning av kulturmiljöer. Agenda 2030, det svenska klimatpolitiska ramverket med nationella klimatmål, den nationella strategin för klimatanpassning och de svenska miljömålen utgör grunden för vilka hållbarhetsfrågor som behöver hanteras inom en

världsarvsstrategi för Visby. De mål som sätts upp internationellt och nationellt kommer att påverka krav, möjligheter och även önskemål för olika aktörer att verka för hållbarhet inom världsarvet. Globalt och nationellt miljö- och klimatarbete påverkar också möjligheten att bevara och utveckla världsarvet idag och för kommande generationer.

Isolering med hampkalk i Visby innerstad.

3.4.1 Miljö

Det övergripande målet för miljöpolitiken – ”Generationsmålet” – fastslår att vi ska verka för en hållbar framtid utan att flytta våra miljöproblem utomlands. Miljöarbetet är inriktat mot återhämtade ekosystem, bevarad biologisk mångfald och natur- och kulturmiljö, en god hälsa för människor, effektiva och giftfria kretslopp, hushållning med naturresurser, effektiv energianvändning samt konsumtionsmönster.⁶⁴

Att leva och verka i världsarvet ska vara hållbart och bidra till en positiv utveckling i miljömålsarbetet. Att verka för miljömålen begränsad klimatpåverkan, frisk luft, bara naturlig försurning och god bebyggd miljö med flera, bidrar till att världsarvets värden bättre bevaras. För boende och besökare är det viktigt att det finns en hållbar infrastruktur för energisystem, transporter, avfallshantering och vatten- och avloppsförsörjning. Detta ska samtidigt inrymmas i en befintlig bebyggelsemiljö med höga kulturvärden.

Luftkvalitet och buller

Kulturmiljöer påverkas kontinuerligt av sin omgivning, framför allt av den omgivande luften och dess innehåll av luftföroreningar, vatten, partiklar med mera. Föroreningar i luften påverkar också människors och djurs hälsa och kan skada växtligheten.⁶⁵ Halterna av skadliga partiklar är höga i starkt trafikerade områden.⁶⁶ Surt nedfall påverkar byggnader, kyrkor och medeltida ornament som vittrar i snabbare takt. Gotland är mindre påverkat av surt nedfall på grund av den kalkrika berggrunden.

Trafikbuller men även buller från restauranger och konserter påverkar människor negativt och trafiksituationen i världsarvet är något som boende tycker är besvärlig.⁶⁷ Det förekommer att tyngre transporter orsakar skador på bebyggelsen. Insatser kopplade till trafik och transporter, kan både bidra till bättre luftkvalitet och en minskad klimatpåverkan och behöver samtidigt ses tillsammans med frågor som tillgänglighet och mobilitet. Dessa insatser hanteras inom avsnitt 3.2 (livskraftig, hållbar stadskärna).

Gröna värden, biologisk mångfald och ekosystemtjänster

Världsarvets gröna värden har stor betydelse. I byggnadsordningen för Visby innerstad anges att den välbevarade bebyggelsen och unika växtmiljön har stort natur- och kulturhistoriskt värde. Träden bidrar i stor grad till helhetsmiljön och utgör ett viktigt inslag i stadsbildens karaktär. Växtligheten påverkar också rums känslan och mjukar upp stadsbilden.⁶⁸ Generellt så bidrar parker och grönområden lokalt till ett gott klimat med renare luft och jämnare temperatur. Gräsmattor och andra mjuka marktyper renar regn- och smältvatten. Träd och buskar tar hand om ökad nederbörd, minskar bullernivåer och är boplatser för växter och djur. Grönområden och parker främjar ökad rörelse och fysisk aktivitet.⁶⁹

Stadens gröna strukturer är av stor betydelse för att kunna hantera klimatförändringarnas ökade nederbördsmängder och längre värmeböljor. Samtidigt kan behovet av skötsel och underhåll påverkas av en längre vegetationsperiod samt att variationer i klimatet blir större (längre torrperiod, fler skyfall, ökad luftfuktighet).

Det förekommer intressekonflikt mellan grönytor och andra markanspråk i världsarvet, det kan handla om att ta mark i anspråk för byggnation eller boendeparkering. Det är därför viktigt att hantera världsarvets gröna värden även i andra kommunala styrdokument, som exempelvis fördjupad översiktsplan och gröstrukturplan.

3.4.2 Klimat

Världens länder har genom Parisavtalet enats om att den globala temperaturökningen ska hållas långt under 2 grader, med ansträngningar att begränsa uppvärmningen till 1,5 grader. Detta skulle minska riskerna med och konsekvenserna av klimatförändringen. Det är viktigt att beslut och insatser inom världsarvet så långt som möjligt bidrar till minskade klimatutsläpp. Världsarvet ska bidra till Sveriges arbete med att vara klimatneutrala 2045 och följa de klimatpolitiska ramverken. Samtidigt behöver beslut och insatser anpassas till en pågående klimatförändring så att världsarvsvärdet inte förvanskas eller förstörs.

Hansesestaden Visby i vinterskrud.

⁶⁴ Sveriges miljömål, <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/generationsmalet/>

⁶⁵ Kulturarvet och miljön. Redovisning av Riksantikvarieämbetets regeringsuppdrag Ku98/1908/Ka med anledning av propositionen Svenska miljömål (1997/98:145).

⁶⁶ Miljö kvalitetsmålen Gotland 2019 – regional årlig uppföljning av miljö kvalitetsmålen och generationsmålet Rapport om natur och miljö, Länsstyrelsens Rapport nr 2019:10.

⁶⁷ Resultat från workshop miljö, energi och klimat på världsarvsforum.

⁶⁸ Region Gotland (2010) Byggnadsordning för Visby innerstad.

⁶⁹ <https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Ekosystemtjanster/Vad-ar-ekosystemtjanster/>

Klimatanpassning

I den nationella strategin för klimatanpassning pekar regeringen på att kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i många fall är särskilt sårbar för klimatförändringar. Klimatanpassning av kulturarvet innebär åtgärder för att undvika eller mildra skador till följd av ett förändrat klimat.⁷⁰

Riksantikvarieämbetet pekar på flera hot mot kulturmiljöer i ett förändrat klimat genom att ökad nederbörd och översvämningar leder till ökad risk för fukt- och mögelskador, att ett varmare och fuktigare klimat gynnar skadedjur och olika nedbrytningsprocesser, att klimatförändringarna påverkar kulturhistoriskt värdefull bebyggelse genom ökad nedbrytning av material och konstruktioner samt tekniska skador på byggnader.⁷¹ Det handlar också om ökade risker för översvämning av strandnära bebyggelse, ökad risk för ras, skred, kusterosion samt belastning på dagvattensystem med mera.

Skador till följd av klimatförändringarna kan ha olika tidsförlopp, från mycket snabba förlopp till de mer långsiktiga som sträcker sig över många decennier. Låg beredskap för klimatanpassning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och begränsade resurser till vård och underhåll kan leda till stora negativa konsekvenser för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.⁷² För att upptäcka de långsamma effekterna av klimatförändringarna på kulturmiljöer behövs regelbundna besiktningar.⁷³

För Gotlands del blir alla årstider varmare än idag mot slutet av seklet enligt SMHI:s klimatscenarier. Uppvärmningen för Gotlands län beräknas till 3-5 grader till slutet av seklet.

Vegetationsperioden (växtsäsongen) blir 2-4 månader längre, i ett högre scenario nästan pågående året runt. En längre växtsäsong kan påverka behovet av skötsel av parker och grönområden. Det kan också ge ökad påverkan av idag förekommande växtlighet på byggnader och byggnadsverk. Nya arter som inte finns idag skulle kunna bli vanliga.

Årsmedelnederbörden och den kraftiga nederbörden kommer att öka vid seklets slut.⁷⁴ Detta kan ställa ökade krav på dagvattenhantering för att inte skador på byggnader och andra strukturer ska uppstå. Vilken beredskap som behövs för att hantera ett skyfall i världsarvet behöver även det utredas, då det kan handla om ett snabbt händelseförlopp som orsakar skador (se avsnitt 3.5 riskhantering och beredskap).

Det är också viktigt att se över om ökade nederbördsmängder kan öka uppkomsten av ras exempelvis från stadsmur och ruiner, men också från klintkanter. Om så är fallet kan åtgärder behövas för att minska sårbarheten. Förutom att utreda hur enskilda byggnadsverk påverkas behöver en geoteknisk utredning som tar hänsyn till klimatförändringar tas fram.

Stigande havsnivå och kusterosion riskerar att påverka de delar av världsarvet som ligger havsnära. Det behöver ses över hur dessa delar kan komma att påverkas och vilka åtgärder som behövs för att minska påverkan.

Klimatledarskap

Klimatledarskap är viktigt och mildrande av effekterna av klimatförändringar berör allt från transporter till hotellsektorn. Här handlar det om att inspirera till klimatledarskap mellan företag och lokalsamhället. Inom besöksnäringen handlar det om allt från att lyfta fram hållbara utflykter och upplevelser till att reglera och skapa smarta och attraktiva transportlösningar, samt att få turistföretag att tänka och välja mer hållbart. Den nya kryssningskajen har förberetts med elanslutning som möjliggör för fartygen att stänga av sina motorer och istället drivas av elektricitet medan de ligger i hamn. Idag finns ännu inte något krav på att använda elnätet.

3.4.3 Energi

Det nationella målet att energianvändningen ska vara 50% effektivare 2030 jämfört med 2005 behöver förvaltningen av världsarvets värden också förhålla sig till. Planen att Gotland ska leda energiomställningen till förnybara energikällor likaså. Det finns inga undantag för kulturhistoriskt värdefulla miljöer avseende dessa målsättningar men målen ska harmoniseras med andra krav som finns uttryckta i de styrdokument som avser bebyggelse som till exempel plan- och bygglagens varsamhetskrav och förvanskingsförbud samt Boverkets byggregler (BBR). Inom världsarvet finns dessutom ett av landets största samling av byggnadsminnen som är skyddade enligt kulturmiljölagen. Byggnadsordningen för Visby innerstad ger vägledning och kunskapsunderlag för beslut om ändringar av byggnader.

Energieffektivisering av byggnader

Inför alla förändringar av byggnader i Visby gäller förvanskingsförbudet enligt plan- och bygglagen. Genom att energieffektivisera varsamt med rätt material och metoder som bidrar till en långsiktig förvaltning av världsarvets värden går det att skapa utrymme för energieffektivisering även i den känsliga miljö som Visby är. Riktlinjer för energiåtgärder som finns uttryckta i byggnadsordningen för Visby innerstad ska följas. Kortfattat handlar dessa om att följa byggnadsvårdsprincipen att göra endast det som är nödvändigt med så liten påverkan som möjligt på byggnadernas karaktärsbärande element. För att kvalitetssäkra processer för energieffektivisering i byggnader i världsarvet bör standarden ”Bevarande av kulturarv-Riktlinjer för förbättrande av energiprestandan i historiska byggnader” SS-EN 16883 tillämpas.

Energisystem och energiomställning

Det finns en stor potential för att utveckla ett hållbart energisystem som gör det möjligt att bidra till energiomställningsarbetet i världsarvet genom att det finns ett utvecklat fjärrvärmenät i Visby innerstad. Målet om att förnybara energikällor ska ersätta dagens energikällor kräver kreativa lösningar som respekterar världsarvets värden. Solceller är idag problematiska att integrera i världsarvet då dessa riskerar att påverka världsarvets värden på ett negativt sätt.

Hållbar energiplanering

För att säkerställa att beslut om energieffektivisering i byggnader, förändringar i byggnaders och områdets energisystem samt hur vi uppnår målet om att ställa om till förnybara energikällor krävs ökad kunskap bland politiker, tjänstemän, fastighetsägare och brukare/boende. En sund energiplanering på både byggnadsbeståndsnivå och byggnadsnivå kräver forskning som belyser vilka konsekvenser för energisparande respektive bevarande olika vägval får både för den enskilda byggnaden och för hela byggnadsbeståndet.

⁷⁰ Nationell strategi för klimatanpassning. Regeringens proposition 2017/18:163

⁷¹ Riksantikvarieämbetet (2020) Metoder för riskbedömning av kulturmiljöer utifrån klimatförändringar, <https://www.raa.se/kulturarv/klimat-och-miljo/klimatanpassning-av-kulturmiljoer/riskbedomning-av-kulturmiljoer-metoder/metoder-for-riskbedomning-av-kulturmiljoer-utifran-klimatforandringar/>

⁷² Ibid.

⁷³ <http://klimatanpassning.se/hur-samhallet-paverkas/kulturarv/kulturarv-1.22571>

⁷⁴ SMHI (2015) Framtidsklimat i Gotlands län, https://www.smhi.se/pd/klimat/rcp_scenario/county_analysis/rapporter_kartor/09_Gotland/Rapport/Framtidsklimat_i_Gotland_Län_Klimatologi_nr_31.pdf

3.5 Riskhantering och beredskap

Mål - Riskhantering och beredskap

- Mål 3.5.1 Visby innerstad är en trygg och säker miljö för alla som bor, verkar och vistas i den.
- Mål 3.5.2 Genom kontinuerlig riskanalys, god beredskap och ett bra förebyggande arbete, både avseende snabba och långsiktiga förlopp, motverkas negativ påverkan och skada på världsarvet.
- Mål 3.5.3 Genom samverkan mellan berörda aktörer före, under och efter händelser minskar olycksriskerna och den gemensamma förmågan ökar.
- Mål 3.5.4 Risken för uppkomst och spridning av brand i Visby innerstad förebyggs och minskar.

Unescos världsarvskommitté vill att staterna prioriterar arbete med att identifiera risker som kan drabba världsarven och att bygga upp beredskap för att hantera dessa. Detta gäller katastrofer, olyckor och andra händelser som allvarligt kan skada världsarven.⁷⁵

För ett världsarv kan en brand eller olycka bli en stor katastrof. Den kommer inte att skapa en kris i samhället, men är något man behöver förebygga och ha en plan för att hantera. Inom kulturvärden har man därför benämnt detta arbete katastrofberedskap.⁷⁶

I den periodiska rapporteringen till Unesco ingår det att göra en riskanalys för världsarven. Regionens och länets riskanalyser tillsammans med nationella och internationella dokument i ämnet bör beaktas i det vidare arbetet med riskhantering och beredskap.

Begreppsdefinition

Kriser – Händelser som drabbar många människor och stora delar av samhället och som hotar grundläggande värden och funktioner. En kris är ett tillstånd som inte kan hanteras med normala resurser och organisation. Den är oväntad, utanför det vanliga och vardagliga. Att hantera krisen kräver samordnade åtgärder från flera aktörer.

Olyckor – Plötsligt inträffade händelser som medför eller kan befaras medföra skada. Som olyckor räknas också händelser som beror på människors handlande eller underlåtenhet att handla. Detta gäller oberoende av om handlingen eller underlåtenheten är uppsåtlig eller ej.⁷⁷

Katastrofberedskap – Förebyggande åtgärder och insatser som vidtas i syfte att lindra effekterna vid snabbt förstörande förlopp.⁷⁸

⁷⁵ UNESCO (2007) Strategy for reducing risks from disasters at World Heritage properties.

⁷⁶ Standarden SS-EN 15898:2011 Bevarande av kulturarv – Generella termer och definitioner.

⁷⁷ Ur: Övergripande inriktning för samhällsskydd och beredskap, MSB, 2014 <https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/27389.pdf>

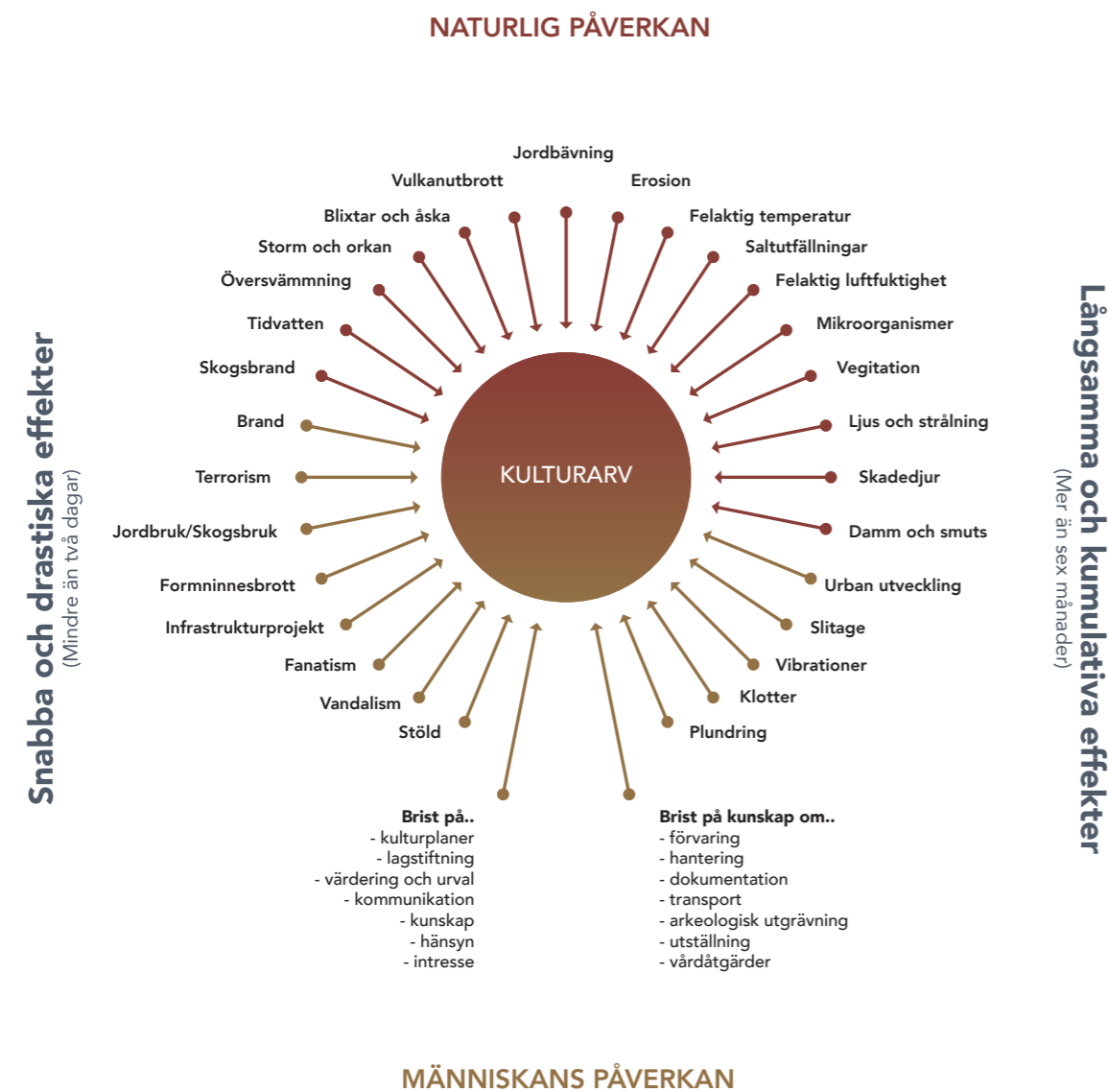
⁷⁸ Standarden SS-EN 15898:2011 Bevarande av kulturarv – Generella termer och definitioner.

3.5.1 Risker och riskbild

Världsarv kan drabbas av både olyckor och kriser. Det kan dels handla om att de är mål för mänskliga handlingar som exempelvis vandalisering och terrorism, men det kan också röra sig om naturfe-

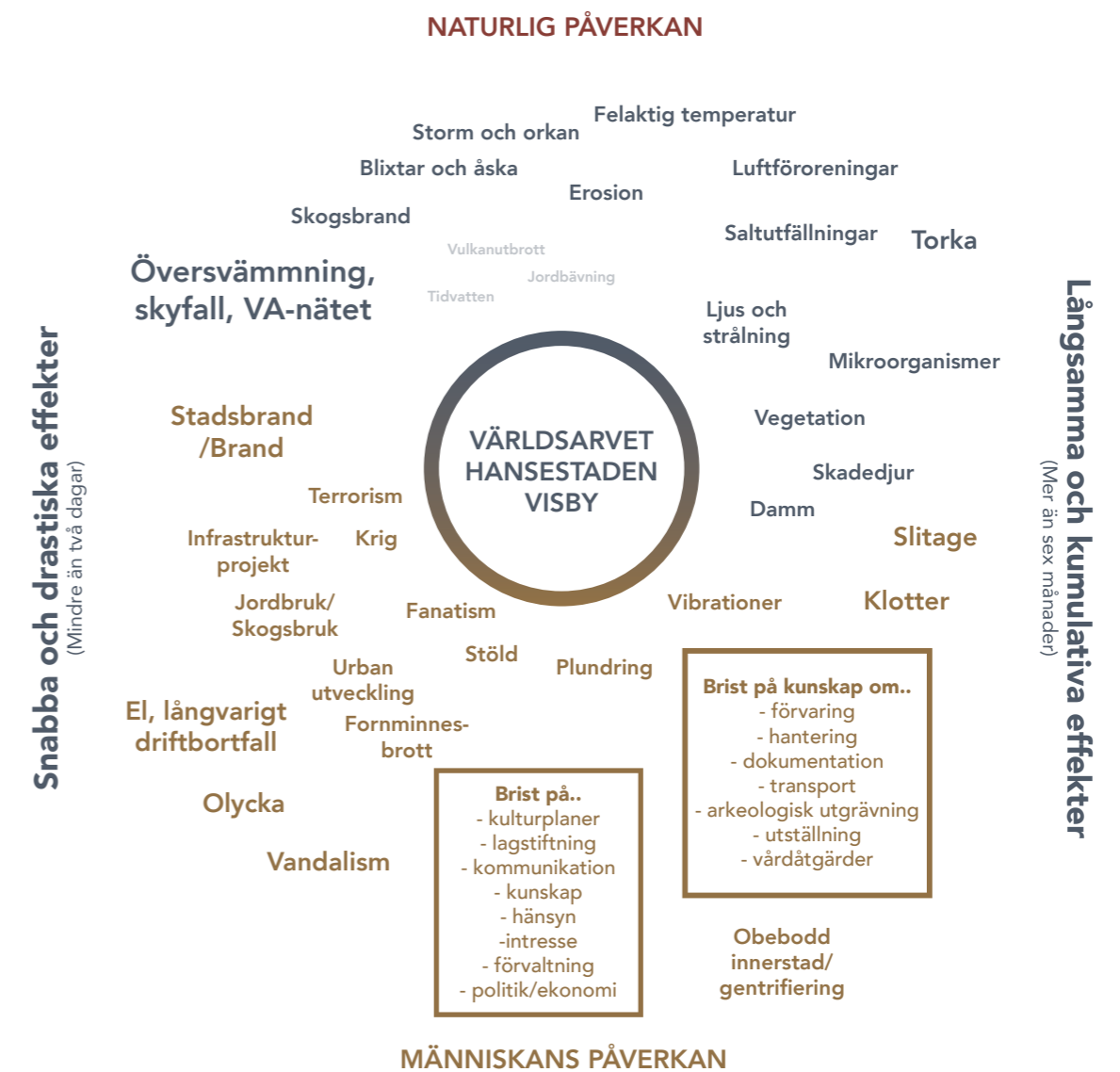
nomen som översvämningar, stormar och skred. Det handlar dels om snabba förlopp som brand, skred och översvämning, men även om långsamma nedbrytningsprocesser som exempelvis mögel- och skadedjursangrepp. Exempel på en mängd nedbrytningsfaktorer framgår av figur 3.1.

Figur 3.1 Nedbrytningsfaktorer för kulturarv. Fritt tolkat och översatt av Erika Hedhammar, Riksantikvarieämbetet från modellen 60 aggressors to cultural heritage av Gaël de Guichen, ICCROM.

Under strategiarbetet gjordes en initial bedömning av risker och nedbrytningsfaktorer som lyftes vid en workshop i Visby 2019 (figur 3.2). Risker som har markerats med fet text bedömdes som relevanta för Visby. Vissa risker som uppmärksammades hanteras inte inom avsnittet för riskhantering och katastrofberedskap utan hanteras i de andra tematiska avsnitten.

För att uppnå ett fullgott resultat i att skydda världsarvet krävs en djupare riskanalys där det framgår vilka risker som är största och hur dessa kan hanteras kopplat till världsarvet. En mer långtgående analys ger förutsättningar till att enklare bedöma vilka åtgärder som krävs samt hur dessa ska prioriteras.

Figur 3.2 Initial bedömning av risker och nedbrytningsfaktorer som lyftes vid workshop i Visby 2019.

3.5.2 Samverkan och integrering

Samverkan är ett nyckelord i arbetet med riskhantering och beredskap. I den regionala samverkan behöver riskhantering och beredskap kopplat till kulturmiljö integreras med övergripande beredskapsarbete. Genom att samverka går det lättare att skapa en samsyn och uppnå resultat med arbetet. Flera andra målområden i världsarvsstrategin har beröringspunkter med risker och beredskap och då främst skydd, vård och förvaltning, livskraftig, hållbar stadskärna, samt miljö, klimat och energi. En fortsatt samverkan mellan aktörer inom dessa områden är viktigt för åtgärder inom målområdet riskhantering och beredskap för att uppnå ett gott resultat.

I rapporteringen till Unesco (se avsnitt 2.3) i delen om bevarandestatus (*State of Conservation*) ingår även att göra bedömningar av olika hot mot världsarvet och att upprätta en handlingsplan.

Kulturmiljövårdsanslaget (se bilaga 2) har i vissa fall använts för att anpassa förebyggande brandskyddsåtgärder i kulturmiljöer samt för dokumentation efter en olycka och delar av antikvariska överkostnader vid återuppbyggnad.

Ägare, nyttjanderättshavare, verksamhet, intressenter

Grundprincipen i kris- och katastrofarbetet är att ansvaret för skydd av egendom i första hand ligger på egendomens ägare, och ansvarar exempelvis för att förebygga bränder och olyckor, samt att hålla med utrustning för att kunna släcka bränder. Försäkringsbolag kan ställa särskilda krav på ägare och nyttjanderättshavare på förebyggande arbete med olyckor.

För att kunna nå ett robust samhälle med en större beredskap för oönskade händelser krävs åtgärder på frivillig väg och att händelser förebyggs genom ett bättre egendomsskydd och aktiva åtgärder.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen följer upp räddningsarbetet i länet samt ger råd och information. Genom sin tillsynsverksamhet ska Länsstyrelsen verka för att räddningstjänsten tillförsäkrar allmänheten en god säkerhetsnivå i förhållande till den lokala och regionala riskbilden.

Länsstyrelsen är geografiskt områdesansvarig och den högsta civila totalförsvarsmyndigheten inom länet och ska bland annat:

- Ansvara för att en samlad regional lägesbild sammanställs vid krissituationer.
- Stödja de aktörer som är ansvariga för krisberedskapen i länet avseende planering, risk- och sårbarhetsanalyser (RSA) samt utbildning och övning.
- Ha ett regionalt råd för skydd mot olyckor och krisberedskap, i vilket representanter för Länsstyrelsen och berörda aktörer i krishanteringsystemet bör ingå, för att skapa nödvändig samordning.
- Upprätta regionala risk- och sårbarhetsanalyser som ska kunna användas som underlag för egna och andra berörda aktörers krisberedskapsåtgärder.

På Gotland arbetar Länsstyrelsen i nära samarbete tillsammans med Region Gotland med gemensam målsättning, organisation och planering i RSA-arbetet.

Region Gotland

Kommunerna har det geografiska områdesansvaret på lokal nivå. Varje kommun ska göra risk- och sårbarhetsanalys (ref lag 2006:544) och är skyldig att ta fram kommunala handlingsprogram för att förebygga olyckor (ref 2003:778, lagen om skydd mot olyckor). Region Gotlands kris- och katastrofhanteringsarbete syftar till att stärka förmågan att verka och agera effektivt med optimala resurser vid en allvarlig eller extraordinär händelse. En extraordinär händelse är en händelse som avviker från det normala, innebär en allvarlig störning eller överhängande risk för en allvarlig störning i viktiga samhällsfunktioner och kräver skyndsamma insatser av en kommun eller landsting.

Räddningstjänsten inom Region Gotland genomför en riskanalys vart fjärde år i samband med att kommunens handlingsprogram enligt lagen om skydd mot olyckor förnyas. I nuvarande riskbild för räddningstjänsten finns världsarvet Hansestaden Visby med som en av riskerna som räddningstjänsten fortsatt behöver fokusera på.

Räddningstjänsten ska ha en beredskap för att kunna släcka bränder, rädda liv, egendom och miljö. Räddningstjänsten ska utföra tillsyn av brandskyddet i byggnader och verksamheter. Hänsyn till andra regelverk ska tas, däribland de lagar som ska skydda kulturhistoriska värden.

Region Gotland handlägger även ärenden kring plan- och bygglagen. En del i lagen handlar om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, där säkerhet i händelse av brand är ett egenskapskrav.

3.5.3 Brandskyddsstrategi

Risken för att en brand uppstår och ger konsekvenser i världsarvet är alltid närvarande. Under de senaste åren har bränder i kulturbyggnader lett till omfattande skador och förluster. Bland dessa bränder kan nämnas Notre Dame (2019), Nationalmuseum i Brasilien (2018) och givetvis branden i Eksjö trästad (2015) och Grafikens hus i Mariefred (2014). En av konsekvenserna av dessa bränder är att stora delar av världens kulturarv har helt eller delvis gått förlorat för all framtid.

Det handlar om att arbeta systematiskt och strategiskt med brandskydd för kulturarv; att förebygga att brand uppstår; att tidigt upptäcka om en brand uppstår; vilka åtgärder som ska göras om brand uppstår; vad som ska räddas och så vidare.

I 2003 års handlingsprogram för Hansestaden Visby lyfts bland annat hotet om förödande brand fram. En av åtgärderna i handlingsprogrammet var att ta fram en brandskyddsstrategi för Visby innerstad. Under åren 2009-2010 genomfördes en inventering av brandskyddet i Visby innerstad. Målsättningen var att skapa en bild över hur brandskyddet såg ut, ge förslag på åtgärder för ett förbättrat brandskydd och medvetandegöra fastighetsägarna om deras ansvar för brandskyddet.

Sammanlagt inventerades 719 fastigheter. Resultatet av inventeringen var att 43% av fastigheterna inte hade en acceptabel nivå på brandskyddet. Inventeringen lämnade förslag till brandskyddsåtgärder för fastighetsägare och byggnadstekniska åtgärder som byggnadsnämnden kunde ställa krav på i samband med ny- och ombyggnad.

Behovet av en brandskyddsstrategi kvarstår, framtagande och förankring bör ske tvärsektorielt och med berörda aktörer, samt med utbyte av erfarenheter med andra platser som exempelvis Eksjö, Gamla stan i Stockholm och Smögen.

3.6 Kommunikation och kunskapsbyggnad

Mål - Kommunikation och kunskapsbyggnad

- Mål 3.6.1 Genom kommunikationsplanering och framtagandet av en kommunikationsplan ökar kunskapen om, intresset och engagemanget för världsarvet.
 - Mål 3.6.2 Världsarvsstatusens anseende höjs och bidrar till att stärka Gotland internationellt.
 - Mål 3.6.3 Världsarvet Hansestaden Visby som varumärke uppdateras, förnyas och förtydligas som en integrerad del av varumärket Gotland.
 - Mål 3.6.4 Visby har ett världsarvscenter som vänder sig till boende och besökare. Det är en mötesplats som bidrar till ökad samverkan, kunskap, engagemang och deltagande i världsarvet.
 - Mål 3.6.5 Det pedagogiska arbetet med världsarvet i skolan stärks och säkerställs långsiktigt genom samarbete mellan skola och världsarvsorganisation.
-

Världsarvskonventionen tar upp vikten av att använda kommunikation, utbildnings- och informationsprogram för att sträva efter att stärka medborgarnas uppskattning av och respekt för världsarven samt de risker som kan hota dessa.⁷⁹ Den nationella strategin för världsarvsarbetet lyfter kommunikationsarbetet som ett utvecklingsområde för att tillgodose det behov som finns och för att leva upp till konventionens krav.⁸⁰

Kommunikation och kunskap om världsarvet handlar dels om den lokala berättelsen om det historiska arvet och de värden som ska bevaras för framtiden, dels om nutid och förståelse för vidareutveckling. Kunskapen och kommunikationen lokalt ska sättas i sitt internationella sammanhang, betydelsen för människans och jordens historia och den nationella strategins vision att "världsarven visar vägen till en hållbar och fredlig värld" i linje med Unescos bredare syfte.⁸¹

⁷⁹ Världsarvskonventionen, artikel 27.

⁸⁰ Riksantikvarieämbetet (2019) Nationell strategi för världsarvsarbetet – avrapportering av regeringsuppdraget att utarbeta en nationell världsarvsstrategi, s. 74.

⁸¹ Riksantikvarieämbetet (2019) s. 7.

Domkyrkan Sankta Maria med sina tre torn.

3.6.1 Kommunikation

Kommunikation om Hansestaden Visby utförs på en mängd olika sätt av en bred skara aktörer. För att utveckla och förtydliga världsarvet som en resurs och ett varumärke samt för att sprida kunskap till en bred allmänhet finns ett behov av att utveckla en gemensam kommunikationsplan. En kommunikationsplan är en viktig utgångspunkt för planering kring vilka informationsinsatser som ska göras för världsarvet.

För en smartare och mer riktad kommunikation ska kommunikationsplanen vara jämställdhetsintegrerad med ett intersektoriellt perspektiv för målgruppsanalys där alla ska ges samma möjlighet och villkor att ta del av kunskap och information. Exempel på viktiga målgrupper är: gotlänningar, barn och ungdomar, boende och fritidshusägare, besökare, näringsliv och kommersiella fastighetsägare.

Genom att skapa en tydlig och genomarbetad kommunikationsplattform kan arbetet med att utveckla världsarvsstatusen till en resurs för samtliga intressenter både förenklas och stärkas. Det ska vara lika lätt för samtliga aktörer som har behov eller möjlighet att använda Visbys status som världsarv. Exempelvis behöver en kommunikationsplan utreda vilka begrepp som bör användas för att beskriva världsarvsvärdet och hur dessa översätts för en mer enhetlig kommunikation och kunskapsspridning.

Världsarvet utgör en viktig del av varumärket Gotland och behöver integreras tydligare och mer medvetet i en varumärkesanalys. En utveckling av världsarvet som varumärke ska göras i samklang med det gotländska varumärket och inte som en isolerad företeelse.

Digital information om världsarvet bidrar till att tillgängliggöra och skapar en möjlighet för den som inte är på plats att ta del av kunskap och information om Hansestaden Visby, för såväl besökare som boende och verksamma. Det kan handla om innehållet i en världsarvsutställning såväl som information och kunskap som ryms inom ett världsarvcenter. Digital kommunikation ska göras flerspråkig för att nå ut till en så bred allmänhet som möjligt.

Världsarvets logotyper

Vad gäller logotyper finns Unescos världsarvslogotyp och Unescologotypen samt den särskilt framtagna logotypen för Hansestaden Visby. För Unescos logotyper ansvarar Riksantikvarieämbetet för beslut om användning, inklusive den särskilda logotypen för Hansestaden Visby (se figur 3.3.). Svenska Unescorådet ansvarar för Unescologotypen. Dessa logotyper får inte användas i kommersiellt bruk.⁸²

Den lokalt framtagna logotypen för Hansestaden Visby behöver förnyas. Den befintliga saknar idag riktlinjer för hur den ska användas, vilket försvårar användningen och skapar oklarhet. Den integrerade användningen av världsarvskonventionens logotyp är felaktig och behöver åtgärdas (se figur 3.4). Gotlands varumärke har en egen logotyp (figur 3.5).

Världsarvsskyltar

I innerstaden finns olika typer av skyltar som berättar om Hansestaden Visby och dessa har olika förvaltare. I Region Gotlands utemöbleringsprogram finns ett avsnitt som berör skyltning om världsarvet (se avsnitt 3.2). Placering och utformning av skyltar hanteras även i byggnadsordningen. Vid större skyltprojekt bör utformning, placering och innehåll stämmas av med världsarvsrådet.

Region Gotland ansvarar för de världsarvsskyltar som finns placerade vid innerstadens entréer men även vid platser som Stora Torget (figur 3.6). De mindre skyltar som finns placerade längs stadsmuren togs fram av Riksantikvarieämbetet på 1990-talet i samband med Rädda Ringmurskampanjen. Länsstyrelsen har original för skyltarna som förvaltas av RAÅ (figur 3.7) och som även ansvarar för skylten vid ringmursraset. Statens fastighetsverk ansvarar för skyltar vid ruinerna och övriga fastigheter som SFV förvaltar (figur 3.8).

Vid uppsättning av skylt är det viktigt att det finns en överenskommelse kring drift och budget för en god och långsiktig förvaltning. Det krävs bygglov för att sätta upp en skylt samt tillstånd från Länsstyrelsen vid uppsättning och nedtagning av detsamma.

Figur 3.3 Officiell logotyp för Hansestaden Visby, tillstånd vid användning beviljas av Riksantikvarieämbetet.

Figur 3.4 Hansestaden Visbys logotyp med och utan världsarvsringla. Logotypen behöver förnyas så att världsarvsringlan inte används felaktigt. En bra lösning kan användas i kombination med den officiella logotypen för Hansestaden Visby.

Figur 3.5 Gotlands varumärke som bygger på kärnvärdena närhet, livskraft, livslust, kreativitet och magiskt.

Figur 3.6 Världsarvsskylt vid Sankt Göransporten. Ett särskilt skyltprogram togs fram för världsarvet år 2008 av Hugin&Munin på uppdrag av Gotlands kommun i samarbete med Gotlands museum.

Figur 3.7 Skyltar längs stadsmuren som togs fram av Riksantikvarieämbetet under kampanjen Rädda Visby Ringmur under 1990-talet.

Figur 3.8 Skylt vid Sankt Clemens kyrkoruin uppförd av Statens fastighetsverk.

⁸² Riksantikvarieämbetet (2019) s. 42.

3.6.2 Kunskapsuppbyggnad

Kunskapsuppbyggnad är viktig inom samtliga tematiska områden inom strategi och handlingsplan för världsarvet. Framförallt är kunskap om innerstadens historia, byggnadsbestånd och miljöer avgörande för världsarvets bevarande. Både traditionella och nydanande former av kunskaps-spridning behövs och ska ses som en resurs för att uppfylla strategins syfte. Det är viktigt att det finns ett brett utbud av guider med hög kunskap och där guidernas kunskap uppdateras kontinuerligt.

Forskning och utbildning

Världsarv kan användas som laboratorier för lärande och forskning som i sin tur kan bidra till målsättningar om bevarande och hållbar utveckling.⁸³ Samarbete mellan Uppsala universitet Campus Gotland och organisationerna som ansvar för Hansestaden Visbys förvaltning är viktig för att forskningsresultat och studentarbeten ska komma världsarvsarbetet till del. Samarbetet med universitetet behöver vidareutvecklas vilket kan uppnås genom framtagandet av en forskningsstrategi kopplad till världsarvsarbetet.

Världsarvet i skolan

Att bevara ett världsarv handlar till stor del om att överföra kunskap mellan generationer och det pedagogiska arbetet med världsarvet i skolan är betydelsefullt. Världsarvsarbetet i skolorna på Gotland har pågått i över tio år och möjliggjorts genom ett samarbete i projektform mellan Region Gotland (Utbildnings- och arbetslivsförvaltningen och Världsarvskontoret) och Länsstyrelsen. Aktiviteter som brukar anordnas är fototävlingen, skrivartävling, motionsloppet Ringmuren Runt, Världsarvskampen i P4 Gotland och världsarvs-guidningar. De är viktiga aktiviteter som skapar engagemang kring världsarvet genom att bygga kunskap och intresse för Visbys unika byggnads-kultur och historia.⁸⁴

I läroplanerna för såväl grundskolan som gymnasieskolan står att elever ska ges kunskaper om och insikt i centrala delar av det svenska, nordiska och västerländska kulturarvet.⁸⁵ Det finns utvecklingsmöjligheter för att nå ut till flera skolor, elever och studenter och det kan vara aktuellt att ta fram anpassat undervisningsmaterial kopplat till Hansestaden Visby som knyter an till Unescos material för undervisning.

Framåt i tid är det viktigt att dels konsolidera det arbete som görs i den gotländska skolan, men också att utveckla nya aktiviteter, exempelvis med bäring på nyanlända ungdomar på Gotland. Dessutom är det viktigt att samarbeten med nya aktörer i samhället görs för att förstärka och fördjupa projektet. När det gäller finansieringen av projektet är det viktigt att de aktörer som idag finansierar projektet fortsätter att stödja verksamheten. Om en utveckling av aktiviteterna ska kunna ske behöver nya finansiella aktörer knytas till projektet som idag genomförs med små medel.

Permanent världsarvsutställning

Sedan Hansestaden Visby upptogs på världsarvs-listan har olika utställningar om världsarvet tagits fram. En världsarvsutställning har som syfte att kommunicera världsarvsvärdet och världsarvskonventionens övergripande mål och bidra till förankring och delaktighet. En permanent världsarvsutställning bör ges möjlighet att upplevas även digitalt. Vid inrättandet av ett världsarvscenter kan det utgöra världsarvsutställningens fysiska plats.

Världsarvscenter

I syfte att uppfylla världsarvskonventionens krav på kommunikation och det lokala behovet av kommunikation och kunskaps-spridning kan ett världsarvscenter spela en viktig roll. Genom att ha en fysisk plats skapas förutsättningar för engagemang och delaktighet. Det finns både nationella och internationella föredömliga exempel på detta. Ett världsarvscenter kan spela en viktig funktion ur ett besöksperspektiv. En samlad information om världsarvet underlättar och förhöjer upplevelsen för besökaren. Ett framtida världsarvscenter för Hansestaden Visby ska ses som en resurs för alla, besökare såväl som för boende och andra aktörer.

Det finns ett behov av en fysisk plats som resursbank, där information om världsarvet och stadens omhändertagande kommuniceras och utgör en knutpunkt för världsarvsorganisationens olika aktörer och även besökare som har ett intresse av platsen, byggnaderna och berättelserna. Donnerska huset har sedan 2018 fungerat som ett världsarvskontor vilket utgjort en fysisk plats för världsarvsorganisationen och som bidragit till en ökad samverkan mellan världsarvets aktörer. Det har uppskattats av olika aktörer som upplever en ökad synlighet och tillgänglighet. Det som etablerats utgör även en god grund att vidareutveckla för att uppnå fastighetsägarnas och de boendes önskan om en rådgivande funktion kring byggnadsvård, underhållsplaner, brandskydd med mera.

Det har under en längre period diskuterats hur offentligt ägda fastigheter kan användas för ändamålet. I samarbete med universitetet har skisser och förslag tagits fram hur olika fastigheter så som Donnerska huset, Burmeisterska huset och Gamla apoteket skulle kunna fungera som ett världsarvscenter.

Delaktighet och engagemang

Engagemang och delaktighet är viktigt för världsarvets betydelse och bevarande. För Hansestaden Visby finns flera exempel på återkommande och tillfälliga evenemang och aktiviteter som främjar detta. Dialogmöten som arrangerats under strategiarbetet har visat på ett engagemang och delaktighet som bör värnas om och byggas vidare på.

Visbydagen och Kultur i natten arrangeras för att fira och lyfta fram Visby som en levande och dynamisk världsarvsstad. Evenemanget är ett exempel på hur man kan använda kulturen och världsarvet som en förenande drivkraft för att skapa engagemang och samverkan aktörer emellan. Visbydagens genomförande bygger på ett samarbete mellan flera organisationer där Visby Centrum håller ihop och är drivande i genomförandet. Evenemanget engagerar lokalbefolkningen men är också ett evenemang som lockar besökare utifrån. Världsarvsorganisationen bör verka för att evenemang av denna karaktär arrangeras.

”Ringmurskramen” år 2015 under Medeltidsveckan och Hansestaden Visbys 20-årsjubileum.

⁸³ Den nationella strategin för världsarvsarbetet uppmanar forskare att bedriva forskning med anknytning till världsarvet (Riksantikvarieämbetet, 2019, s. 48-49).
⁸⁴ Projektet som även kallas Världsarvsdagen för elever i grundskolan och på gymnasiet på Gotland är betydelsefull för att skapa engagemang hos de unga. Projektet ”Världsarvet i skolan” samordnas av en projektledare inom skolan och möjliggjorts genom ett samarbete mellan Region Gotland, Länsstyrelsen i Gotlands län. Andra viktiga aktörer kring projektet är Gotlands museum, P4 Gotland, Almedalsbiblioteket, Korpen Gotland och inte minst Gotlands skolelever.
⁸⁵ Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Skolverket, 2019; Läroplan för gymnasieskolan, Skolverket, 2019.

3.7 Innovation och digitalisering

Mål - Innovation och digitalisering

- Mål 3.7.1 Användningen av immersiva medier ökar för att bättre förmedla, bevaka och tillgängliggöra världsarvet.
- Mål 3.7.2 Digital dokumentation av världsarvet är öppen, tillgänglig och användbar för förmedling, forskning och konservering.
- Mål 3.7.3 Samarbete ökar med andra världsarv och aktörer inom områdena digitalisering och praktiskt arbete med immersiva medier.
- Mål 3.7.4 Sensorteknik nyttjas för bevakning av världsarvets skick.

Digitala lösningar används alltmer i förmedling och kommunikation kring kulturmiljön och är en tillgång inom samhällsplanering, besöksnäring och kunskapsuppbyggnad. Visualiserande och digital teknik är en tillgång i förståelse och tillgängliggörande av världsarvet.

Riksantikvarieämbetets arbete med digitala metoder i förmedling av kulturarv och etablerandet av en kulturarvsinkubator på Gotland är en tillgång i världsarvsarbetet.

Den sistnämnda främjar innovation och teknisk utveckling inom kulturarvsområdet samt att öka entreprenörskap och företagande inom kulturarvsområdet inriktat på digitala tjänster och produkter.

För att främja användandet av digitala lösningar i förmedling av kulturarv och samhällsplanering behövs partnerskap och samarbeten där offentliga och privata aktörer ingår samt ett ökat samarbete med andra världsarv.

3.7.1 Tillgängliggörande och upplevelser

I Visby innerstad framstår stadsmuren, ruinerna, hamnen och dess medeltida torn som miljöer som kan användas som goda testytor för att bygga 3D digitaliserade rum. I Visby finns exempelvis potential att visa stadsmuren och ruinernas ursprungliga utseende samt olika byggnadsfaser och rekonstruktionsförslag.

Riksantikvarieämbetet i samverkan med bland andra Gotlands Museum har genomfört ett experiment i Helge Andes ruin. Experimentet ger en rumsuppfyllande upplevelse i bild, ljud, interaktion och rökelsedoft av ruinens historia, och de mänskliga gestalter som en gång fyllde den med liv. Även mera allmänna upplevelser av medeltidens gudstjänstliv, konst och arkitektur, det medeltida Gotland och Visby ingår i projektet. Resultaten kan användas för att vidareutveckla arbetet med projektionsbaserade virtuella upplevelser i världsarvet. Ett öppet WiFi nät kan ge en bredare allmänhet tillgänglighet att nyttja de digitala tjänsterna.

Vid framtagande av dokumentationsunderlag är det viktigt att sträva efter att kunskapsunderlag blir tillgängliga och öppna för en bred allmänhet.

3.7.2 Användning i samhällsplanering

Digitala metoder bidrar till bättre förståelse och visualisering av nya stadsplaneringprojekt och hur nya tillägg i staden kan tänkas se ut. Med hjälp av 3D-modeller kan detaljplanegränser och planbestämmelser för aktuella områden visas. Det kan kombineras med en landskapsbild samt befintliga och tänkta byggnader. I en 3D-modell kan användaren röra sig fritt, testa olika projekteringsförslag och se hur resultatet skulle bli utifrån valfria vyer. 3D-modeller skapar förutsättningar för att lättare förstå hur ett projekt är tänkt att bli och därmed enklare kunna bedöma eventuell påverkan på världsarvet.

3.7.3 Bevakning

Laserscanning och 3D-modeller kan även användas för bevakning för att följa förändringar i byggnadsverk som till exempel stadsmuren och kyrkoruinerna. Genom befintliga nätverk för sensorer finns möjlighet att löpande bevaka världsarvet. Stadsmuren utgör ett särskilt viktigt monument där användandet av väl genomtänkta metoder kan bidra till bevakning i syfte att följa förändringar och särskilt känsliga delar där det finns risk för ras.

LITTERATUR OCH DOKUMENT

Unescos konventioner, riktlinjer och vägledande publikationer

Litteratur och dokument

Bandarin, F. och van Oers, R., 2012. *The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century*, Wiley-Blackwell, Chichester.

Cave C. och Negussie, E., 2017. *World Heritage Conservation: The world heritage convention, linking culture and nature for sustainable development*, Routledge.

Heron et al., 2017. *Impacts of Climate Change on World Heritage Coral Reefs: A First Global Scientific Assessment*, Paris, UNESCO World Heritage Centre.

ICOMOS, 2011. *Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties*, Paris, ICOMOS.

Markham, A., Osipova, E., Lafrenz Samuels, K. och Caldas, A., 2016. *World Heritage and Tourism in a Changing Climate*, UNEP, Nairobi, Kenya and UNESCO, Paris, France.

Riksantikvarieämbetet, 2019. *Nationell strategi för världsarvsarbetet - avrapportering av regeringsuppdraget att utarbeta en nationell världsarvsstrategi*.

UNESCO, 1972. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, Paris, UNESCO (Unescos Konvention om Skydd för Världens Kultur- och Naturarv, svensk översättning av Svenska Unescorådet).

UNESCO, 2007. *Item 7.2 of the Provisional Agenda: Issues related to the state of conservation of World Heritage properties: Strategy for Reducing Risks from Disasters at World Heritage properties*. WHC-07/31.COM/7.2 Paris, 10 May 2007.

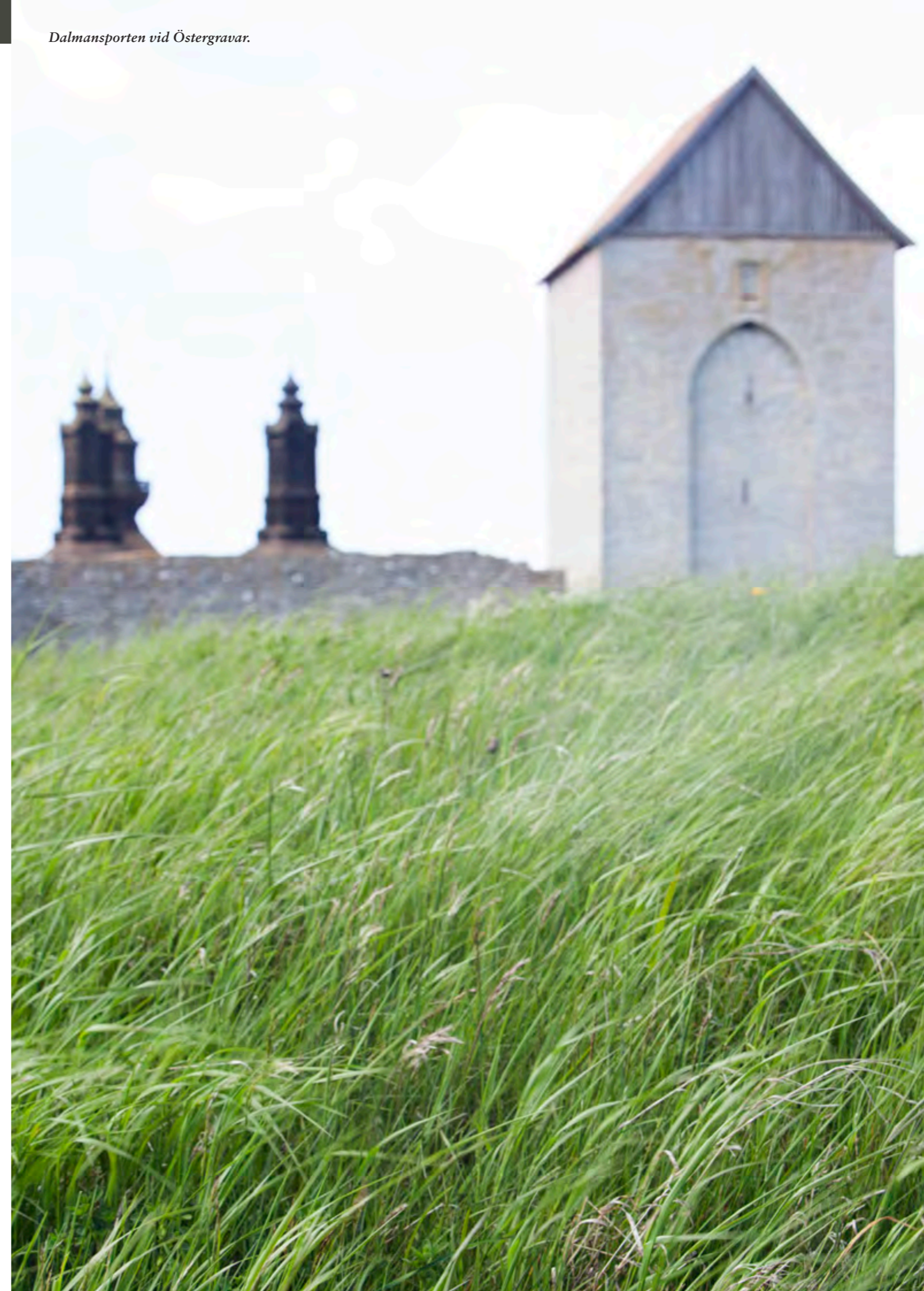
UNESCO, 2007. *Case Studies on Climate Change and World Heritage*, UNESCO, Paris.

UNESCO, 2010. *Managing Disaster Risks for World Heritage*, UNESCO, Paris.

UNESCO och UNEP, 2016. *World Heritage and Tourism in a Changing Climate*- UNEP, UNESCO och Union of Concerned Scientists.

UNESCO, 2019. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, Paris, UNESCO.

UNESCO, ICCROM, ICOMOS, IUCN, 2013. *Managing Cultural World Heritage*, UNESCO, Paris.

Koppling till andra styrdokument

Detta avsnitt belyser strategier, dokument och lagstiftning med koppling till strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby inom respektive målområde.

Skydd, vård och förvaltning

- Detaljplan för Visby innerstad (antagen 2010-02-22) med tillhörande byggnadsordning.
- Visby innerstad: en bebyggelseinventering. Del 1 och 2 (Gotlands fornsal, 2002).
- Hela Visby – Fördjupad översiktsplan för Visbyområdet 2025 (antagen av kommunfullmäktige 2009-12-14).
- Miljöbalk (1998:808).
- Kulturmiljölag (1988:950).
- Plan- och bygglag (2010:900).
- Förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Livskraftig, hållbar stadskärna

- Plan- och bygglag (2010:900).
- Hela Visby – Fördjupad översiktsplan för Visbyområdet 2025 (antagen av kommunfullmäktige 2009-12-14).
- Detaljplan för Visby innerstad (antagen 2010-02-22) med tillhörande byggnadsordning.
- Parkeringsstrategi Gotland.
- Stads- och utemiljöprogram för Gotland.
- Kulturplan 2021-2024 (Region Gotland, remissförslag).
- Tillgänglighetsstrategi: för en framkomlig fysisk utemiljö (Region Gotland 2016-03-01).
- Visby innerstad: en bebyggelseinventering. Del 1 och 2 (Gotlands fornsal, 2002).
- Jämställdhetsstrategi för Gotland 2018-2023 (Länsstyrelsen i Gotlands län, 2018).

Hållbar turism

- Regional besöksnärsstrategi för Gotland 2019-2027 (fastställd av Regionfullmäktige, 2019-02-25).
- Tillväxtprogram Gotland 2016-2020 (RS 2015/831).
- Regional utvecklingsstrategi för Gotland.
- Varumärkesplattform för Gotland.

Miljö, energi och klimat

- Sveriges miljömål, Generationsmålet och det nationella miljömålsarbetet.
- Miljö kvalitetsmålen Gotland 2019 – regional årlig uppföljning av miljö kvalitetsmålen och generationsmålet Rapporter om natur och miljö, Rapport nr 2019:10.
- Kulturarvet och miljön. Redovisning av Riksantikvarieämbetets regeringsuppdrag Ku98/1908/Ka med anledning av propositionen Svenska miljömål (1997/98:145).
- Regional handlingsplan för klimatanpassning i Gotlands län 2018-2020.
- Nationell strategi för klimatanpassning. Regeringens proposition 2017/18:163.
- Riksantikvarieämbetet 2015. Klimatanpassning och energieffektivisering – en handlingsplan för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse 2015–2017.
- Lokala ytavrinningsförhållanden i Gotlands län (SMHI rapport nr 2015-31).
- Tillsammans mot 2030: En energi- och klimatstrategi för Gotland, Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Detaljplan för Visby innerstad (antagen 2010-02-22) med tillhörande byggnadsordning.
- Miljöprogram för Region Gotland (fastställd av Regionstyrelsen 2015-10-13).
- Plan- och bygglag (2010:900) (8 kap.).
- Boverkets byggregler (BBR) (9 kap.).
- Kulturmiljölag (1988:950).

Riskhantering och beredskap

- Handlingsprogram för skydd mot olyckor perioden 2017-2019 (Region Gotland, fastställd av regionfullmäktige 2017-02-27).
- Plan för allvarliga och extraordinära händelser i Region Gotland (fastställd av regionfullmäktige 2016-10-07).

Kommunikation och kunskapsuppbyggnad

- Regeringsuppdrag att kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet samt att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna (Riksantikvarieämbetet, 2018).
- Nationell strategi för världsarvsarbetet (Riksantikvarieämbetet, 2019).
- Läroplan för grundskolan, förskoleklassen. och fritidshemmet (Skolverket, 2019).
- Läroplan för gymnasieskolan (Skolverket, 2019).

Innovation och digitalisering

- Regional Digital Agenda för Gotland .
- Bredband 3.0 (Region Gotland).

BILAGA I

Särskilt stort universellt värde

PÅ ENGELSKA

Statement of Outstanding Universal Value (adopted by the World Heritage Committee at its 41st session in Krakow, 2017).

The Hanseatic Town of Visby is a unique example of a northern European medieval walled trading town with a preserved and notably complete townscape and assemblage of high-quality historic structures. Together these elements graphically illustrate the form and function of this type of significant human settlement, which still prevails as a living town.

Visby lies on the Island of Gotland, about 100 km east of the mainland in the Baltic Sea. The settlement, dating from the Viking Age, was formed on a shore with a natural harbour, sheltered by steep cliff formations. Gotlandic merchants utilized it as a strategic point in trade within the Baltic Sea. They allied for the protection of their trading posts which developed into a federation or Hansa. By the 12th century Visby had come to dominate this trade, and all the commercial routes of the Baltic were channelled through the town. After the foundation of Lubeck in 1143, German merchants began to expand their sphere of interest into the Baltic Sea and settled in Visby. It became the only trading place on the island with the privilege of trading with German towns and hence the main centre of the Hanseatic League. During the 13th century, Visby changed from a seasonal trading place into an impressive metropolis, enclosed by a strong defensive wall and increasingly divorced from its rural hinterland. The wall imposed new restrictions on the Gotlandic traders creating tensions that led to civil war in 1288. German, Russian and Danish traders built stone warehouses in parallel rows from the harbour and the community expanded with guild houses, churches and residences. In the 14th century, Visby began to lose its leading position in the Hanseatic League due to plague around 1350 and invasion by the Danish army under King Valdemar Atterdag in 1361.

Warfare and piracy in the 15th century and changed trading routes bypassing Visby severely affected trade on Gotland and the economy of Visby deteriorated.

The end of Visby's greatness came in 1525, when it was stormed by an army from Lubeck and the northern parts were partially burnt. In the 18th century Visby experienced a revival of trade and industry. Many warehouses were refurbished as housing and new buildings were added both on the ruins of earlier ones and on vegetable plots. The 19th century saw the construction of schools, a hospital, and a prison and the growth of a small shopping area on one of the main streets. The town began to expand beyond the medieval wall.

The "inhabited historic town" includes the walled town and its immediate surroundings constituting an area of 105 ha. The urban fabric and overall townscape of Visby are its most important qualities. The well-preserved town wall, with its towers and gates, extends 3.4 km and is surrounded by dry moats and open spaces that together form a defensive network. Some of the limestone used as building material was quarried from here. Roads into the town through gates to the north, east and south, leading from the cliff to the harbour, date to the Viking era. The medieval street plan survives both above and below ground. Urban archaeology gives evidence to widespread building structures, streets paved with large limestone slabs and a sophisticated water and sewage system. The remains of over 200 warehouses and merchants' dwellings are predominantly in Romanesque style. Medieval Visby had more churches than any other town in Sweden: 15 within the walls and two outside. These buildings reflect several building phases with Romanesque and Gothic features, and they served various functions- parish, guild, monastic and hospital churches. Many fell into decay after they were abandoned during the Reformation in the 1530s. Only St Mary's Cathedral survives and is still in ecclesiastical use. A large amount of small vernacular wooden houses from the 18th and 19th centuries featuring horizontal plank construction used since the Viking period remain intact. They are found mainly in the eastern parts of the town and on the site of the former Visborg Castle.

Criterion (iv):

The Hanseatic Town of Visby is an outstanding example of a North European medieval walled town which reflects with remarkable completeness its essentially late 13th-century form and function as one of the most important trading towns of the Hanseatic League between 1161 and 1360. This is reflected in the well-preserved town wall, street pattern, church ruins, medieval buildings and townscape.

Criterion (v):

Visby is a characteristic example of a traditional human settlement that has evolved over time through continuous adaptation to the medieval form and function. The inhabited historic town has prevailed under the influence of socio-economic and cultural change. This has resulted in a townscape in which the medieval walled trading town has been retained with distinctive layers over time until the present day. Functional continuity is reflected in its structure as a county, diocesan, commercial and residential town.

Integrity

The property includes the walled medieval town and the surrounding dry moats and open spaces. A significant proportion of the attributes are in good condition. The medieval urban plan is largely intact. The town wall has been subject to partial collapses over the years. The collapse of a section of the wall in 2012 led to a successful restoration and new knowledge about its state of conservation. The increasing use of the church ruins for events and activities requires the development of impact assessment and guidelines. On a building level, incremental change through alterations that disregard conservation principles results in a cumulative negative impact on heritage values. The visual integrity of the walled town and historic skyline is vulnerable as the town expands and develops. The functional continuity and structure of the town is vulnerable to the loss of functional diversity and traditional building skills. Certain key attributes are located outside of the property, e.g. the ruins of St George and Solberga monastery, the medieval gallows hill, limestone quarries and entry roads into the medieval town.

Authenticity

Visby is the best preserved North European walled town and example of a fortified commercial centre. It is the most complete of the early Hanseatic towns. The original form of Visby, displayed in its urban fabric and overall townscape, is its most important quality. The irregular street pattern and entry roads run from the cliff to the harbour, some with origins in the Viking era settlement. From its heyday as a Hanseatic trading centre, the limestone warehouses have maintained their dominance along three main streets parallel to the shoreline. The authenticity of the medieval building elements is demonstrated in shape and size, rectangular plan, and height and fabric. Subsequent layers of development have conformed to the medieval scale and town layout. The Gotlandic traditional lime production and use for stone, plaster and mortars have remained intact and play a crucial role in conservation and craftsmanship.

The town wall remains largely intact, and its high level of authenticity is exceptional. The well-preserved dry moats and open spaces surrounding the walled town form a fringe belt that accentuates and distinguishes the compact medieval town. Three parallel trenches in the northern parts of the wall are particularly distinctive. Twentieth-century urban planning took a Garden City approach to development beyond the wall, preserving considerable areas of open space with lower densities and strict control over building heights. While the medieval churches fell into decay, and lost their original function, the ruins are iconic carriers of architectural and historical significances that have remained more or less intact since the 19th century.

While Visby lost its function as a commercial metropolis during the 14th century, its urban continuity is still reflected in a living town with retail, business, residential, educational, cultural and tourist uses. The relocation of public authorities beyond the walled town has transformed its spirit of place as a vibrant office-based core into a largely seasonal residential area. Gotland and Visby are an attractive holiday destination and economically strong property owners are both an asset and a threat to the preservation of this environment.

Protection and management requirements

The property ownership is mixed with public and private owners. The church ruins are owned and managed by the State, while St Mary's Cathedral is owned by the parish. The town wall and its towers are primarily owned by the local authority and have traditionally been managed by the state. A small number of landmark buildings remain in local authority ownership although several have been sold due to privatization processes. The majority of the domestic houses and commercial properties are in private ownership. The statutory 'detailed plan' for the walled town of Visby together with the associated building code regulates preservation of the built environment and new development within the walls under the Planning and Building Act, for which the municipality is responsible. In addition, 257 building monuments are designated by the state under the Cultural Heritage Act, which also protects the archaeological remains of the entire property. The property is recognized by the state as an 'area of national interest' under the Environmental Code. In February 2010, the municipal council approved a statutory detailed conservation plan for the whole World Heritage property. This plan includes regulations concerning preservation. It also includes statutory building guidance, primarily for property owners, but also for municipal public areas.

Management of the property rests with several organizations. Gotland Municipality is the coordinating organization, with a site manager, carrying the overall responsibility through the City/Regional Council. A World Heritage Studio brings together different functions and departments within the municipality concerning conservation and development. The state manages the town wall and the church ruins. The County Administrative Board is responsible for implementing the Cultural Heritage Act and has a supervisory role in conservation on behalf of the state. The World Heritage Advisory Council consists of a steering committee of three key organizations; Gotland Municipality, the County Administrative Board and Gotland Museum, as well as other stakeholders such as representatives of residents, businesses, tourism, property owners, research and education. A World Heritage Forum is held annually to facilitate public engagement and dialogue on specific issues. The management plan from 2003 is under review.

Its objectives are integrated with the Development Plan for Visby 2025. Management of the town wall is presently being reconsidered.

Negotiations are underway between the Swedish National Heritage Board, having traditionally been responsible for its maintenance, and the owner, Gotland Municipality. Successful future management of the town wall requires both long-term funding and a clear agreement between the authorities. A buffer zone needs to be demarcated to address development pressure in the vicinity of the property. The building of a new harbour for larger cruise ships requires a sustainable tourism framework. Processes of privatization, gentrification and increased tourism threaten the functional diversity and social balance of the town. A strategy for risk management needs to be developed, including a fire protection system.

PÅ SVENSKA

Beskrivning av särskilt stort universellt värde (svensk översättning, granskad och godkänd av Riksantikvarieämbetet 28 april 2020)

Hansestaden Visby är ett unikt exempel på en nordeuropeisk medeltida muromgärdad handelsstad med en välbevarad och synnerligen komplett stadsbild och samling högkvalitativa byggnadsverk. Tillsammans ger dessa delar uttryck för den typ av betydande mänsklig bosättning som genom dess form och funktion fortfarande utgör en levande stad.

Visby ligger på Gotland, en ö cirka 100 km öster om det svenska fastlandet i Östersjön. Den vikingatida bosättningen lokaliserades vid havet med en naturlig hamn, skyddad av branta klippformationer. Gotländska köpmän utnyttjade den som strategisk punkt för handel mellan länderna kring Östersjön. Länderna slöt sig samman i en federation, eller Hansa, för att skydda sina handelsplatser. Vid 1100-talet hade Visby kommit att dominera denna handel och alla kommersiella vägar genom Östersjön styrdes genom staden.

Efter grundandet av Lybeck 1143, började tyska köpmän expandera sitt handelsintresse i Östersjön och bosatte sig i Visby. Staden blev den enda handelsplatsen på ön med privilegiet att handla med tyska städer och blev därmed Hansans huvudcentrum.

Under 1200-talet förändrades Visby från en säsongsbetonad handelsplats till en imponerande metropol, omgiven av en skyddande stadsmur och i allt högre grad skild från sitt inhemska inland. Muren medförde nya restriktioner för de gotländska köpmännen, vilket innebar spänningar som 1288 ledde till inbördeskrig. Tyska, ryska och danska köpmän byggde packhus i parallella rader längs hamnen och staden utvidgades med gilleshus, kyrkor och bostäder. Under 1300-talet började Visby förlora sin ledande position inom Hansaförbundet. Detta på grund av ett pestutbrott omkring 1350 och invasionen av den danska armén under kung Valdemar Atterdag 1361. Under 1400-talet ledde krigföring och sjöröveri samt förändrade handelsvägar förbi Visby till en dramatisk nedgång av handel och ekonomi på Gotland. En armé från Lybeck stormade slutligen Visby 1525 och brände delar av den norra staden. Detta markerar slutet på Visbys storhetstid. På 1700-talet upplevde Visby ett uppsving i handel och industri. Många packhus renoverades som bostäder och nya byggnader tillkom både på ruiner av äldre hus och på före detta kålgårdar. Under 1800-talet byggdes skolor, ett sjukhus, ett fängelse och ett handelsstråk tillkom längs en av huvudgatorna. Staden började expandera utanför den medeltida muren.

Den "bebodda historiska staden" omfattar den muromgärdade staden och dess närmaste omgivning som tillsammans utgör ett område på 105 ha. Stadens fysiska form och den övergripande stadsbildens är Visbys viktigaste egenskaper. Den välbevarade stadsmuren med sina torn och portar är 3,4 km i omkrets är omgiven av vallgravar och öppna ytor som tillsammans bildar en försvarsanläggning. En del av kalkstenen som användes som byggnadsmaterial hämtades härifrån. Stadens infartsvägar genom portar i norr, öster och söder, som leder från klinten ner till hamnen, kan dateras till vikingatiden. Det medeltida gatunätet finns bevarat både över och under mark. Stadsarkeologin ger belägg för omfattande bebyggelselämningar, äldre gator som är belagda med stora kalkstensplattor och ett sofistikerat vatten- och avloppssystem. Resterna av över 200 packhus och köpmanshus är uppförda i framförallt romansk stil. Medeltida Visby hade fler kyrkor än någon annan stad i Sverige: 15 innanför murarna och två utanför. Dessa byggnadsverk återspeglar flera tidsperioder med romanska och gotiska karaktärsdrag, och de hade alla olika funktioner som församlings-, gilles-, kloster- och sjukhuskyrkor. Många förföll när de övergavs under reformationen på 1530-talet. Endast domkyrkan Sankta Maria förblev intakt och används fortfarande. En stor mängd små trähus från 1700- och 1800-talet med skiftesverkskonstruktion (Bulhus) som härstammar från vikingatiden finns kvar. Man hittar dem främst i de östra delarna av staden och i området där Visborgs slott var placerat.

Kriterium (iv)

Hansestaden Visby är ett utomordentligt exempel på en nordeuropeisk muromgärdad stad vars medeltida form och funktion från sent 1200-tal är anmärkningsvärt intakt och som en av de viktigaste Hansestäderna mellan 1161 och 1360. Detta återspeglas i den välbevarade stadsmuren, gatunätet, kyrkoruinerna, de medeltida byggnaderna och stadslandskapet.

Kriterium (v)

Visby är ett karakteristiskt exempel på en traditionell mänsklig bosättning som har bevarats och vidareutvecklats genom kontinuerlig anpassning till den medeltida stadens form och funktion. Visby har överlevt som en bebodd stad trots socioekonomiska och kulturella förändringar. Det har resulterat i ett stadslandskap där den medeltida muromgärdade handelsstaden bevarats och kompletterats med tydliga årsringar fram till nutid. Funktionell kontinuitet återspeglas genom att stadens historiska roll som residens- och stiftsstad består samt att det finns kommersiella funktioner och bostäder.

Integritet

Världsarvet omfattar den medeltida staden innanför stadsmuren, de omgivande vallgravarna och de öppna ytorna som omger den. De flesta attribut är i gott skick och den medeltida stadsplanen är i huvudsak intakt. Mindre delar av stadsmuren har rasat under årens lopp. En sektion av muren rasade 2012 vilket ledde till en framgångsrik restaurering och ny kunskap om dess skick och bevarande. Den ökande användningen av kyrkoruinerna för evenemang och aktiviteter kräver att riktlinjer och konsekvensbedömningar tas fram. Åtgärder som inte tar hänsyn till bevarande principer innebär en gradvis och ackumulativ förändring av bebyggelsen som har en negativ påverkan på världsarvet. Den historiska stadssiluettens visuella integritet är sårbar när staden expanderar och utvecklas. Tendenser av en utveckling som leder till att stadskärnans mångfunktionella karaktär går förlorad och bristen på kunskap om traditionella hantverk hotar stadens funktionella kontinuitet och byggnadsverk. Vissa nyckelattribut är placerade utanför världsarvet, t.ex. ruinerna av Sankt Görans och Solberga kloster, den medeltida galgen, kalkstensbrott och infartsvägarna till den medeltida staden.

Autenticitet

Visby är den bäst bevarade muromgärdade staden i Nordeuropa och exempel på ett befäst handelscentrum. Staden är den mest kompletta av de tidiga Hansestäderna. Visbys ursprungliga form, som kan upplevas i dess fysiska struktur och övergripande stadsbild, är dess viktigaste kvalitet. Det kan utläsas i det oregelbundna gatumönstret och infartsvägarna som löper från klinten till hamnen, några med ursprung i vikingatiden. Packhusen i kalksten som uppfördes under Visbys höjdpunkt som ett av Hansans handelscentrum, har behållit sin dominans längs de tre huvudgatorna som löper parallellt med strandlinjen. De medeltida byggnaderna är autentiska, vilket visas i dess utformning och storlek genom den rektangulära planen, höjd och material. Senare bebyggelseutveckling har anpassats till den medeltida skalan och stadsplanen. Den gotländska kalkstensbrytningen och den traditionella kalkproduktionen som används till puts- och murbruk än idag och spelar en avgörande roll när det gäller underhåll och bevarande av äldre hantverk.

Stadsmuren är till största del intakt och dess höga autenticitet är enastående. De välbevarade vallgravarna och öppna ytor som omger staden innanför murarna bildar en skiljezon som accentuerar kontrasten mellan den kompakta medeltida staden och den glesa ytterstaden. Särskilt tydliga är de tre parallella vallgravarna längs den norra delen av muren. Under 1900-talet tog stadsplaneringen intryck av trädgårdsstadsidealet vilket gjorde att stora områden med öppna ytor sparades och en begränsning i byggnadshöjd och täthet styrde utformningen av staden utanför murarna. Trots att de medeltida kyrkorna förföll och förlorade sin ursprungliga funktion utgör ruinerna ikoniska värdebärare av arkitektonisk och historisk betydelse som varit mer eller mindre intakta sedan 1800-talet.

Medan Visby förlorade sin funktion som en handelsmetropol under 1400-talet, speglas dess kontinuitet som levande stad i funktioner som handel, kontor, bostäder, utbildning, kultur och turism. Utflyttningen av flera offentliga myndigheter till lokaler utanför stadsmuren har förvandlat staden från en livlig kontorsbaserad kärna till ett mer säsongsbetonat bostadsområde. Att Gotland och Visby är ett attraktivt semesterområde med ekonomiskt starka fastighetsägare är både en tillgång och ett hot mot bevarandet av denna miljö.

Skydd och förvaltning

Ägandet i Visby är blandat med både offentliga och privata ägare. Kyrkoruinerna ägs och förvaltas av staten, medan domkyrkan Sakta Maria ägs av stiftet. Stadsmuren och dess torn ägs huvudsakligen kommunalt och har traditionellt förvaltats av staten. Ett litet antal byggnader finns kvar i kommunalt ägande, även om flera har sålts på grund av privatiseringsprocesser. Majoriteten av hushållen och kommersiella fastigheter är i privat ägo. Detaljplanen med den tillhörande byggnadsordningen för staden innanför murarna är antagen för att reglera bevarandet och utvecklingen av den byggda miljön enligt plan- och bygglagen, för vilken Region Gotland är ansvarig. Dessutom har 257 byggnadsminnen beslutats av staten genom kulturmiljölagen, som också skyddar de arkeologiska lämningarna i hela Visby innerstad. Området är utpekad av staten som ett riksintresse för kulturmiljövården enligt miljöbalken. I februari 2010 godkände kommunfullmäktige en detaljplan med tillhörande byggnadsordning för Visby innerstad. Denna detaljplan innehåller bestämmelser om bevarande och utvecklingen och riktar sig främst till fastighetsägare, men gäller även för offentlig mark.

Flera organisationer är ansvariga för förvaltningen av världsarvet. Region Gotland är den samordnande organisationen, med en världsarvsmyndighet som bär det övergripande ansvaret genom regionfullmäktige. En världsarvsstudio samlar olika funktioner och avdelningar inom regionen. Staten förvaltar stadsmuren och kyrkoruinerna. Länsstyrelsen är ansvarig för genomförandet av kulturmiljölagen och har en tillsynsroll av bevarandet å statens vägnar. Världsarvsrådet består av en styrgrupp med tre nyckelorganisationer; Region Gotland, Länsstyrelsen i Gotlands län och Gotlands Museum, liksom andra intressenter som boende, företag, turism, fastighetsägare, forskning och utbildning. Ett världsarvsforum hålls årligen för att underlätta för allmänhetens engagemang och möjliggöra för en dialog om specifika frågor. Förvaltningsplanen från 2003 har utvärderats och dess mål är integrerade med översiktsplanen för Visby (Hela Visby 2025).

Förvaltningen av stadsmuren håller för närvarande på att omprövas. Förhandlingar pågår mellan Riksantikvarieämbetet, som traditionellt varit ansvarig för underhållet och ägaren, Region Gotland. En fungerande förvaltning av stadsmuren kräver både långsiktig finansiering och ett tydligt avtal mellan myndigheterna. En buffertzona måste upprättas för att hantera utvecklingstrycket utanför världsarvet. Byggandet av en ny hamn för större kryssningsfartyg kräver ett ramverk för hållbar turism. Privatisering, gentrifiering och ökad turism hotar den funktionella mångfalden och sociala balansen i staden. En strategi för riskhantering måste utvecklas som inkluderar en brandskyddsstrategi.

BILAGA 2

Skydd och lagstiftning

Denna bilaga innehåller fördjupad information om den lagstiftning som skyddar världsarvet Hanses-taden Visby, samt om bidrag till antikvariska överkostnader i samband med kulturmiljövård.

Kulturmiljölagen

Kulturmiljölagen (1988:950) fastställer att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Kulturmiljölagen innefattar bestämmelser om ortnamn, fornminnen, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen med mera. Tillstånd enligt kulturmiljölagen (kap. 2, 3 och 4) beslutas av Länsstyrelsen.

Fornminnen

Fornlämningar får inte utan tillstånd rubbas, tas bort, grävas ut eller på annat sätt till exempel genom att bebyggelse och plantering ändras eller skadas (kap. 2). Till en fornlämning hör ett så stort område som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område kallas fornlämningsområde. Skyddet för fornlämningar gäller såväl för kända som ännu okända fornlämningar. Länsstyrelsen kan i beslut om tillstånd villkora bland annat arkeologisk undersökning och dokumentation.

Byggnadsminnen

Byggnader, parker och trädgårdar kan byggnadsminnesförklaras enligt kulturmiljölagen. En byggnadsminnesförklaring är det högsta skydd en byggnad kan få enligt svensk lagstiftning. För ändringar av byggnadsminnen som strider mot skydds-föreskrifterna krävs tillstånd.

I beslutet om tillstånd har Länsstyrelsen möjlighet att ställa de villkor som krävs för att säkerställa att de kulturhistoriska värdena inte förvanskas. Detta kan till exempel innebära krav på antikvarisk medverkan, kompetenskrav på hantverkare, val av material och metod med mera.

Det är ändringens påverkan på det kulturhistoriska värdet, snarare än ändringens storlek, som är avgörande för om tillstånd kan beviljas eller inte. Tillstånd till ändring av ett byggnadsminne ska motiveras av särskilda skäl.

Generellt krävs inget tillstånd för underhållsåtgärder om traditionella material och metoder används. För att säkerställa att de kulturhistoriska värdena inte förvanskas kan Länsstyrelsen dock ställa krav på antikvarisk medverkan och dokumentation.

Länsstyrelsen kräver ofta en antikvarisk konsekvensanalys som beslutsunderlag och kan i beslut om tillstånd villkora antikvarisk medverkan. Kostnaden för antikvarisk medverkan bekostas av byggherren.

Kyrkliga kulturminnen

Kulturmiljölagen omfattar även kyrkobyggnader som är uppförda och kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939. Dessa får inte ändras på något väsentligt sätt utan tillstånd från Länsstyrelsen. Kyrkobyggnader och kyrkotomter ska även vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas.

Det krävs alltid tillstånd från Länsstyrelsen, i fråga om ändringar, ingrepp, rivning, flytt och ombyggnader, exteriört likt som interiört av en kyrkobyggnad och kyrkotomter. Kyrkobyggnader har inte individuella skyddsföreskrifter till skillnad från byggnadsminnen. Svenska kyrkan tilldelas årligen medel (kyrkoantikvarisk ersättning) från staten för vård av kyrkobyggnader, kyrkotomter, inventarier och begravningsplatser. Svenska kyrkan beslutar om och fördelar dessa medel som stiftet kan ansöka om.

Miljöbalken

Miljöbalken (SFS 1998:808) ska främja en hållbar utveckling så att nuvarande och kommande generationer kan leva i en hälsosam och god miljö. Den ska tillämpas så att bland annat värdefulla natur och kulturmiljöer skyddas och vårdas, den biologiska mångfalden bevaras och att miljö i övrigt används så att, en från bland annat kulturell synpunkt, långsiktigt god hushållning tryggas. Enligt de grundläggande bestämmelserna för hushållning med mark- och vattenområden anges att områden som har betydelse på grund av deras natur- eller kulturvärden ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövården eller friluftslivet ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Riksintresse för kulturmiljövården ska avspegla landets historia. Begreppet ”påtaglig skada” är centralt i bedömningar om förändringars påverkan på riksintresset.

Riksintresse för kulturmiljövård

Länsstyrelsen bereder underlag och Riksantikvarieämbetet fattar beslut om riksintresse för kulturmiljövård. Riksintresse är ett anspråkstagande och inte skydd, däremot ska de kulturvärdena som riksintresset ger uttryck för skyddas.

Kulturvärdena inom riksintresset ska skyddas genom kommunens planläggning. Länsstyrelsen ska tillhandahålla kommunen kunskapsunderlag om riksintressets kulturvärden.

Länsstyrelsen företräder de statliga intressena i dialog med kommunen. Om Länsstyrelsen bedömer att riksintressena inte skyddas genom planläggningen har Länsstyrelsen möjlighet att upphäva en detaljplan.

Anmälan för samråd

Verksamhet eller åtgärd som inte omfattas av tillstånds- eller anmälningsplikt enligt andra bestämmelser som kan komma att väsentligt ändra naturmiljön, ska anmälas för samråd (kap. 12). För Hanses-taden Visby kan detta bli aktuellt vid verksamhet eller åtgärd som påverkar särskilt skyddsvärda träd: 1) jätteträd, grövre än 1 meter i diameter; 2) mycket gamla träd, gran, tall ek och bok äldre än 200 år samt övriga trädslag äldre än 140 år; 3) grova hålträd, träd grövre än 40 cm i diameter i brösthöjd med utvecklad hålighet i huvudstam. Alléer skyddas genom biotopskydd enligt miljöbalken och kräver biotopskyddsdispens från Länsstyrelsen.

Visbys stadsbild och färgskala.

Plan- och bygglagen

Region Gotland ansvarar för plan- och bygglagen (2010:900) och Visby innerstad skyddas genom en detaljplan som innehåller bestämmelser om hur den byggda miljön samt offentlig mark ska bevaras och utvecklas.

Detaljplan och byggnadsordning för Visby innerstad

I dagsläget är bedömningen att det finns anledning att utöka uppdraget från 2014 med ambitionen att detaljplanen på ett tydligare sätt ska leva upp till planens syfte och därmed även förenkla handläggningen av bygglov i Visby innerstad. Med hänvisning till erfarenheterna av den tidigare gällande detaljplanen, bedömdes då att reglering av användningssättet eller zonindelning av verksamheter inte var nödvändig. Förutsättningarna i Visby innerstad har sedan nu gällande detaljplanens ikraftträdande förändrats så att ytterligare reglering kan anses nödvändig för att upprätthålla detaljplanens grundläggande syfte.

Utvecklingen går alltmer mot en mer monofunktionell stad med fokus på korttidsboende, handel och restauranger. Förändringstrycket på existerande byggnader och obebyggd mark har ökat markant. Detaljplanen ger inte tillfredställande möjlighet att styra över funktion i byggnader liksom placering, storlek och byggnadshöjder för tillkommande byggnader.

Vid detaljplanens antagande fanns inte föreställningen att utrymme för nybyggnader på redan bebyggda fastigheter var omfattande. Riktlinjerna i byggnadsordningen fokuserade därför på att gälla vid förändringar av befintliga byggnader. Gällande detaljplan har endast en hänsynsbestämmelse som påtalar förbud mot överexploatering. Bestämmelserna preciserar inte vad överexploatering innebär, vilket i praktiken betyder ett begränsat stöd för handläggning och beslut. Även viljan att riva byggnader var underskattad när detaljplanen antogs. Bestämmelser och/eller riktlinjerna för när det kan anses befogat att riva byggnader i innerstaden saknas i den gällande detaljplanen.

Bygglövsprövningen när det gäller ändring av befintlig bebyggelse sker nästan uteslutande med utgångspunkt från en antikvarisk förundersökning (enligt detaljplanens varsamhetbestämmelser) där de specifika kulturvärdena som påverkas lyfts fram och en konsekvensanalys ger underlag för tjänstepersoner och nämnd att göra rätt bedömning i ärendet. Den antikvariska förundersökningen som bekostas av byggherren har även en viktig funktion i utförarstadiet där förslag på antikvariska kontrollpunkter styr vad och i vilka skeden den antikvariskt sakkunnige ska utföra kontroll på bygget. Det är avgörande att antikvarisk expertis finns med på ett tidigt stadium. Syftet är inte att hindra en utveckling av fastigheterna i Visby innerstad utan se till att utvecklingen sker på ett sätt som bevarar kulturvärdena istället för att förbruka dessa.

Detaljplanens bestämmelser gällande den förhöjda bygglovsplikten, främst för underhållsåtgärder, har kritiserats från fastighetsägare håll. Fastighetsägarna uppfattar lovplikten som en misstroendeförklaring mot ägarnas egen förmåga att sköta sin fastighet. Den förhöjda bygglovsplikten syftar till att bevara kulturvärdena. Exempel på skador med röta och frostsprängningar som orsakats av felaktigt eller bristfälligt underhåll visar på behovet att bevaka med vilka material och metoder husen underhålls för att tillgodose ett långsiktigt bevarande och behålla autenticitet. Vidare behövs en utökad tillsyn för att säkerställa att bygglov söks och att villkoren efterföljs.

Nedan beskrivs karaktärsdragen som tas upp i byggnadsordningen och som preciserar de värden som varsamhetsbestämmelserna ska inriktas på. Det finns ett behov av att uppdatera och revidera de preciserade värdena för att omfatta hela stadslandskapet.

Medeltidsstaden 1100-1500

Det tog inte många år för vikingarnas hamn att byta skepnad till den medeltida hansestaden Visby. Staden blev ett multinationellt och kulturellt handelscentrum. 17 kyrkor och kloster byggdes i och nära staden. Ringmuren uppfördes i olika etapper under 1200-talet, som en barriär mellan stad och land. Handeln var säsongsbunden till sommarhalvåret. Mest tätt bebyggt var området nordost om Strandgatan. Uppskattningsvis bodde 8 000 människor innanför stadsmuren vid 1300-talets början.

Residensstaden 1500–1720

Efter medeltidens glansdagar följer århundraden av ekonomisk tillbakagång. Bränder och lübeckarnas militära attack 1525 gör att staden når sitt mest nedgångna tillstånd. Invånarantalet är periodvis färre än 1 000 personer. Få nya hus byggs under denna tid. Visborgs slott sprängs när danskarna lämnar ön 1679. Ett residens byggs vid Strandgatan för den svenske landshövdingen.

Trästad 1720–1830

Under 1700-talets inledning fördubblades antalet bostäder i Visby. Klintarna bebyggs med nästan uteslutande små hus av trä i bulhuskonstruktion. År 1785 har Visby fler än 5 000 invånare och är med detta Sveriges i storlek femte stad. Handel, sjöfart och industri utvecklas. En artilleribataljon med 400 anställda placerades i Visby.

Borgarstaden 1830–1920

Vid sekelskiftet 1900 har Visby 8 375 invånare och är Sveriges i storlek 27:e stad. Ringmuren är inte längre gränsen mellan stad och land. Visby blir en modern stad med växande ansvar för administration, bank- och skolväsende, sjukvård och infrastruktur. Industrin blomstrar och kommunikationerna förbättras. Stora torget bildar centrum för handeln. Klinten blir de fattigas bostadsområde. Den spirande turismen förändrar synen på ringmur och ruinerna.

Den moderna staden 1920–2010

Staden anpassades efter den ökande bilismen och trafikreglering blev nödvändig. Bristen på parkeringsplatser gjorde att varuhuset Tempo flyttade till Öster. Rivningen av kvarteret Östertull skapade debatt år 1972. Villkor i statliga stödåtgärder bidrog till hårdhänta renoveringar. Kommunsammanslagningen 1971 ökade behovet av kontorsplatser i innerstaden. Sedan 1970-talet har innerstadens befolkning ökat till knappt 3 000 invånare.

Förordnande om prövning av rivningslov

Med hänvisning till skyddet av riksintresse för kulturmiljövård har Länsstyrelsen (2018-11-19) beslutat att förordna att 11 kap. 12 § plan- och bygglagen ska tillämpas i fråga om miljö- och byggnämndens beslut om rivningslov enligt plan- och bygglagen (kap. 9) inom det geografiska område som utgörs av riksintresse för kulturmiljövård Visby enligt beslut 1987 och 1997. Beslutet går inte att överklaga och det finns inget slutdatum för förordnandet. Det aktuella området omfattar hela detaljplanen för Visby innerstad.

Förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer

Bidrag till antikvariska överkostnader i samband med byggnadsvård kan lämnas enligt den så kallade bidragsförordningen (bidrag till kulturmiljövård).

Bidrag kan lämnas till kulturhistoriskt motiverade kostnader vid vård av värdefulla kulturmiljöer, till exempel behov av specialkompetens för särskilt komplicerade arbetsmoment på grund av den historiska bebyggelsens konstruktion och beskaffenhet. Länsstyrelsen prioriterar bidrag till byggnadsminnen, medeltida byggnader och välbevarade skiftesverkskus. Till kommersiella byggnader och åtgärder som är av normalt underhåll samt moderniseringsåtgärder, kan bidrag generellt inte beviljas. För att bidrag ska kunna lämnas måste miljöns kulturhistoriska värden antas kunna bevaras för framtiden.

Praxis är att staten ansvarar för fornlämningarnas vård, där Länsstyrelsen kan lämna bidrag till vård av fornlämningar på privat mark enligt principen att kostnaden inte bör belasta en privat fastighetsägares ekonomi. Det är genom detta bidrag som Länsstyrelsen har möjlighet att bidra ekonomiskt till bevarandet av länets kulturmiljöer, däribland Visby innerstad. Inom ramen för anslaget har Länsstyrelsen även möjlighet att lämna bidrag till utvecklingsprojekt och kunskapsunderlag. Bland annat bidrar Länsstyrelsen med medel för genomförande av världsarvsforum men även ibland för att ta fram kunskapsunderlag inför kommande restaureringar av en byggnad.

BILAGA 3

Fördjupad beskrivning av världsarvets organisation

Denna bilaga beskriver världsarvssystemets aktörer från internationell till lokal nivå samt de nationella och internationella nätverk som har särskild relevans för Hansestaden Visby.

Världsarvssystemets aktörer

Världsarvets aktörer utgörs av en kedja som sträcker sig från internationell till lokal nivå. De beslut som fattas på lokal nivå ska utgå från de villkor som utformas nationellt och internationellt.

Aktörer på internationell nivå

Unescos världsarvskommitté beslutar i frågor kring världsarvskonventionen på internationell nivå. Kommittén beslutar om nya världsarv och om befintliga världsarv ska tas upp på listan över hotade världsarv. De granskar även hur världsarven bevaras och hanteras över tid. Innan beslut fattas i kommittén utvärderar de rådgivande organen förslaget.

Dessa är: ICOMOS, *International Council on Monuments and Sites*, som utvärderar kulturarv och kombinerade kultur- och naturarv; IUCN, *International Union for Conservation of Nature*, som bedömer naturarv och kombinerade kultur- och naturarv; och ICCROM, *International Centre for the Study of Preservation and Restoration of Cultural Property*, som främst arbetar med utbildning, uppföljning och kapacitetshöjande.

Aktörer på nationell nivå

Regeringen är ytterst ansvarig för att Sverige följer världsarvskonventionen och deltar i världsarvskommitténs och världsarvskonventionens generalförsamlingsmöten. En nationell strategi för världsarvsarbetet ligger till grund för Sveriges inriktning för världsarvsarbetet.⁸⁶

Ansvariga nationella myndigheter i världsarvsarbetet är Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Svenska Unescorådet. Riksantikvarieämbetet har det övergripande ansvaret för världsarvskonventionens tillämpning i Sverige och samordnar det nationella världsarvsarbetet. Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket har ett generellt uppdrag från regeringen att hantera och förbereda frågor utifrån världsarvskonventionen.

Riksantikvarieämbetet är nationellt ansvarig myndighet för världsarv som är kulturarv. Naturvårdsverket ansvarar för världsarv som är naturarv. Svenska Unescorådet är kontaktlänk mellan Sverige och Unesco och bistår regeringen i frågor om Unescos verksamhet. Svenska Unescorådet verkar för ökad medvetenhet om och skyddsbehov av världsarven och synliggör världsarvsarbetets globala koppling.

Offentliga aktörer på regional och lokal nivå

Organisationen på regional och lokal nivå skiljer sig mellan de olika världsarven. Länsstyrelsen har i och med den nationella strategin dock ett uttalat grunduppdrag. Därutöver finns ett flertal myndigheter exempelvis kommuner, Trafikverket och Sveriges Geologiska Undersökning (SGU) som har mandat att fatta beslut om förändringar i mark- och vattenanvändning i eller i anslutning till världsarven.

Kommunen har en central roll i världsarvsarbetet som beslutsfattande myndighet och i arbetet med samhällsplanering och samhällsutveckling på lokal nivå. Enligt den nationella strategin för världsarvsarbetet har kommunen har stort mandat att forma sin roll i världsarvsarbetet utifrån lokala förutsättningar och behov.

Regionerna ansvarar för tillväxtfrågor, besöksmålsutveckling och att göra konst och kultur tillgängligt på regional nivå. Regionernas roll och ansvar i världsarvsarbetet kan variera mellan världsarven men generellt sett kan regionerna bidra mer och ta en större roll i världsarvsarbetet framöver i fråga om världsarvens användande, utvecklande och bidrag till samhällsutvecklingen och Agenda 2030-målen.

Andra aktörer på regional och lokal nivå

De privata aktörerna i en världsarvsstad är många och deras engagemang och delaktighet är viktiga i världsarvsarbetet. Nedan listas organisationer som representeras i världsarvsrådet och även andra som är betydande i världsarvsarbetet.

Gotlands Museum

Gotlands Museum har som länsmuseum med uppdrag att bevara och tillgängliggöra det gotländska kulturarvet en viktig roll att spela i vården av och kommunikationen kring världsarvet. I museets utställningar, samlingar, arkiv och bibliotek finns betydelsefulla föremål och dokument som berättar historien om Gotland och Visby. Museet har under lång tid verkat med kompetens inom det byggnadsantikvariska och arkeologiska fältet. Gotlands Museum ansvarar dessutom på uppdrag av Statens fastighetsverk för att kyrkoruinerna i Visby hålls tillgängliga för allmänheten. Gotlands Museum är även en viktig knutpunkt för allmänheten och som besöksmål en viktig aktör i besöksnäringen på Gotland.

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan äger, brukar och förvaltar ett flertal fastigheter och byggnader i världsarvet. Flera av dem används i en obruten tradition för samma ändamål som de uppfördes för under medeltiden. Den mest välbesökta av dem är Sankta Maria domkyrkan, som är ett av Gotlands mest besökta turistmål med över 300 000 besökare per år. Kyrkan är öppen dagligen året runt för besök. Förutom gudstjänster och förrättningar är den också en viktig arena för konst och musik. Stiftsstyrelsen fördelar den kyrkoantikvariska ersättningen (KAE) inom det egna stiftet, efter tilldelning från Kyrkostyrelsen. KAE är den statliga ersättning som svenska kyrkan får för att förvalta det största sammanhållna kulturarvet i Sverige.

Visby Centrum

Visby Centrum är en intresseorganisation som samlar företagare verksamma i Visby innerstad och Öster Centrum. Organisationen verkar för utveckling av stadsmiljön och målet om en levande stad genom att bland annat arrangera aktiviteter i stadskärnan. Visby Centrum verkar för att alla besökare i stadskärnan ska erbjudas en attraktiv mötes- och handelsplats med ett brett och högkvalitativt utbud av shopping, service och aktiviteter, samt att verksamheter ska bedrivas med hänsyn till stadens unika miljö och särart. Visby Centrum är en nyckelaktör i samordningen av Visbydagen som bildades samma år som Hansestaden Visby blev ett världsarv.

Visby innerstadsförening

Visby Innerstadsförening är en ideell förening som arbetar för en sund boendemiljö i en levande Visby innerstad där det ska finnas plats för ett varierat utbud av verksamheter. Föreningen svarar på remisser och verkar på olika sätt för påverkan och opinionsbildning. Cirka 400 hushåll är medlemmar. Det stora antalet är tecken på att det finns ett behov av en förening som tillvaratar gemensamma intressen i innerstaden.

Hyresgästföreningen

Hyresgästföreningen är en medlemsorganisation som verkar för hyresgästers intressen och rättigheter.

Fastighetsägarna

Fastighetsägarna är en branschorganisation som arbetar för en hållbar och fungerande fastighetsmarknad. Medlemmar är bostadsföretag, bostadsrättsföreningar och lokaler. Fastighetsägarna verkar för hyresrättens bevarande och för enkla, tydliga och välmotiverade administrativa regler vad gäller till exempel bygglov och avgifter. Fastighetsföretagande handlar inte enbart om att bygga och drifta på ett hållbart och energieffektivt sätt. Det handlar även om en eftersträvan av helhetsansvar för verksamhet och hur den påverkar de som bor, använder och arbetar i fastigheterna. Socialt ansvarstagande är viktigt så att hyresgäster upplever trygghet och trivsel vilket ger nöjda hyresgäster och en levande innerstad.

DBW:s innerstadsråd

DBW:s innerstadsråd är en del av sällskapet DBW (De Badande Vännerna) som bildades 1814 av en samling herrar för att ”verka något nyttigt för det allmänna” enligt stadgarna. Sällskapets innerstadsråd verkar för bevarandet och lämplig utveckling av den säregna skönhet och ålderdomliga prägel som kännetecknar Visby innerstad. Innerstadsrådet utdelar ett byggnadsvårdspris för att uppmärksamma och stimulera god bebyggelsevård i Visby innerstad.

⁸⁶ Riksantikvarieämbetet (2019).

Uppsala universitet Campus Gotland

Universitetet spelar en viktig roll som plats för forskning och undervisning inom flera olika områden i världsarvsarbetet. På Uppsala universitet Campus Gotland finns ett flertal utbildningar med direkt koppling till världsarvsarbetet, exempelvis byggnadsantikvariskt program, masters program i kulturvård och hållbar destinationsutveckling. Inom kulturvården finns specialiserad forskning inom energieffektivisering utifrån byggnadsvårdsperspektiv.

2016 ingick Region Gotland och Uppsala universitet ett så kallat strategiskt partnerskap för att öka kunskapsutbytet mellan universitetet och regionen, stärka den gotländska forsknings- och innovationsmiljön och säkra att Gotland är en attraktiv universitets- och utvecklingsmiljö.

Gotlands förenade besöksnäring

Gotlands förenade besöksnäring (GFB) bildades 2011 för att samla företagen inom besöksnäringen på Gotland samt att utveckla och driva besöksnäringens frågor för att stimulera besöksnäringen i omsättning och betydelse. Organisationen har spelat en viktig roll i arbetet med kryssningsturism och ingår i Gotland Cruise Network som är en trepartssamverkan mellan Region Gotland, Copenhagen Malmö Port och representanter från det gotländska näringslivet. Föreningen har under de sista åren bidragit aktivt till världsarvsarbetet genom att sätta fokus på vikten av att arbeta med hållbarhetsfrågor inom besöksnäringen.

Medeltidsveckan

Medeltidsveckan har arrangerats sedan 1984 och är ett av Sveriges äldsta, mest kända kulturevenemang. Med runt 40 000 besökare varje år har Medeltidsveckan blivit en viktig tillväxtkraft för Gotland. Världsarvet utgör arenan för ett stort antal event och bidrar till förmedling och kommunikation kring Hansastaden Visbys betydelse. Organisationen har potential att spela en ännu mer framträdande aktör i världsarvsarbetet i framtiden. Medeltidsveckan drivs sedan 2007 av driftbolaget Medeltidsveckan på Gotland AB som ägs av stiftelsen Medeltidsveckan på Gotland.

Nätverket för byggnadsvård på Gotland

Nätverk för byggnadsvård på Gotland är en ideell förening bestående av företag och organisationer med intresse och kunskap inom restaurering och traditionellt byggande. Nätverket har bred erfarenhet och väldokumenterade kunskaper om traditionella byggnadsmaterial inom restaurering. Föreningen är en viktig aktör genom att den förvaltar och utvecklar Gotlands byggnadstradition som spelar en avgörande roll för världsarvets långsiktiga omhändertagande.

Sveriges Arkitekter Gotland

Sveriges Arkitekter Gotland är ett nätverk för arkitekter som är verksamma på Gotland och för arkitekter med ett särskilt intresse för utvecklingen på Gotland. Nätverket vill bidra till att öka kunskapen och medvetenheten kring arkitektur, landskap och hållbar samhällsbyggnad och vänder sig till alla invånare på Gotland. Vidare är nätverket en aktiv part i samhällsdebatten och politiken, ordnar seminarier och föreläsningar och visar genom projekt som Pop up-park Visby goda exempel hur staden kan användas av fler.

Gotlands Studentkår Rindi

Gotlands Studentkår Rindi etablerades 1998. Studentkårens huvuduppgift är att ta tillvara studenternas intressen genom att verka för att studenterna får en kvalitativ utbildning, en fungerande arbetsmiljö samt möjlighet till studiesociala aktiviteter. Det finns en potential för ett utökat samarbete med studenterna i världsarvsarbetet kring Hansastaden Visby. Inom Unesco finns ett världsarvsforum för unga (*World Heritage Youth Forum*) som anordnas i samband med världsarvskommitténs möten och möjliggör för unga att bli mer delaktiga i världsarvsarbetet.

Nationella och internationella nätverk

Region Gotland är medlem i föreningen Världsarv i Sverige, organisationen för världsarvsstäder, *Organization of World Heritage Cities*, samt i Hansan. Även andra nationella och internationella nätverk är betydelsefulla för världsarvsarbetet.

Världsarv i Sverige

Föreningen Världsarv i Sverige (ViS) samlar världsarven inom Sveriges territorium i ett nationellt nätverk. ViS bildades 2003 som en ideell förening och verkar för att stödja förvaltningen av världsarven i Sverige. Föreningen är en arena för erfarenhetsutbytet och kompetensutveckling för världsarvens samordnare med flera och verkar genom att anordna årliga nätverksträffar och andra möten för världsarvens aktörer. Föreningen är också en viktig dialogpart för nationella myndigheter.

Nordic World Heritage Association

Nätverket för världsarv i Norden är en ideell förening som arbetar för att stärka samarbetet mellan de nordiska länderna och därigenom möjliggöra kompetensutveckling och erfarenhetsutbyte avseende implementering av världsarvskonventionen utifrån världsarvskonventionens fem strategiska mål. Nätverket är en paraplyorganisation för nationella världsarvsgrupperingar med medlemmar från Danmark (Rigsfællesskabet), Finland, Island, Norge och Sverige. Föreningen Världsarv i Sverige är medlem i det nordiska nätverket.

European Meeting of World Heritage Associations

År 2015 togs ett initiativ av Frankrikes nätverk för världsarv och Strasbourg stad i samarbete med Unescos världsarvscenter till att bilda ett europeiskt nätverk för föreningar och nätverk i Europa. Syftet var erfarenhetsutbyte mellan länder om hur nätverken och organisationerna arbetar och vilka förutsättningar de har. Representanter för föreningen Världsarv i Sverige deltar i de årliga mötena.

Organization of World Heritage Cities

Organisationen för världsarvsstäder (*OWHC, Organization of World Heritage Cities*) är ett nätverk bestående av cirka 250 världsarvsstäder som ger möjlighet till exponering och samarbete med andra världsarvsstäder, exempelvis Bordeaux, Venedig, Bergen och Lübeck. OWHC samarbetar framför allt i frågor kring de särskilt anpassade utvecklingsinsatser som kan behövas i världsarvsstäderna under ledning av städernas borgmästare. Sekretariatet ligger i Quebec och det finns en särskild grupp för de nordeuropeiska världsarvsstäderna med ett regionalt sekretariat i Regensburg för regionen nordvästra Europa och Nordamerika. Hansastaden Visby är en aktiv medlem i nätverket som är utpekad som ett prioriterat nätverk i Region Gotlands internationella strategi.⁸⁷

ICOMOS Sverige

ICOMOS Sverige är en ideell förening för yrkesverksamma inom kulturmiljöområdet som verkar för att stärka kulturarvets roll i samhällsutvecklingen i Sverige. ICOMOS Sverige är en nationalkommitté och ingår i det globala nätverket ICOMOS vars övergripande syfte är att verka för att historiska byggnader, fornlämningar, miljöer och kulturlandskap bevaras åt eftervärlden. ICOMOS arbetar tvärvetenskapligt och sektorsövergripande och fungerar också som Unescos expertorgan för frågor som rör kulturmiljön och världsarvskonventionen.

Hansan

Hansan är ett nätverk med 195 medlemsstäder i 16 länder av vilka 17 av dessa har världsarv. Sekretariatet ligger i Lübeck. En stad är årligen värd för Hansedagen, där 75-120 städer årligen deltar på Hansemarknaden, med kulturgrupper och konstnärer samt på interna möten och seminarier för att främja utbyte mellan städerna. Det finns också en ideell förening som ansvarar för Hansan som en av Europarådet certifierad *Cultural Route*. Därutöver finns *Hansa Business* som vänder sig inte bara till städer utan till enskilda företag för att främja handel mellan städerna.

⁸⁶ Riksantikvarieämbetet (2019).

⁸⁷ Region Gotland (2017) Internationell strategi för Region Gotland 2017-2020.

BILAGA 4

Processbeskrivning – metod och projektorganisation

Strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby utvecklades mellan 2018-2020 genom dialog och samverkan. Metoden bygger på principer i Burra fördraget, som togs fram av den australienska ICOMOS kommittén, med tre grundläggande steg: 1. definiera platsens betydelse; 2. fastställ målsättningar för de värden som ska skyddas; 3. följ upp och beakta målsättningar och åtgärder.⁸⁸ Genom intressentanalys identifierades olika intressentgrupper för en väl förankrad dialog kring olika frågor i världsarvsarbetet.

Projektorganisationen bestod av en projektledare, en styrgrupp, en projektgrupp och sju tematiska arbetsgrupper: skydd, vård och förvaltning; livskraftig, hållbar stadsmiljö; hållbar turism; miljö, energi och klimat; riskhantering och beredskap; interpretation och kunskapsuppbyggnad; innovation och digitalisering. Projektledaren utformade projektdirektiv och projektplan i samarbete med styrgruppen, arbetsgruppsplaner utformades i nära samarbete med arbetsgrupperna.

Ett flertal större och mindre dialogmöten genomfördes för att säkerställa deltagande och bred förankring hos intressenter och allmänhet. Som ett led i dialogarbetet genomfördes även en enkätundersökning för att samla in synpunkter och underlag för planering. Innan strategidokumentet antogs av regionfullmäktige skickades det ut på remiss och en remisskonferens arrangerades för diskussion och frågor kring strategin.

Identifiering av tematiska målområden i världsarvsarbetet

Projektet strategi och handlingsplan för världsarvet strukturerades kring sju tematiska områden för vilka mål och åtgärder formulerades av arbetsgrupperna. Inom målområdet ”förvaltning, skydd och vård” diskuterades frågor kopplade till organisation, lagstadgat skydd och skötsel av världsarvet. I arbetsgruppen samlades representanter för de organisationer som ansvarar för olika delar av världsarvet. Exempelvis deltog representanter från Riksantikvarieämbetet och Statens fastighetsverk som förvaltare för stadsmuren respektive kyrkoruinerna.

Inom temat ”livskraftig, hållbar stadsmiljö” lyftes frågor kopplade till samhällsplaneringen och vikten av att slå vakt om Visby innerstad som en attraktiv, livskraftig och hållbar livsmiljö året runt.

Arbetsgruppen samlade kompetenser inom samhällsbyggnadsförvaltningen och teknikförvaltningen inom Region Gotland men även representanter från lokalsamhället, exempelvis innerstadsföreningen, fastighetsägarna och Visby Centrum.

Syftet med temat ”hållbar turism” och arbetsgruppen med samma namn var att formulera en initial integrerad hållbar besöksstrategi för världsarvet med utgångspunkt från Unescos verktygslåda för hållbar turism. Arbetsgruppen samlade kompetenser inom kulturarv och besöksnäring.

Inom området ”miljö, energi och klimat” diskuterades vikten av att integrera miljö, energi och klimatfrågor med vård- och underhållsplanering i världsarvet.

Temat ”riskhantering och beredskap” handlade om att definiera åtgärder för kris- och katastrofberedskap samt att genom riskanalys identifiera risker som kan hota världsarvets långsiktiga bevarande.

Målområdet ”kommunikation och kunskapsuppbyggnad” syftade till att lyfta fram vikten av bred och sammanhållen kommunikation kring världsarvet. Inom ”innovation och digitalisering” identifierades lämpliga digitala lösningar för förmedling och uppföljning av världsarvets tillstånd.

Intressenter och delaktighet

Strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby är framtagen genom en dialogprocess. En intressentanalys genomfördes initialt för att identifiera olika intressentgrupper i världsarvsarbetet. Dokumentet är resultatet av ett samskapande mellan offentlig sektor, privat näringsliv, akademi, civilsamhället och medborgare.

Världsarvsarbetet består av olika intressen och perspektiv och en dialogprocess innebär många möten, involverade personer och perspektiv som ska samsas. Att så många människor har inbjudits till att bidra med sin kunskap, att stöta och blöta tankar och idéer ur olika perspektiv skapar förutsättningar för engagemang vilket i sin tur skapar värde i ett längre tidsperspektiv. Det är en förutsättning för att fler människor känner ägarskap och delaktighet i att bevara, använda och utveckla Hansestaden Visby utifrån ett holistiskt hållbarhetsperspektiv.

Dialogmöten och enkätstudie

I dialogprocessen inhämtades stöd från konsulten We are Laja, huvudsakligen genom tre väldokumenterade världsarvsforum. Utöver dessa anordnades flera tematiska dialogmöten utifrån arbetsgruppernas teman. Exempelvis genomfördes en workshop med tvärsektorieell medverkan för att ta fram en initial riskbild för Visby innerstad.

Som ett led i arbetet genomfördes enkätundersökningen Tyck till om världsarvet Hansestaden Visby för att samla in synpunkter och underlag för planering.⁸⁹ Enkäten som var den första av sitt slag i Visby bidrog till att synliggöra för allmänheten vad världsarvsarbetet handlar om. Enkäten vände sig till boende på Gotland samt fastighetsägare och verksamma inom den muromgärdade innerstaden. De boendes, de verksammas och fastighetsägarnas åsikter är särskilt viktiga för att skapa en bild av hur det är att bo, leva och verka i världsarvet.

Remiss av strategin och antagande av slutlig version

Strategidelen av dokumentet Strategi och handlingsplan för världsarvet Hansestaden Visby skickades

på remiss till berörda organisationer efter beslut av Regionstyrelsen den 28 januari 2020. Handlingsplanen är en sammanhängande men separat del som färdigställs som en gemensam avsiktsförklaring mellan de aktörer som samlas i världsarvsrådet. Under remissperioden (7 februari-18 mars 2020) anordnades en remisskonferens i Donnerska huset i Visby för att öppna upp för frågor och diskussion kring remissversionen av strategin och för att bidra till en så hög kvalitet som möjligt i remissvaren.

Totalt mottogs 28 remissvar vilka sammanställdes i en remissrapport som sammanfattade synpunkter och förslag med analys och bedömning av hur svaren skulle beaktas i slutversionen av strategin.⁹⁰ Remissvaren presenteras i tre huvudgrupper: myndigheter, organisationer och ideella aktörer, samt politiska partier. Slutsatserna i rapporten utgjorde en vägvisare i redigeringsarbetet och möjliggjorde för remissorganisationer och beslutsfattare att sätta sig in i ändringar i slutversionen av världsarvsstrategin.

En slutlig version av strategin lämnades in till Regionstyrelsens arbetsutskott den 30 april 2020 för beslut av Regionstyrelsen följt av Regionfullmäktiges beslut den 15 juni 2020.

Världsarvsforum i Almedalbiblioteket 2019.

⁸⁸ ICOMOS Australia (2013) The Burra Charter: The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance, <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>

⁸⁹ Region Gotland (2019) Tyck till om världsarvet Hansestaden Visby: Initial kartläggning av boendes, verksammas och ägares uppfattningar om världsarvet genom en enkät- och intervjustudie i samband med framtagandet av en ny strategi och handlingsplan för Hansestaden Visby 2018-2019.

⁹⁰ Region Gotland (2020) Sammanställning av remissvar: Strategi och handlingsplan för Hansestaden Visby (del I: strategi).

Projektledare

Elene Negussie Världsarvssamordnare, Region Gotland

Styrgrupp

Stefan Persson Regional utvecklingsdirektör, Region Gotland (projektägare)
Anders Malm Enhetschef samhälle och kulturmiljö, Länsstyrelsen i Gotlands län
Susanne Thedéen Museichef, Gotlands Museum
Johan Åberg Samhällsbyggnadsdirektör, Region Gotland
Jenny Iversjö Avdelningschef planerings- och utvecklingsavdelningen, Region Gotland
Anders Jolby/ Utbildningsdirektör, Region Gotland
Karl-Erik Söderberg Tf utbildningsdirektör, Region Gotland
Monica Frisk Verksamhetsledare, Gotlands Besöksnäring
Anna Wejde Enhetschef samhällsplanering, Region Gotland

Projektgrupp

Maria James Regionantikvarie, Region Gotland
Kristin Löfstrand Byggnadsantikvarie, Länsstyrelsen i Gotlands län
Sandra Såger Byggnadsantikvarie, Gotlands Museum
Christian Hegardt Stadsarkitekt, Region Gotland
Åsa Seger Enhetschef planering och utvecklingsavdelningen, Region Gotland
Monica Frisk Besöksnäringstrateg, Gotlands Besöksnäring
Karin Winsnes Besöksnäringstrateg, Region Gotland
Elin Sander Klimatanpassningssamordnare, Länsstyrelsen i Gotlands län
Petra Eriksson Universitetsadjunkt i kulturvård, Uppsala universitet Campus Gotland
Björn Sundberg Verksamhetsledare, Medeltidsveckan
Anne Ståhl-Mousa IT-strateg, Region Gotland
Viktor Lindbäck Verksamhetsutvecklare, Riksantikvarieämbetet
Per Wikberg Brandingenjör, Region Gotland
Eva Backman Styrelseledamot, Visby Innerstadsförening

Arbetsgrupper

Förvaltning, skydd och vård

Maria James Regionantikvarie, Region Gotland (arbetsgruppsledare)
Kristin Löfstrand Byggnadsantikvarie, Länsstyrelsen i Gotlands län (arbetsgruppsledare)
Anna Donarelli Utredare, Riksantikvarieämbetet
Sandra Såger Byggnadsantikvarie, Gotlands museum
Lars-Erik Berglund Fastighetsutvecklare, Statens fastighetsverk
Agneta Emmervall Ordförande, Visby Innerstadsförening

Livskraftig, hållbar stadskärna

Christian Hegardt Stadsarkitekt, Region Gotland (arbetsgruppsledare)
Åsa Seger Enhetschef planering och utvecklingsavdelningen, Region Gotland (arbetsgruppsledare)

Jenny Sandberg Samhällsplanerare, Region Gotland
Frida Wolfgang Projektledare, Region Gotland
Kristoffer Strehlnert Strateg, Region Gotland
Berit Ångman Svedjemo Intendent offentlig konst, Gotlands Museum
Magnus Olsson Verksamhetsledare, Visby Centrum
Eva Backman Styrelseledamot, Visby Innerstadsförening
Pernilla Johansson Stadsträdgårdsmästare, Region Gotland

Hållbar turism

Monica Frisk Besöksnäringstrateg, Gotlands Besöksnäring (arbetsgruppsledare)
Karin Winsnes Besöksnäringstrateg, Region Gotland (arbetsgruppsledare)
Mats Jansson Besöksnäringstrateg, Region Gotland
Sofia Scholler Miljökommunikatör och samordnare miljömål, Länsstyrelsen i Gotlands län

Ulrika Persson-Fischer Forskare, Uppsala universitet Campus Gotland
Catarina Wallentin Strateg, Region Gotland
Anna Britta von Schulman Vd, Hotell S:t Clemens
Frida Lindroth Projektledare, goGotland

Miljö, energi och klimat

Elin Sander Klimatanpassningssamordnare, Länsstyrelsen i Gotlands län
Petra Eriksson Universitetsadjunkt i kulturvård, Uppsala universitet Campus Gotland

Riskhantering och beredskap

Per Wikberg Brandingenjör, Region Gotland
Christer Stoltz Beredskapschef, Region Gotland
Erika Hedhammar Utredare, Riksantikvarieämbetet

Interpretation och kunskapsuppbyggnad

Björn Sundberg Verksamhetsledare, Medeltidsveckan
Lars Kruthof Pedagog, Gotlands Museum
Maria Norderbrim Visby domkyrka
Lars Grönberg Styrelseledamot, Visby Innerstadsförening
Ola Arvidsson Kusinerna Kommunikation

Innovation och digitalisering

Anne Ståhl-Mousa IT-strateg, Region Gotland
Viktor Lindbäck Verksamhetsutvecklare, Riksantikvarieämbetet

Konsult

Johanna Skantze We are Laja
Anna Linton We are Laja

Projektassistenter

Erika Sköldefors, Karolina Gerdin

BILAGA 5

Offentligt ägda fastigheter

Offentligt ägda fastigheter inom världsarvets gränser

FASTIGHET	POPULÄRNAMN
Region Gotland	
Ankaret 1 & 5	Kulturskolan
Blekdammen 10	Rindi (kårhushus)
Burmeister 4	Burmeisterska huset
Bävern 2	Busstation
Galgberget 1:1 (naturresevat)*	Galgen
Hällarna 1:7 (park)	Södergravar
Innerstaden 1:1	Ringmuren
Innerstaden 1:2 (gatemark & park)	Donners plats, Rådhusplan, S:t Hansplan, Stora Torget, Södertorg, Hamnkontor (gamla färjeterrinalen)*, Hamnmagasinet (Gotlands konsumtionsförenings magasin)*, Sockersilon* Kallbadhuset, Södertorgsgrillen m.fl.
Innerstaden 1:20 (park)	Kyrkberget
Innerstaden 1:25 (kvartersmark)	Offentliga toaletter
Innerstaden 1:25-27 & 1:31 (kvartersmark)	Parkering Cramérgatan
Innerstaden 1:28 (park)	
Innerstaden 1:33-42	Holmen*
Innerstaden 1:48 (park)	
Innerstaden 1:7-15, 1:22 & 1:29 (park)	Almedalen
Kanonen 1 (under försäljning)*	Almedalsbiblioteket & Maltfabriken
Kapellet 2	Ödis (skolgård)
Kopparsvik 1:1 (park)	Palissaderna & Visborgs slott
Låset 14	Haima
Läroverket 1	S:t Hansskolan
Muren 6 (park)	
Norr 1:30 (park)	Östergravar
Residenset 6	Gamla residenset
S:t Drotten 8, 10 & 12 (park)	
S:t Göran 1:1 (park)	Nordergravar
S:t Lars 6, 9 & 12	Café/Offentliga toaletter
S:t Nikolaus 20, 22 & 24 (park)	Loge- och toalettbyggnad
Skeppsbron 2	Björkanderska magasinet
Slöjdskolan 2	Översättarcentrum
Solberga 1:19 (gatemark & park)	Östra byrummet m.fl.

FASTIGHET	POPULÄRNAMN
Trafiken 1	Donnerska huset
Trafiken 22 (kvartersmark)	Parkering vid Cramérgatan
Tullen 1	Humanistcentrum
Udden 1	Översättarcentrum
Vinkeln 36 & 37	Utsiktsplatsen vid Trappgatan
Vågen 1 (kvartersmark)	
Väpnaren 15	Förskolan Persgränd
Östermur 9 & 10 (park)	

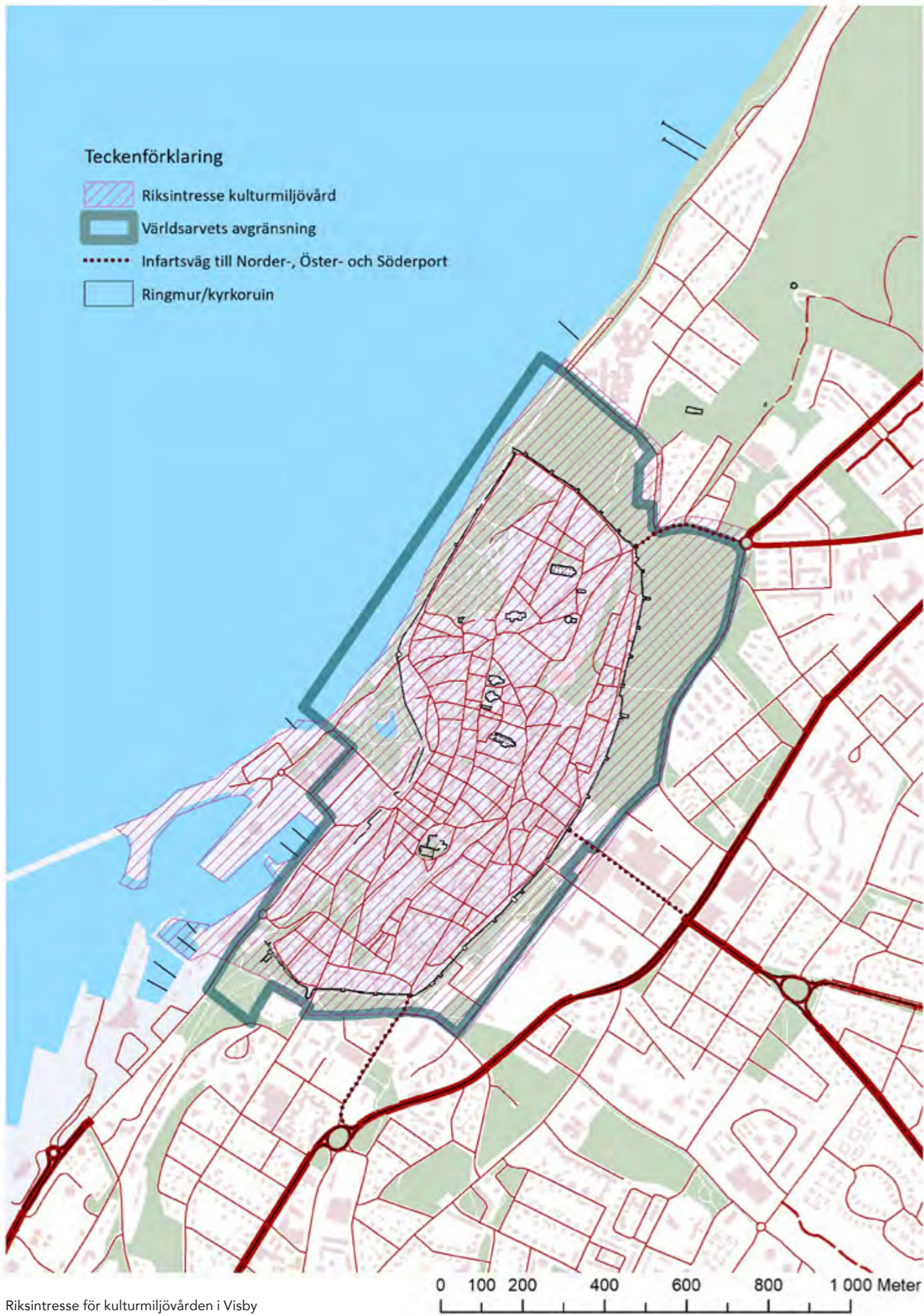
Gotlandshem

Apoteket 4	
Apoteket 5	Mahognyvillan
Apoteket 6	Gamla Apoteket
Fregatten 21	
Priorn 1	
Priorn 3	
Priorn 14	
Östertull 6	

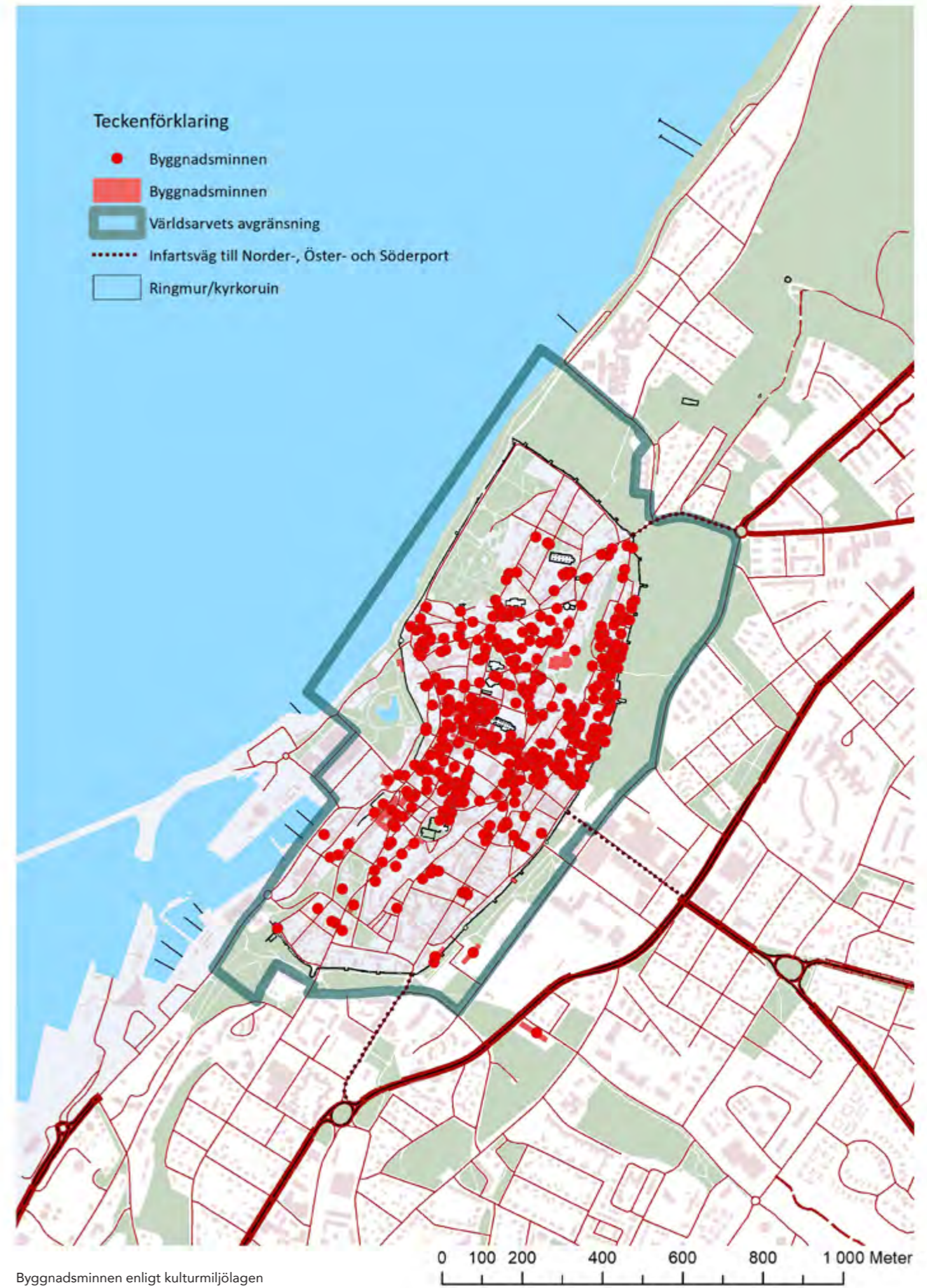
Statens fastighetsverk

Helgeandshuset 1	Helgeands ruin
Innerstaden 1:24	S:t Olofs ruin
Innerstaden 1:49	Dalmanstornet
Mynthuset 1	Mynthuset
Residenset 3	Residenset
S:t Drotten 3, 6, 9 & 11	S:t Drottens ruin
S:t Drotten 7	Polhemsparken
S:t Göran 1:2*	S:t Görans ruin
S:t Hans 1 & Innerstaden 1:51	S:t Hans och S:t Pers ruin
S:t Klemens 21	St Klemens ruin
S:t Lars 2, 4, 8, 10 & 11	S:t Lars ruin
S:t Nikolaus 5, 16, 19, 21 & 23	S:t Nikolaus ruin, Kultudralen
S:ta Gertrud 16	S:ta Gertruds ruin
S:ta Katarina 1	S:ta Karins ruin
S:ta Katarina 7	Klosterlängan
Slottet 1	Visborgsslott (del av)
Solberga 1:22*	Solberga kloster
Tjärkoket 4	Tjärkoket

*Fastigheten ligger utanför världsarvets gränser.

Riksstress för kulturmiljövården i Visby

Byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen

Region Gotland
621 81 Visby
www.gotland.se
registrator-se@gotland.se

Fastställd av Regionfullmäktige 2020-06-15

